

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРИНИГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ-МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА
УЛАРИНИГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

“МОЛИЯВИЙ МЕНЕЖМЕНТ” МОДУЛИ БЎЙИЧА

Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А

**Тузувчилар: доц. Х. Қурбонов,
Ш.Ашурматова**

Тошкент – 2014

МУНДАРИЖА

ИШЧИ ДАСТУР.....	3
ТАҚВИМ МАВЗУИЙ РЕЖА.....	7
ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ.....	8
МАЪРУЗАЛАР МАТНИ	63
ТЕСТ САВОЛЛАРИ	107
НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ.....	118
МАЛАКАВИЙ ИШ МАВЗУЛАРИ.....	119
МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ УЧУН САВОЛЛАР.....	120
ГЛОССАРИЙ.....	121
ДИДАКТИК МАТЕРИАЛЛАР	125
АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	151

ИШЧИ ДАСТУР

Дастурнинг асосий мақсади ва вазифалари

• Тингловчиларга молиявий менежмент ҳақида илгари сурилган илмий-назарий концепциялар тўғрисида қиёсий, таҳлилий маълумотлар бериш, замонавий педтехнологиялардан фойдаланиб тингловчиларни малакасини оширишга қўмаклашиш;

• Ҳозирги шароитда миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш, инновацион технологияларни кенг жорий этиш орқали ислохотларни чуқурлаштиришда корхоналарда молиявий менежмент тизимини самарали ташкил этиш ҳам тақозо этади. Чунки, ҳозирги глобал молиявий-иқтисодий инқироз таъсиридаги молиявий ресурсларнинг тақчиллиги шароитида мавжуд молиявий ресурслардан самарали фойдаланишни зарур қилиб қўяди ва бунга ўз навбатида молиявий бошқариш тизимини самарали ташкил этиш орқалигина эришилади.

• Дастурнинг асосий мақсади – тингловчиларнинг замонавий шароитларда молиявий бошқарувнинг функционал элементлари, замонавий механизмлари бўйича билимларини чуқурлаштириш ҳисобланади.

• Вазифаси – Ўзбекистон Республикасида реал сектор корхоналарида иқтисодиётни модернизациялаш, инновацион технологияларни кенг жорий этиш шароитида молиявий бошқаришнинг замонавий усуллари жорий этиш бўйича олиб борилаётган ислохотларни таҳлил этиш, Президент асарларига таянган ҳолда ўрганишдан иборат.

Фан бўйича билимлар, кўникмалар, малакаларга қўйиладиган давлат талаблари

Олий таълим муассасалари таълим йўналишлари ва мутахассисликлари бўйича умумқасбий ва ихтисослик фанларидан дарс берувчи педагоглари малакасини оширишга қўйиладиган давлат талаблари ва тайёргарлик йўналишлари бўйича намунавий дастурлар асос қилиб олинган.

Фаннинг ўқув режадаги бошқа фанлар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Ушбу модул мазмуни ўқув режадаги тўртинчи ва бешинчи блок ҳамда мутахассислик фанларининг барча соҳалари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг умумий тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Фаннинг олий таълимдаги ўрни

«Молиявий менежмент» ўқув модули молиявий менежментнинг мақсади ва вазифалари, корхоналар пасивларини бошқариш, корхоналар активлари ва улар бўйича молиявий қарор қабул қилиш асослари, пул оқимларини бошқариш ва бюджетлаштириш, корхоналар молиявий натижаларининг шаклланиши ва тақсимланиши каби муаммоларни батафсил ўрганади. Замонавий иқтисодчи педагог кадрлар учун ушбу йўналишдаги

маълумотларни ўзлаштириш талаб қилинади ва бунда ўқув модулининг роли юқоридир.

Маъруза-тренинг машғулоти мавзулари

№	Мавзунинг номи	Маъ-руза	Ама-лий	Кўчма машғулоти	Мус-та-қил
1.	Молиявий менежментнинг мақсади ва вазифалари	1	2	-	-
2.	Корхоналар пасивларини бошқариш .	1	2	-	-
3.	Корхоналар активлари ва улар бўйича молиявий қарор қабул қилиш асослари	2	2	-	2
4.	Пул оқимларини бошқариш ва бюджетлаштириш	-	2	-	-
5.	Корхоналар молиявий натижаларининг шаклланиши ва тақсимланиши	-	2	-	-
ЖАМИ: (16 соат)		4	10	-	2

Маъруза машғулоти

1-мавзу. Молиявий менежментнинг мақсади ва вазифалари (1 соат)

1. Молиявий менежмент тизимининг мазмун ва моҳияти.
2. Корхоналар молиясини бошқаришнинг назарий асослари ва тамойиллари.
3. Молиявий менежментнинг функционал элементлари.

2-мавзу. Корхоналар пасивларини бошқариш (1 соат)

1. Капиталнинг мазмуни ва корхоналарда пасивларни бошқаришнинг назарий асослари.
2. Капиталнинг алоҳида элементлари ва уни оптимал таркибини шакллантириш бўйича қарорлар қабул қилиш.
3. Молиявий рычаг(левередж) самараси.

3-мавзу. Корхоналар активлари ва улар бўйича молиявий қарор қабул қилиш асослари(2 соат)

1. Пул оқимларининг вақтли қиймат концепцияси.
2. Келгуси пул оқимларининг жорий қийматини баҳолаш.
3. Корхоналарнинг активлар структураси, асосий активларлардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш.
4. Айланма активлар ва уларни бошқариш

Амалий машғулоти

1-мавзу. Молиявий менежментнинг мақсади ва вазифалари (2 соат)

1. Молиявий менежмент тизимининг мазмун ва моҳияти.
2. Корхоналар молиясини бошқаришнинг назарий асослари ва тамойиллари.

3. Молиявий менежментнинг функционал элементлари.

2-мавзу. Корхоналар пасивларини бошқариш (2 соат)

1. Капиталнинг мазмуни ва корхоналарда пасивларни бошқаришнинг назарий асослари.
2. Капиталнинг алоҳида элементлари ва уни оптимал таркибини шакллантириш бўйича қарорлар қабул қилиш.
3. Молиявий ричаг(левередж) самараси.

3-мавзу. Корхоналар активлари ва улар бўйича молиявий қарор қабул қилиш асослари (2 соат)

1. Пул оқимларининг вақтли қиймат концепцияси.
2. Келгуси пул оқимларининг жорий қийматини баҳолаш.
3. Корхоналарнинг активлар структураси, асосий активларлардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш.
4. Айланма активлар ва уларни бошқариш

4-мавзу. Пул оқимларини бошқариш ва бюджетлаштириш (2 соат)

1. Пул оқимлар тушунчаси ва унинг мазмуни.
2. Пул оқимларининг таҳлили.
3. Пул оқимларини прогнозлаш ва оптималлаштириш.

5-мавзу. Корхоналар молиявий натижаларининг шаклланиши ва тақсимланиши (2 соат)

1. Корхоналар молиявий натижаларининг шаклланиши.
2. Харажат ва сарфлар тушунчаларининг мазмуни ва моҳияти.
3. Фойда ва унинг манбалари.
4. Дюпон формуласи ва фойдага таъсир этувчи омиллар.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2010.
2. Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги Қонуни. Т., 1997.
3. Ўзбекистон Республикаси "Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури". Т., 1997.
4. Каримов И.А. 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади// Халқ сўзи газетаси-Тошкент, 2014 йил, 18 январь
5. Каримов И.А. Бош мақсадимиз- кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш.-Тошкент: Ўзбекистон, 2013. – 36 б.

6. Ислом Каримов 2012 йил Ватанамиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Т.: Ўзбекистон, 2012. – 36 б.
7. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз ватанамиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади // Халқ сўзи газетаси –Тошкент, 2011 йил, 22 январь, №16(5183)
8. Каримов И.А. Мамлакатимизни модернизация қилиш йўлини изчил давом эттириш- тараққиётимизнинг муҳим омилидир.-Халқ сўзи, 2010 йил. 8 декабр.
9. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси.- Халқ сўзи, 2010 йил, 13 ноябр
10. И.А.Каримов Асосий вазифамиз – ватанамиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир.-Тошкент: Ўзбекистон, 2010.-70 б.
11. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги “2012 йил Ватанамиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади” мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма.–Т.:Иқтисодиёт.-2012.–233 б.
12. Б.Тухлиев. Молиявий менежмент.-Т.: ТДИУ, 2007 йил.
13. Кожухар В.М. Практикум по экономической оценке инвестиций “Издательский дом Дашков и К” -М., 2007. 148 с.
14. Поляк Г.Б. Финансы. - М.: ЮНИТИ, 2006. – 534 с.
15. Ковалева В. Финансы. -М.: Проспект, 2006.- 498 с.
16. Курбанов Х.А. Корпоративные финансы.-Т.: ТАСИС, 2005.-143 р.
17. Миляков Н.В. Финансы: учебник. 2-е изд. - М.: ИНФРА-М, 2004. – 543 с.
18. Брейли Р., Майерс С. «Принципы корпоративных финансов», М.: «Олимп бизнес», 2004- с. 1294.
19. Бочаров В.В. Финансовое инженерия.- СПб. «Питер», 2004 г.
20. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски: Оценка, управление, портфель инвестиций.- М.: «Дашков и К^о», 2004 г.
21. Turalay Kenc, «Corporate finance», Text Lectures, 2004.
22. Бочаров В.В., Леонтев В.Е. Корпоративные финансы. - СПб.: Питер, 2002 г.
23. Brealey R., S. Myers «Principles of corporate finance» 6th editions · Irvin-McGraw-Hill.2000, Chapter 1.

ТАҚВИМ МАВЗУИЙ РЕЖА

№	Мавзулар	Машғулот тури	Соати	Ўтказилиш муддати	Машғулот тури	Соати	Ўтказилиш муддати
1.	Молиявий менежментнинг мақсади ва вазифалари	маъруза	1	Ой 1 ҳафтасининг душанба куни	Амалий	2	ҳар ой 1 ҳафтасининг сешанба куни
2.	Корхоналар пассивларини бошқариш	маъруза	1	Ой 1 ҳафтасининг душанба куни	Амалий	2	ҳар ой 2 ҳафтасининг сешанба куни
3.	Корхоналар активлари ва улар бўйича молиявий қарор қабул қилиш асослари	маъруза	2	Ой 2 ҳафтасининг душанба куни	Амалий	2	ҳар ой 3 ҳафтасининг чоршанба куни
4.	Пул оқимларини бошқариш ва бюджетлаштириш				Амалий	2	ҳар ой 3 ҳафтасининг пайшанба куни
5.	Корхоналар молиявий натижаларининг шаклланиши ва тақсимланиши				Амалий	2	ҳар ой 4 ҳафтасининг жума куни

ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Маъруза машғулоти ташкил этишнинг шакл ва хусусиятлари:

№.	Маъруза шакллари	Ўзига хос тавсифловчи хусусиятлари
1.	Кириш маърузаси	Фан тўғрисида яхлит тасаввур ҳамда маълум йўналишлар беради. Педагогик вазифаси: тингловчини ушбу фаннинг вазифалари ва мақсади билан таништириш, касбий тайёргарлик тизимида унинг ўрни ва ролини белгилаш, курснинг қисқача шарҳини бериш, фаннинг ютуқлари билан таништириб, келажакдаги изланишларнинг йўналишини белгилаш, тавсия қилинган ўқув-услубий адабиётлар таҳлилини бериш, ҳисобот ва баҳолашнинг муддатлари ва шакллари белгилаш.
2.	Маъруза ахборот	Маърузанинг одатдаги анъанавий тури. Педагогик вазифаси: ўқув маълумотларини баён қилиш ва тушунтириш.
3.	Шарҳловчи маъруза	Баён қилинаётган назарий фикрларнинг ўзагини, илмий тушунчалар ва бутун курс ёки бўлимларининг концептуал асосини ташкил этади. Педагогик вазифаси: илмий билимларни тизимлаштиришни амалга ошириш, фанларнинг ўзаро алоқадорлигини очиш.
4.	Муаммоли маъруза	Янги билимлар қўйилган савол, масала, ҳолатнинг муаммолилиги орқали берилади. Бунда тингловчининг ўқитувчи билан биргаликдаги билиш жараёни илмий изланишга яқинлашди. Педагогик вазифаси: янги ўқув ахборотининг мазмунини очиш, муаммони қўйиш ва уни ечимини топишни ташкил қилиш, ҳозирги замон нуқтаи назарларини таҳлил қилиш.
5.	Визуал маъруза	Маърузанинг мазкур шакли визуал материалларни намоиш этиш ҳамда уларга аниқ ва қисқа шарҳлар беришга қаратилган. Педагогик вазифаси: янги ўқув маълумотларини ўқитишнинг техник воситалари ва аудио, видеотехника ёрдамида бериш.
8.	Маъруза конференция	Аввалдан қўйилган муаммо ва докладлар тизими (5-10 минут)дан иборат илмий-амалий дарс сифатида ўқув дастури чегарасида ўтилади. Докладлар биргаликда муаммони ҳар томонлама ёритишга қаратилиши керак. Машғулот охирида ўқитувчи мустақил ишлар ва тингловчиларнинг маърузаларга яқун ясаб, тўлдириб, аниқлаштириб хулоса қилади. Педагогик вазифаси: янги ўқув маълумотнинг мазмунини ёритиш.
9.	Маслаҳат маъруза	Турли сценарийлар ёрдамида ўтиши мумкин. Масалан, 1) «Савол-жавоб» - маърузачи томонидан бутун курс бўйича ёки алоҳида бўлим бўйича саволларга жавоб берилади. 2) «Савол-жавоб-дискуссия» - изланишга имкон беради.

1.1. Кириш, информацион маърузани ўқитиш технологияси

Тингловчилар сони: 10-15 та	1 соат.
Ўқув машғулотининг шакли	Кириш, информацион маъруза
Маъруза режаси	1. Молиявий менежмент тизимининг мазмун ва моҳияти. 2. Корхоналар молиясини бошқаришнинг назарий асослари ва тамойиллари. 3. Молиявий менежментнинг функционал элементлари.
Ўқув машғулотининг мақсади	Молиявий менежментнинг мақсади ва вазифалари ва унинг концептуал асослари бўйича тингловчиларнинг билимларини чуқурлаштириш
Педагогик вазифалари: • Молиявий менежментнинг мазмуни ва унинг вазифалари ҳақида билимларга эга бўладилар. • Корхоналар молиясини бошқаришнинг назарий асослари ва тамойиллари бўйича билим кўникмалари ҳосил бўлади. • Молиявий менежментнинг функционал элементлари ҳақида тасаввурга эга бўлади.	Ўқув фаолияти натижаси: 1. Молиявий менежментнинг моҳияти ҳақида билим кўникмалари ҳосил бўлади. 2. Корхоналар молиясини бошқаришнинг назарий асослари ва тамойиллари бўйича билим кўникмалари ҳосил бўлади. 3. Молиявий менежментнинг функционал элементлари ҳақида тасаввурга эга бўлади.
Ўқиш усуллари ва техника	Маъруза, ақлий хужум, блиц-сўров
Ўқитиш воситалари	Маъруза матнлари, компьютер технологияси, графиклардан фойдаланиш.
Ўқитиш шакллари	Жамоа бўлиб ишлаш, гуруҳларда ишлаш
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усуллари қуллаш мумкин бўлган аудитория
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат, савол – жавоб, ўз-ўзини назорат қилиш, рейтинг тизими асосида баҳолаш

Маърузани технологик харитаси

Иш жараёнлари	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Тингловчи
1-босқич. Кириш (20 мин.)	<p>1.1.Ўқув курси номини айтиб, курс доирасида дастлабки умумий тасаввурни беради ҳамда услубий ва ташкилий томонлари билан таништиради. Курс бўйича ўтиладиган барча мавзулар билан таништиради, уларнинг узвийлиги ҳақида қисқача маълумот беради (1-илова).</p> <p>1.2.Ўқув курси бўйича жорий, оралиқ ва якуний назорат шакллари билан таништиради (2- илова).</p> <p>1.4.Курсни ўзлаштиришда фойдаланиш учун зарур бўлган адабиётлар рўйхати билан таништиради (3 илова).</p> <p>1.5.Биринчи ўқув машғулоти мавзуси билан таништиради ва унинг мақсади ўқув фаолияти натижаларини баён қилади.</p> <p>1.6.Биринчи мавзу юзасида ақлий хужум қоидаси асосида доскага «Молиявий менежмент тизимининг янги вазифалари нима?» - деб ёзади. Тингловчилар томонидан айтилган фикрларни ёзиб боради ва умумлаштирилади (4-илова).</p>	<p>1.1.Тинглайдилар</p> <p>1.2.ЎУМга қарайдилар</p> <p>1.4.ЎУМга қарайдилар</p> <p>1.5.Мавзу номини ёзиб оладилар</p> <p>1.6.Тушунчаларин и эркин фикр орқали биладирдилар</p>
2-босқич. Асосий (50 мин.)	<p>2.1.Мавзу режаси ва таянч тушунчалар билан таништиради.</p> <p>2.2.Маърузани режа бўйича тушунтиради, ҳар бир режани ниҳояси умумлаштиради. Жараён компьютер слайдларини намойиш қилиш билан олиб борилади. (5- илова).</p> <p>2.3.Ҳар бир режани мустаҳкамлаш учун саволлар беради:</p> <p>а) Молиявий менежментнинг мақсади ва вазифалари нималардан иборат?</p> <p>б) Молиявий менежментнинг функционал элементларини тушунтириб беринг.</p> <p>в) Молиявий бошқариш тизимидаги замонавий назариялар концептуал асосларини тавсифланг.</p> <p>2.4.Таянч ибораларига Тингловчиларни диққатини қаратади ва улар яна бир такрорланади.</p>	<p>2.1.Тинглайдилар</p> <p>2.2. Тинглайдилар, слайдларга эътибор қаратади, ёзиб олади ва саволлар беради</p> <p>2.3. Саволларга жавоб бердилар</p> <p>2.4.Таянч ибораларини муҳокама қиладилар ва ёзиб оладилар</p>
3-босқич. Якуний. (10 мин.)	<p>3.1.Ўтилган машғулот бўйича якунловчи хулоса қилади.</p> <p>3.2.Мустақил тайёргарлик учун уйга вазифа берилади. Бунда янги дарслик ва бошқа дидактик материаллар асосида молиявий менежмент тизимининг илмий-амалий асосларини ёритиб бериш вазифаси юклатилади.</p> <p>3.3.Тингловчиларнинг фаолиятига баҳо қўйилади ва рағбатланади.</p> <p>3.4.Келгуси машғулотга тайёргарлик кўриш учун топшириқлар ва фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати берилади.</p>	<p>3.1.Тингловчилар эшитадилар, ёзиб оладилар.</p> <p>3.2.Топшириқ оладилар</p> <p>3.3.Эшитадилар</p> <p>3.4.Эшитади ва ЎУМга қарайдилар</p>

Визуал материаллар

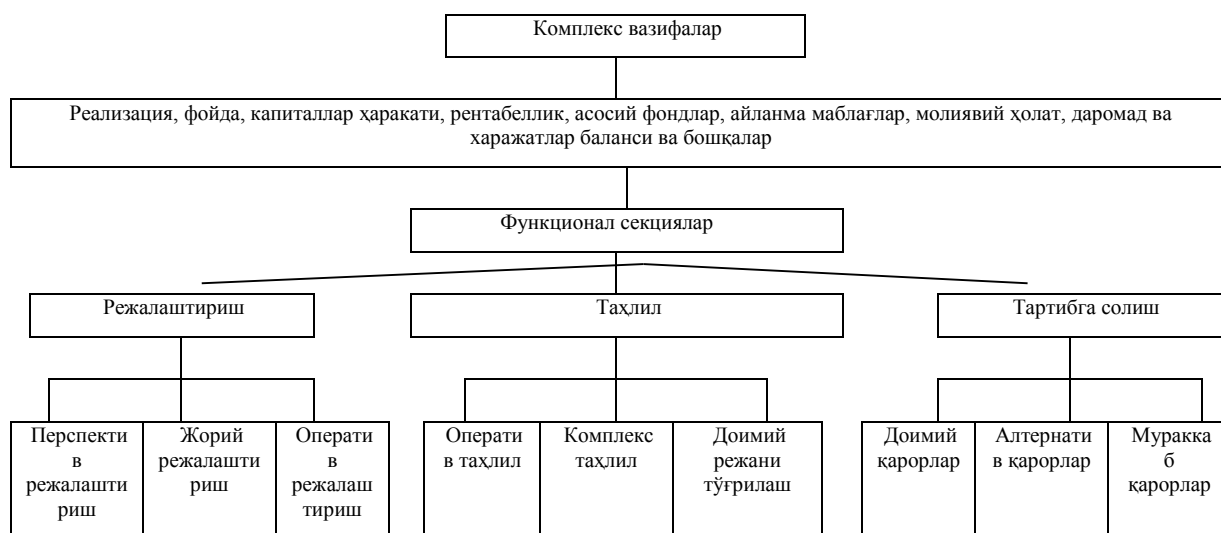
1-илова

1-слайд

2-слайд

Молиявий менежментнинг таркиби ¹

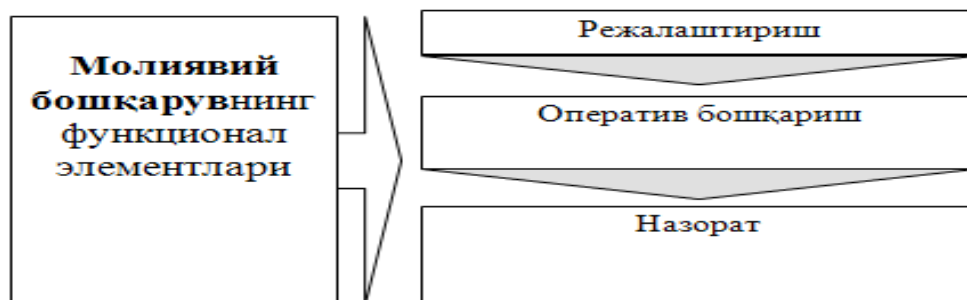

¹ «Бозор, пул ва кредит» журналі № 4. 2000й.

Корхона ва ташкилотларнинг молиявий ресурслари ва унинг манбалари

2. Молиявий бошқаришнинг таркибий тузилмаси ва унинг функционал элементлари.

1.2. Амалий машғулотининг ўқитиш технологияси

Вақти – 2 соат	Тингловчилар сони: 15-20 нафар
Ўқув машғулоти шакли	Билимларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш бўйича семинар машғулоти
Ўқув машғулоти режаси	1. Моливий менежмент тизимининг мазмун ва моҳияти. 2. Корхоналар молиясини бошқаришнинг назарий асослари ва тамойиллари. 3. Молиявий менежментнинг функционал элементлари.
<i>Ўқув машғулотининг мақсади:</i> Бу семинар машғулоти жараёнида саволлар ва муаммолар борасида суҳбат ўтказилади. Бу дарсда “ақлий ҳужум” усулини ҳам қўллаш мумкин. Шунингдек, тест ва масалалар ечиш мумкин.	
<i>Педагогик вазифалар:</i> - мавзу бўйича билимларни тизимлаштириш, мустаҳкамлаш. - дарслик билан ишлаш кўникмаларини ҳосил қилиш; - молиявий -иқтисодий ахборотларни таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантириш	<i>Ўқув фаолиятининг натижалари:</i> Тингловчи: - молиявий бошқарув, молиявий бошқарув объекти, молиявий ресурслар тушунчаларига таъриф беради. - молиявий бошқаришнинг илмий назарий асосларини тавсифлайди; - молиявий менежментнинг функционал элементларини айтиб, улар илмий қарашларининг мазмунини ёритади.
Ўқитиш услуби ва техникаси	Блиц-сўров, биргаликда ўқиймиз, молиявий эссе, “молиявий менежмент”, “молиявий ресурслар” сўзларига кластер, мунозара.
Ўқитиш воситалари	Маъруза матни, ўқув қўлланмаси, проектор, флипчарт, маркер, доска.
Ўқитиш шакли	Билимларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш, индивидуал ва гуруҳ бўйича ўқитиш.
Ўқитиш шароитлари	Компьютер технологиялари, проектор билан таъминланган, гуруҳда дарс ўтишга мослаштирилган аудитория.

Амалий машғулотнинг технологик картаси (1-машғулот)

Босқичлар, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Тингловчи
1-босқич. Кириш (10 мин)	<p>1.1. Мавзуни, мақсади режадаги ўқув натижаларини эълон қилади, уларнинг аҳамиятини ва долзарблигини асослайди.</p> <p>Машғулот ҳамкорликда ишлаш технологиясини қўллаган ҳолда ўтишни маълум қилади.</p> <p>1.2. Ақлий ҳужум усулидан фойдаланган ҳолда аудиториянинг тайёргарлик даражасини аниқлайди: Молиявий бошқарув билан боғлиқ қандай терминларни биласиз? Уларнинг мазмунларини ҳам биласизми?</p> <p>Мазмунининг муҳокамаси гуруҳларда давом этишини эълон қилади.</p>	<p>1.1. Мавзуни ёзади ва саволларга жавоб беради.</p>
2-босқич асосий (60 мин)	<p>2.1. Тингловчиларни 3 гуруҳга бўлади, ҳар бирига вазифа беради (2-илова).</p> <p>Кутилаётган ўқув натижаларини эслатади.</p> <p>2.2. Гуруҳда ишлаш қоидаси билан таништиради (1-илова). Баҳолаш мезонларини ҳам намойиш қилади.</p> <p>2.3. Вазифани бажаришда ўқув материаллари (маъруза матни, ўқув қўлланма)ларидан фойдаланиш мумкинлигини эслатади.</p> <p>Гуруҳларда иш бошлашни таклиф этади.</p> <p>2.4. Тайёргарликдан кейин тақдимотни бошлангани эълон қилинади.</p> <p>2.5. Тингловчилар жавобини шархлайди, хулосаларга эътибор беради, аниқлик киритади.</p> <p>2.6. Тингловчиларга Б.Б.Б усули бўйича ифодаланган жадвални намойиш қилади ва устунларни тўлдиришни айтади.</p> <p>Тушунчаларга изоҳларни тўғрилайди ва саволларга жавоб қайтаради.</p> <p>Гуруҳлар фаолиятига умумий балл беради.</p>	<p>2.1. Ўқув натижаларини тақдим қиладилар.</p> <p>2.2. Саволлар беради.</p> <p>2.3. Жавобларни тўлдиради.</p> <p>2.4. Жадвал устунларини тўлдиради ва муҳокамада иштирок этади.</p>
3-босқич Яқуний (10 мин)	<p>3.1. Машғулотни яқунлайди, Тингловчиларни баҳолайди ва фаол иштирокчиларни рағбатлантиради.</p> <p>3.2. Мустақил иш сифатида “Замонавий шароитларда молиявий бошқарувнинг концептуал асослари” мавзусида “эссе” ёзишни топширади.</p>	<p>3.1. Эшитадилар.</p> <p>3.2. Топшириқни оладилар.</p>

Ўқув топшириқлар

1-илова.

Гуруҳ билан ишлаш қоидалари

Гуруҳ аъзоларининг ҳар бири

- ўз шерикларининг фикрларини хурмат қилишлари лозим;
- берилган топшириқлар бўйича фаол, ҳамкорликда ва масъулият билан ишлашлари лозим;
- ўзларига ёрдам керак бўлганда сўрашлари мумкин;
- ёрдам сўраганларга кўмак беришлари лозим;
- гуруҳни баҳолаш жараёнида иштирок этишлари лозим;
- “Биз бир кемадамиз, бирга чўкамиз ёки бирга кутиламиз” қоидасини яхши билишлари лозим.

2-илова

1. *Битта гап билан саволга жавобни шакллантиринг.*

Молия, молиявий бошқарув, молиявий ресурслар, молиявий менежментнинг бош масаласи тушунчалари қандай боғлиқликда намоён бўлади?

2. *“Молиявий менежмент назариясининг тараққиёти” бўйича схема тузинг.*

3. *Ушбу тушунчаларнинг мазмунини ёритинг.*

Молиявий бошқарув, молиявий назорат, молиявий режалаштириш тушунчаларининг мазмуни.

Молиявий менежментнинг фан сифатида қарор топиши.

3-илова.

Баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари (балл)

Гуруҳ	1	2	3 топшириқ (ҳар бир савол 0,2 балл)			Баллар йиғиндиси (3,0)
	топшириқ (1,0)	топшириқ (1,4)	1-савол	2-савол	3-савол	
1						
2						
3						

4-илова.

Б.Б.Б. усули асосида билимларни синаш учун тарқатма материаллар

	Тушунча	Биламан “+”, Билмайман “-”.	Билдим “+”, Била олмадим “-”.
1	Молиявий менежментнинг объекти		
2	Молиявий ресурслар		
3	Молиявий режалаштириш		
4	Молиявий инструментлар		
5	Молиявий бошқарув ҳақидаги илмий қарашлар		

Маърузани ўқитиш технологияси

Тингловчилар сони: 10-20 та	1 соат.
Ўқув машғулотининг шакли	Мавзули информацион маъруза
Маъруза режаси	<ol style="list-style-type: none"> 1. Капиталнинг мазмуни ва корхоналарда пасивларни бошқаришнинг назарий асослари. 2. Капиталнинг алоҳида элементлари ва уни оптимал таркибини шакллантириш бўйича қарорлар қабул қилиш. 3. Молиявий ричаг(левередж) самараси.
Ўқув машғулотининг мақсади	Акциядорлик жамиятларида капиталлар таркиби ва уни бошқариш тўғрисидаги билимларга эга бўлиш.
<p>Педогогик вазифалари:</p> <ul style="list-style-type: none"> - капиталнинг мазмуни ва акциядорлик жамиятларида капиталларни бошқаришнинг назарий асосларини тушунтириб беради; - капиталларни оптимал таркибини шакллантириш бўйича қарорлар қабул қилиш услубиётини тушунтириб беради; - молиявий ричаг (левередж) самараси ва капитал элементларидан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш бўйича маълумотлар беради. 	<p>Ўқув фаолиятининг натижаси:</p> <ul style="list-style-type: none"> - капиталнинг мазмуни ва корхоналарда капиталларни бошқаришнинг назарий асосларини гапириб беради; - капиталларни оптимал таркибини шакллантириш бўйича қарорлар қабул қилиш услубиётини тушунтира олади; - молиявий ричаг(левередж) самараси ва капитал элементларидан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш бўйича кўникмаларга эга бўлади.
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, блиц-сўров усуллари, Т-схема;
Ўқитиш воситалари	Маъруза матни, компьютер технологияси, эксперт варақлари, графиклардан фойдаланиш.
Ўқитиш шакллари	«Жамоа бўлиб ишлаш», туғри йўналтирилган ва гуруҳларда ишлаш усуллари.
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усулларини қўллаш мумкин бўлган аудитория.
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат, савол – жавоб, ўз-ўзини назорат қилиш, рейтинг тизими асосида баҳолаш

Маърузани технологик харитаси

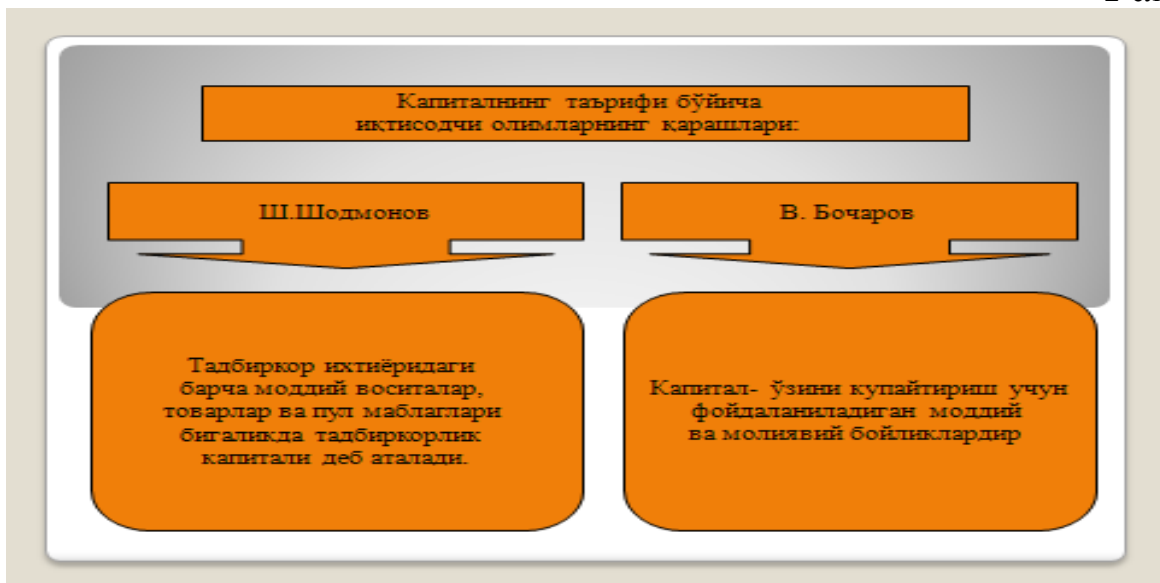
Иш жараёнлари	Фаолият	
	Ўқитувчи	Тингловчи
1 босқич Кириш. (10 мин.)	<p>1.1.Маърузанинг мавзусини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва натижаларини тушунтиради.</p> <p>1.2.Машғулотни ўтказиш шаклини эълон қилади</p> <p>1.3.Ҳар бир Тингловчига мавзу бўйича тарқатма материалларни тарқатади.</p> <p>1.4.Мавзу бўйича маъруза машғулотининг таянч ибораларини ва маъруза режасига изоҳ беради.</p>	<p>1.1.Эшитадилар, ёзадилар</p> <p>1.2.Эшитадилар, ёзиб оладилар</p> <p>1.3.ЎУМга қарайдилар</p> <p>1.4.Эшитадилар</p>
2 босқич Асосий (60 мин.)	<p>2.1.Қуйидаги саволларга ўйлаб жавоб беришларини сўрайди:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Корхоналар пассивларининг таркиби нималардан иборат? - Пассивларнинг алоҳида элементлари нималардан иборат? - Молиявий ричаг самараси нима? <p>2.2. Капиталлар таркиби ва уни бошқаришнинг илмий назарий асосларини тақдимот материаллари асосида тушунтириб беради. (1-12 иловалар)</p> <p>2.3.Тингловчилар Т-схема ишлаб чиқади. (13-илова)</p> <p>2.4.Тингловчиларга эркин фикр айтишга руҳсат берилади ва уларни рағбатлантиради.</p> <p>2.5.Презентация бошланиши тўғрисида эълон қилади. Маслаҳатчи сифатида қатнашади изоҳ беради, аниқлаштиради ва ўзгартишлар киритади.</p> <p>2.6. Тингловчиларнинг эътиборини ушбу мавзудаги масаланинг мазмунига қаратади.</p>	<p>2.1.Саволларга жавоб беришадилар</p> <p>2.2.Тинглайдилар ва муносабат билдирадилар</p> <p>2.3.Т-схемасини бажарадилар</p> <p>2.4.Фикрларини айтиб берадилар</p> <p>2.5.Тақдимотда қатнашадилар</p> <p>2.6.Хулоса қисмида қатнашадилар</p>
3 босқич Якуний босқич (10 мин.)	<p>3.1.Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади.</p> <p>3.2.Гуруҳларга ўзаро баҳолаш натижасини эълон қилишларини сўрайди. Натижаларга изоҳ беради.</p> <p>3.3.Мустақил бажариш учун топшириқ беради:</p> <p>1. Назорат саволларига оғзаки жавоб бериш (14-илова)</p> <p>2. Навбатдаги амалий машғулотда кўриладиган масалани эълон қилади ва мустақил тайёргарлик кўришларини сўрайди: берилган рўйхат бўйича тавсия қилинган адабиётларни ўрганиш.</p>	<p>3.1.Гуруҳлар ўзаро баҳолаш натижаларини эълон қилишади.</p> <p>3.2.Эшитадилар.</p> <p>3.3.Мустақил ишлаш учун топшириқни ёзиб олишади.</p>

1. Капиталнинг мазмуни ва корхоналар пасивларини бошқаришнинг назарий асослари.

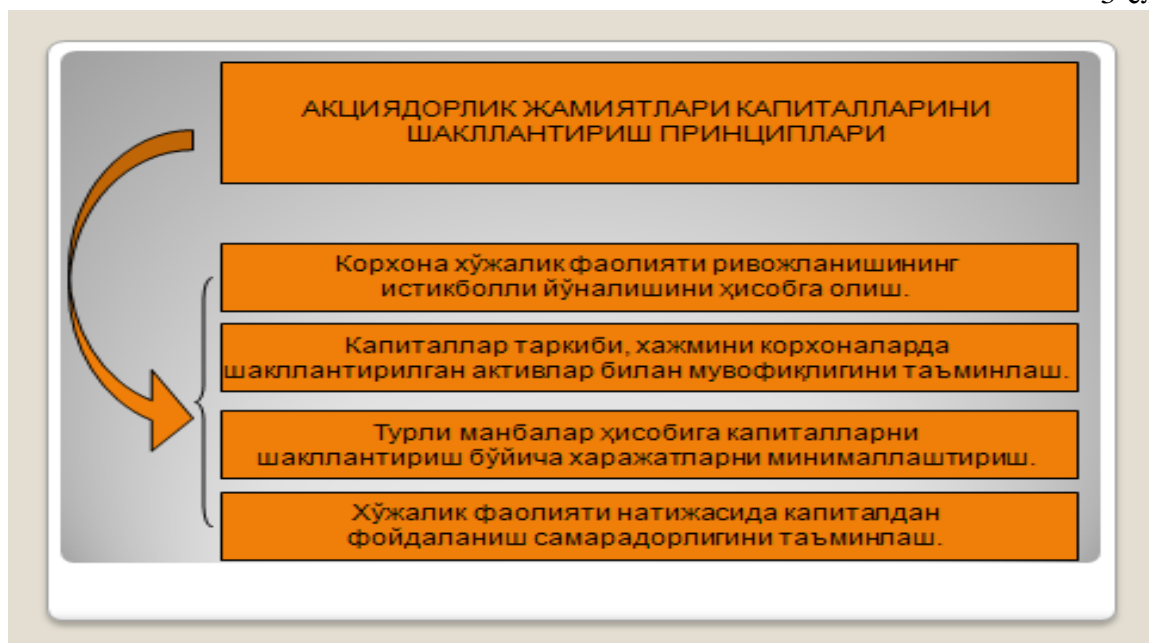
Капитал- молиявий менежментда доимий фойдаланиб келинаётган иқтисодий категориялардандир.

Капитал- корхонанинг активларига инвестиция килинган пул, моддий ва номоддий қийматликларнинг умумий қийматини ўзида ифодалайди.

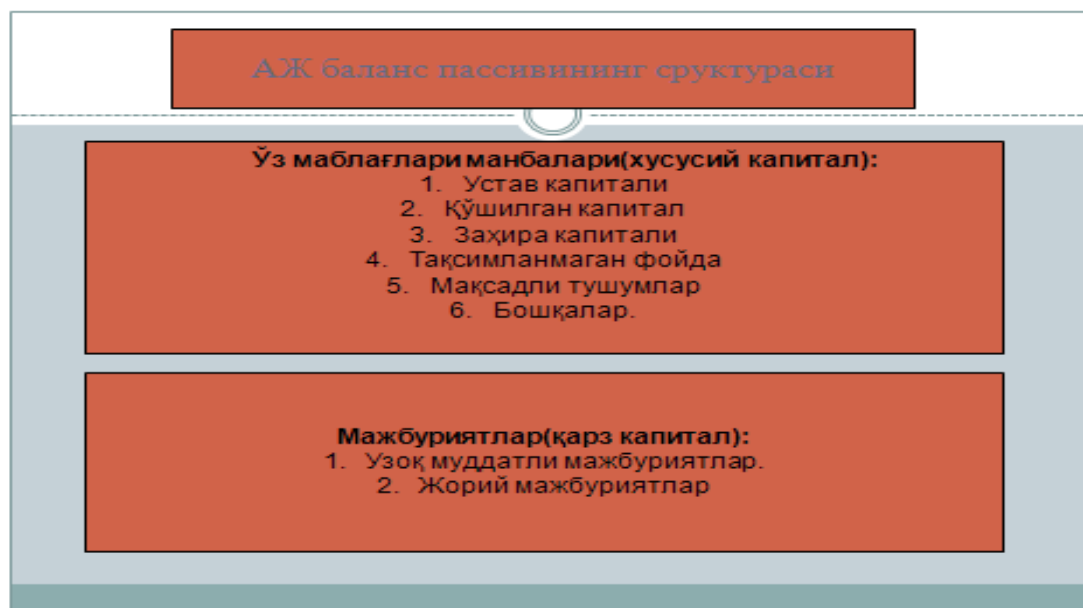
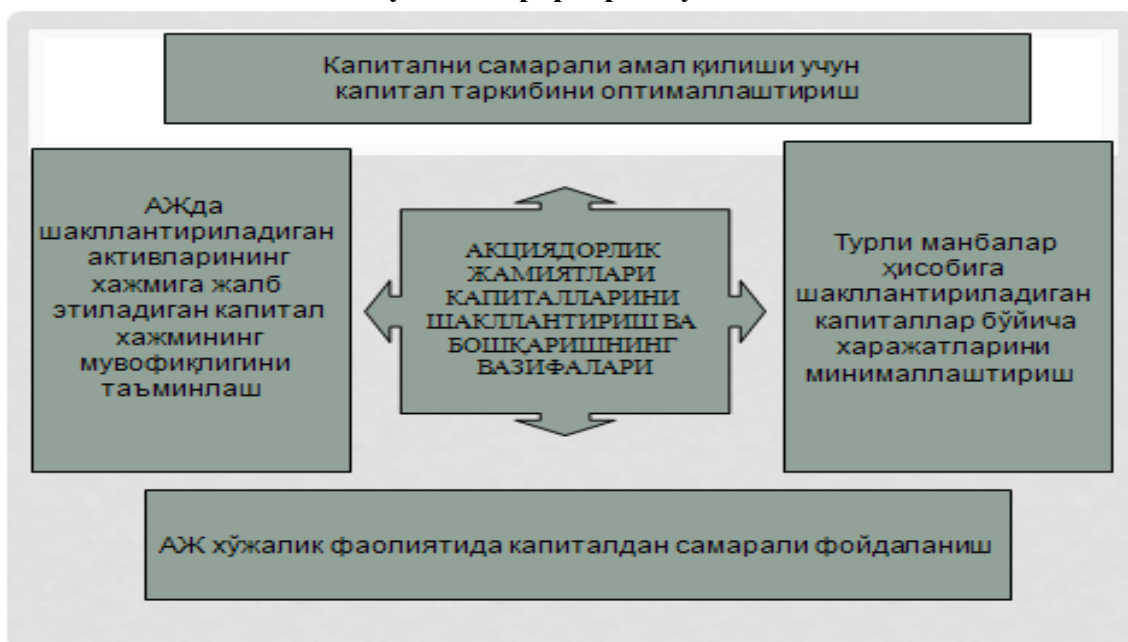
2-слайд

3-слайд

2. Капиталнинг алоҳида элементлари ва уни оптимал таркибини шакллантириш бўйича қарорлар қабул қилиш.

Акциядорлик жамиятининг(АЖ) устав фонди

АЖнинг устав фонди акциядорлар сотиб олган жамият акцияларининг номинал қийматидан ташкил топади. Жамият чиқарадиган барча акцияларнинг номинал қиймати бир хил бўлиши лозим.

АЖнинг устав фонди унинг мол-мулкнинг ўз кредиторлари манфаатларини кафолатлайдиган даражадаги энг кам миқдорини белгилайди. Жамият давлат мулки негизда тузилганда корхонанинг (мол-мулкнинг) қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда аниқланган бозор баҳоси жамият устав фондининг суммасини ташкил этади.

АЖ оддий акцияларни, шунингдек бир ёки бир неча турдаги имтиёзли акцияларни жойлаштиришга ҳақлидир. Жойлаштирилган имтиёзли акцияларнинг номинал қиймати жамият устав фондининг йигирма фонздан ошмаслиги лозим.

АЖ таъсис этилаётганда унинг барча акциялари муассислар ўртасида жойлаштирилган бўлиши керак.

Акциядорлик жамиятининг(АЖ) устав фонди

Жамият уставида назарда тутилган, аммо устав фондининг ўн беш фонздан кам бўлмаган миқдорда жамият захира фонди тузилади. Жамиятнинг захира фонди жамиятнинг устав фондида белгиланган миқдорга етгунига қадар ҳар йили соф фойдадан мажбурий ажратмалар ўтказиш орқали ташкил этилади. Ҳар йилги ажратмаларнинг миқдори жамият уставида назарда тутилади, аммо бу миқдор жамият уставида белгиланган миқдорга етгунига қадар соф фойданинг беш фонздан кам бўлмаслиги керак.

Жамиятнинг захира фонди: (а) кўрилган зарарни қоплаш, (б) жамият облигацияларини муомаладан чиқариш, (в) имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар тўлаш ва Қонунга мувофиқ (г) акцияларни сотиб олишни талаб қилиш ҳуқуқига эга бўлган акциядорларнинг талабига биноан акцияларни сотиб олиш учун мўлжалланади.

Захира фондидан бошқа мақсадларда фойдаланиш мумкин эмас.

Акциядорлик жамиятининг соф активлари

Жамият соф активларининг қиймати бухгалтерия ҳисоб-китоб маълумотлари бўйича белгиланган тартибда баҳоланади.

Агар иккинчи молия йили ва ундан кейинги ҳар бир молия йили тугаганидан кейин жамият акциядорлари тасдиғига тақдим этилган йиллик бухгалтерия балансига ёки аудиторлик текшируви натижаларига кўра жамият соф активларининг қиймати унинг устав фондидан оз бўлиб чиқса, жамият ўз устав фондидан соф активлари белгиланган ошиб кетмайдиган миқдоргача камайтиришини эълон қилиши шарт.

Агар иккинчи молия йили ва ундан кейинги ҳар бир молия йили тугаганидан кейин жамият акциядорлари тасдиғига тақдим этилган йиллик бухгалтерия балансига ёки аудиторлик текшируви натижаларига мувофиқ жамият соф активларининг қиймати белгиланган устав фондидан энг кам миқдоридан оз бўлиб чиқса, жамият ўзини тугатиш ҳақида қарор қабул қилиши шарт.

Жамиятнинг устав фондидан камайтириш ёки жамиятни тугатиш тўғрисида қарор қабул қилинмаса, унинг акциядорлари, кредиторлари, шунингдек давлат томонидан ваколат берилган органлар жамиятни суд тартибидан тугатишни талаб қилишга ҳақли.

Акциядорлик жамиятининг соф активлари

I. Активлар

1. Номоддий активлар
 2. Асосий воситалар
 3. Бошқа айланмадан ташқари активлар, кечиштирилган солиқ активларини ҳисобга олган ҳолда
 4. Захиралар
 5. Дебиторлик қардорликлари, устав капиталига қўйилма қилиши лозим бўлганларидан ташқари
 6. Пул маблағлари
 7. Бошқа айланма маблағлар
- Жами активлар(ЖА)

II. Пассивлар

- 2.1. Заёмлар ва кредитлар бўйича узок муддатли мажбуриятлар
 - 2.2. Бошқа узок муддатли мажбуриятлар
 - 2.3. Заёмлар ва кредитлар бўйича қисқа узок муддатли мажбуриятлар
 - 2.4. Кредиторлик қардорлиги
 - 2.5. Даромадларни тўлаш бўйича иштирокчиларга қаралар
 - 2.6. Бошқа қисқа муддатли мажбуриятлар
- Жами пассивлар(ЖП)

21. Соф активларнинг қиймати(ЖА-ЖП)

Капиталнинг ўртача тортиган қиймати:

$$WACC = \sum_{i=1}^n k_i * r_i$$

АЖнинг келгусидаги ривожланишнинг молиявий салоҳияти модели

$$T_{\text{фў}} > T_{\text{хк}} > T_{\text{а}} > 100$$

Бу ерда,

$T_{\text{фў}}$ – фойданинг ўсиш суръати

$T_{\text{хк}}$ – хусусий капиталнинг ўсиш суръати

$T_{\text{а}}$ – активларнинг ўсиш суръати

3. Молиявий ричаг(левередж) самараси.

Молиявий ричаг(левередж) самараси

Молиявий ричаг самараси – қарз маблағларидан фойдаланишнинг натижавийлигини тавсифлайди.

$$ROA = \Pi_u : A,$$

Бу ерда

ROA – иқтисодий рентабеллик

Π_u - иқтисодий фойда

A - активлар

$$E_{\text{лр}} = (1 - \Gamma) (ROA - i) K_c$$

Бу ерда,

$E_{\text{лр}}$ - Молиявий ричаг самараси

i - кредит фоизи

K_c – мустақиллик коэффициенти

K_c – мустақиллик коэффициенти қуйидагича ҳисобланади

$$K_c = \text{Қарз маблағлари} / \text{хусусий капитал}$$

Хусусий капитанинг рентабеллиги (ROE) қуйидагича ҳисобланади

$$ROE = (ROA + E_{\text{мр}}) (1-T)$$

ёки

$$ROE = [ROA + (ROA - i) K_c] (1-T)$$

ёки

$$ROE = \text{фойда} / \text{хусусий капитал}$$

A, B, C акциядорлик жамиятларида хусусий капитал рентабеллиги, молиявий ричаз самарасини ҳисоблаш

Кўрсаткичлар	A	B	C
Активлар	1000	1000	1000
Хусусий капитал	1000	800	500
Қаз капитал	0	200	500
Солиқ ва кредитга тўловларгача бўлган фойда	200	200	200
ROA	20	20	20
Кредитга фоизли тўловлар, 10%	-	20	50
Фойда солиғи тўлангунга қадар фойда	200	180	150
Фойда солиғи, 10%	20	18	15
Соф фойда	180	162	135
ROE	18%	20,25%	27%
$E_{\text{мр}}$	0	2,25	9

Хусусий капиталнинг кийматини элементи бўйича баҳолаш корпорацияларнинг молиявий барқарорлигини мустахкамлашни мувофиқлаштиради. Хусусий капитални кийматини баҳолаш катор хусусиятларга эгадир:

- акционерларга туловлар суммаси дивиденд шаклидаги даромалар сифатида соликка тортиладиган базага киритилади.

- Хусусий капитални жалб қилиш инвесторлар учун юкори даражадаги молиявий хатарлар билан боглик;

-Бухгалтерия баласида хисобга олинadиган хусусий капитал хажмини даврий тугрилаш заруратининг вужудга келади.

Юкоридаги хусусиятларни хисобга олган холда, эмитент корпорациянинг хусусий капиталини алоўида элементи бўйича баҳолаймиз.

Биринчидан, хисобот даврида фойдаланилаётган хусусий капитал кийматини хисоб китоби:

$$XK_{\text{фо}} = (C\Phi_o * 100 / XK)$$

$XK_{\text{фо}}$ – фойдаланилаётган хусусий капитал киймати;

$C\Phi_o$ – фойдаланиш натижасида акционерларга туланган соф фойданинг микдори;

XK - хисобот давридаги хусусий капиталнинг ыртача киймати.

Хусусий капиталнинг мазкур элементини кийматини бошқариш жараёни аввало жорий фаолият бўйича амалга оширилади. Бевосита, келгуси даврда фойдаланиладиган капиталнинг киймати куйидаги формула бўйича хисобланади:

$$XK_{\text{ин}} = XK_{\text{фо}} * I$$

$XK_{\text{фо}}$ – фойдаланилаётган хусусий капитал киймати;
корпорация бўйича соф фойда тўловларининг бюашорат индекси;

Оддий акцияларни эмиссия қилиш қилиш ёрдамида жалб қилинадиган кушимча капиталнинг киймати куйидагича хисобланади:

$$XK_{\text{оа}} = (K_{\text{оа}} * D_{\text{оа}} * I * 100) / (\sum XK_{\text{оа}} * (1 - Z_a))$$

$XK_{\text{оа}}$ - Оддий акциялар чикариш хисобига жалб қилинадиган хусусий капиталнинг киймати.

2-илова

«Т - схема» техникаси

- бу технология мураккаб, куп тармоқли, мумкин қадар муаммо ҳарактеридаги мавзуларни ўрганишга қаратилган; бунда уларнинг ҳар бири алоҳида нукталардан муҳокама этилади. Масалан ижобий ва салбий томонлари, афзаллик ва камчиликлари, бир ғоянинг икки томони, фойда ва зарарлари;
- танқидий, таҳлилий, аниқ манъиқий фикрлаш муваф-фақияти ривожлантиришига ҳамда ўз ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда ихчам баён этиш, химоя қилишга имкон яратади;
- маъруза якунида қулланилади.

Т-схема қонун-қоидалари билан танишиб чиқади.

Якка таркибда ёки жуфт-жуфт бўлиб Т-схемани тўлдиради

Ўз ғояларини ёзма равишда унғ ва чап тарафларида ёзиб чиқадилар. Ғоялар қарама-қарши бўлиши мумкин.

Схемадаги ғоялар таққосланиши ва якка тартибда, жуфт-жуфт ҳолда ёки кичик гуруҳларда тўлдирилиши мумкин.

Ҳар бир тингловчи ўз фикрини эркин ҳолда тўлқ баён этиши мумкин.

Т-схемадан фойдаланиб акциядорлик жамиятлари хусусий капитали тушунчасининг тўғриси эзиб чиқинг

1. Низом капитали;
2. Захира фонди;
3. Тақсимланмаган фойда;
4. Банк кредити;
5. Облигацион заёмлар.
6. Кредиторлик қарздорлик.

Акциядорлик жамиятлари хусусий капитали тушунчаси.

Тўғриси	Нотўғриси
1.	1.
2.	2.
3.	3.

3-илова

Мустақил ишлаш учун назорат саволлар:

1. Капиталлар таркибининг алоҳида эементлари ва уни корхоналар молиявий ҳолатига таъсири нималардан иборат?
2. Бозор иқтисодиёти шароитида молиялаштириш усуларининг қандай турларини биласиз?
3. Акциядорлик жамиятлари хусусий капиталлари ва уларни шакллантиришнинг хусусиятлари нималардан иборат?

Амалий машғулоти ўқитиш технологияси

Тингловчилар сони: 25 та	2 соат.
Ўқув машғулоти шакли	Билимларни чуқурлаштириш ва мустаҳкамлашга қаратилган амалий машғулоти.
Машғулоти режаси.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Капиталнинг мазмуни ва корхоналарда пассивларни бошқаришнинг назарий асослари. 2. Капиталнинг алоҳида элементлари ва уни оптимал таркибини шакллантириш бўйича қарорлар қабул қилиш. 3. Молиявий ричаг(левередж) самараси.
Ўқув машғулоти мақсади:	Тингловчиларнинг акциядорлик жамиятларида капиталлар таркиби ва уни бошқариш тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш ва чуқурлаштириш.
<p>Педогогик вазифалари:</p> <ul style="list-style-type: none"> - мавзунини мустақил ўрганиш учун асос яратди; - мавзу бўйича билимларни чуқур ўзлаштириш ва мустаҳкамлашга ёрдам беради; - кичик гуруҳларда ишлашни ташкил қилади; - ўз нуқтаи назарга эга бўлишни шакллантиради. <p>Мантиқий хулоса чиқаришга кўмак беради;</p>	<p>Ўқув фаолияти натижаси:</p> <ul style="list-style-type: none"> - капиталнинг мазмуни ва акциядорлик жамиятларида капиталларни бошқаришнинг назарий асослари бўйича мустақил фикрлай оладилар; - капиталнинг алоҳида элементлари ва уни оптимал таркибини шакллантириш бўйича қарорлар қабул қилиш бўйича кўникмаларини мустаҳкамлайдилар. - молиявий ричаг(левередж) самараси ва капиталлар алоҳида элементлари самарадорлигини ҳисоблаш бўйича малакага эга бўладилар.
Ўқитиш воситалари ва техника	Маъруза матни, дарслик, компьютер технологияси, эксперт варақлари, графиклардан фойдаланиш.
Ўқитиш усуллари	Амалий машғулоти, бир-бирдан ўрганиш усули;
Ўқитиш шакллари	Гуруҳларда ва «жамоа бўлиб ишлаш» усули.
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, гуруҳларда ишлаш усулини қўллаш мумкин бўлган аудитория.
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат, савол – жавоб, ўз-ўзини назорат қилиш, рейтинг тизими асосида баҳолаш

Амалий машғулоти ўқитиш технологик харитаси

Иш жараёнлари	Фаолият мазмуни:	
	Ўқитувчи	Тингловчи
1-босқич Кириш. (10 мин.)	1.1. Ўқув машғулоти мавзусини, мавсадини, ўтказиш тартибини ва натижасини эълон қилади. 1.2. Акциядорлик жамиятлари капиталлари таркиби ва уни бошқариш бўйича фаоллаштириш мақсадида савол-жавоб ўтказди. (1-илова)	1.1. Эшитадилар, ёзадилар 1.2. Савол-жавобда қатнашадилар
2-босқич Асосий (60 мин.)	2.1. Тингловчиларга мавзу бўйича берилган маъруаларининг тақдими. Мавзулар: 1. Иқтисодий ислохотларни либераллаштириш, чуқурлаштириш ва модернизациялаш шароитида акциядорлик жамиятлари молиясининг аҳамияти. 2. Акциядорлик жамиятлари молияси тизимида капиталларни шакллантириш хусусиятлари. 3. Капиталар таркиби ва уни акциядорлик жамиятлари молиявий ҳолатига таъсири.	2.1. Тингловчиларнинг тайёрлаб келган маърузалари тингланади ва муносабат билдирилади.
3-босқич Якуний босқич (10 мин.)	3.1. Мавзуда қўйилган саволлар ва уларни ҳал қилинганлиги бўйича ўқитувчи яқун ясайди (хулоса қилади). 3.2. Келгуси мавзу эълон қилинади ва унга тайёргарлик куриш учун мустақил ишлаш лозимлиги тушунтирилади. 3.3. Мавзунини қандай ўзлаштирилганлигини билиш мақсадида тест-назоратини ўтказди. (2-илова)	3.1. Эшитадилар ва ёзиб олишадилар 3.2. Мустақил иш мавзуларини ёзиб олади 3.3. Тест назорати саволларига жавоб беришадилар

1-илова

Савол – жавоб учун саволлар рўйхати

1. АЖЛар низом капиталига минимал талаб қандай?
2. Заҳира фонди нима учун шакллантирилади?
3. Мақсали тушумлар нима?
4. Барқарор пассивлар нима?

2-илова

Назорат тестлари

1. Активлар рентабеллиги кўрсаткичи:

- А. Соф фойда / активларнинг ҳртача йиллик қиймати
- Б. Соф фойда / маҳсулот реализациясидан тушум
- В. Соф фойда / хусусий капиталнинг ўртача йиллик қиймати
- Г. Соф фойда / муомаладаги акцияларнинг миқдори

2. Хусусий капиталнинг рентабеллиги кўрсаткичи:

- А. Соф фойда / активларнинг ҳртача йиллик қиймати
- Б. Соф фойда / маҳсулот реализациясидан тушум
- В. Соф фойда / хусусий капиталнинг ўртача йиллик қиймати
- Г. Соф фойда / муомаладаги акцияларнинг миқдори

3. Кредиторлик қарзлари корхона балансининг қайси томонидан ва қайси бўлимида акс эттирилади.

- А. Активларнинг 2 бўлимида(айлама маблағлар) акс эттирилади.
- Б. Пассивларнинг мажбуриятлар бўлимида.
- В. Активларнинг биринчи бўлимида.
- Г. Пассивларнинг хусусий капитал бўлимида акс эттирилади.

4. Капиталларнинг ўртача тортилган қийматини ҳисоблаш формуласи қайси жавобда тўғри келтирилган?

А. $WACC = \sum_{i=1}^n k_i * r_i$

Б. $WACC = \sum_{i=1}^n r_i$

В. $WACC = \sum_{i=1}^n k_i * r_i / ROA$

Г. $WACC = \sum_{i=1}^n k_i$

5. «Тадбиркор ихтиёридаги барча моддий воситалар, товарлар ва пул маблағлари бигаликда тадбиркорлик капитали деб аталади»-деган таъриф ўайси иўтисодчи олимга тегишли.

- А. Ш. Шодмонов.
- Б. В. Бочаров.
- В. А. Ўлмасов.
- Г. М. Шарифхўжаев.

3- мавзу	Корхоналар активлари ва улар бўйича молиявий қарор қабул қилиш асослари
-----------------	--

Маърузани ўқитиш технологияси

Тингловчилар сони: 25	2 соат
Ўқув машғулотивининг шакли	Конференция -маъруза
Маъруза режаси	<ol style="list-style-type: none"> 1. Пул оқимларининг вақтли қиймат концепцияси. Келгуси пул оқимларининг жорий қийматини баҳолаш. 2. Корхоналарнинг активлар структураси, асосий активларлардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш. 3. Айланма активлар ва уларни бошқариш
Машғулотивининг мақсади	Корхоналар активлари ва улар бўйича молиявий қарор қабул қилиш асослари бўйича замонавий билим кўникмаларга эга бўладилар.
<p>Педагогик вазифалари:</p> <ul style="list-style-type: none"> - пул оқимларининг вақтли қиймат концепциясини тушунтиради; - келгуси пул оқимларининг жорий қийматини баҳолаш услубиёти билан таништиради; - инвестицияларнинг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш кўрсаткичлари ва уларни ҳисоблаш услубиётини ўргатади; - узоқ муддатли активлар ва улардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш услубиётини ёритиб беради. 	<p>Ўқув фаолиятининг натижаси:</p> <ul style="list-style-type: none"> - пул оқимларининг вақтли қиймат концепцияси тўғрисида тушунчага эга бўлади; - келгуси пул оқимларининг жорий қийматини баҳолаш услубиёти тўғрисида билим кўникмаларига эга бўлинади; - инвестицияларнинг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш кўрсаткичлари ва уларни ҳисоблаш услубиёти тўғрисида кўникмаларга эга бўлади; - узоқ муддатли активлар ва улардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш услубиётини ўрганади. - Айланма активлар ва уларни самарали бошқариш омилларини тавсифлайди.
Ўқитиш усуллари ва техника	Конференция – маъруза, баҳс-мунозара, намойиш этиш.
Ўқитиш воситалари	Маъруза матни, Ўқув қўлланма, скотч, маркерий.
Ўқитиш шакллари	Жамода ишлаш, гуруҳда ишлаш.
Ўқитиш шарт – шароитлари	Маъруза уқиш учун керакли техник воситалар билан таъминланган аудитория
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат, савол – жавоб, ўз-ўзини назорат қилиш, рейтинг тизими асосида баҳолаш

Маърузани ўтиш технологик харитаси

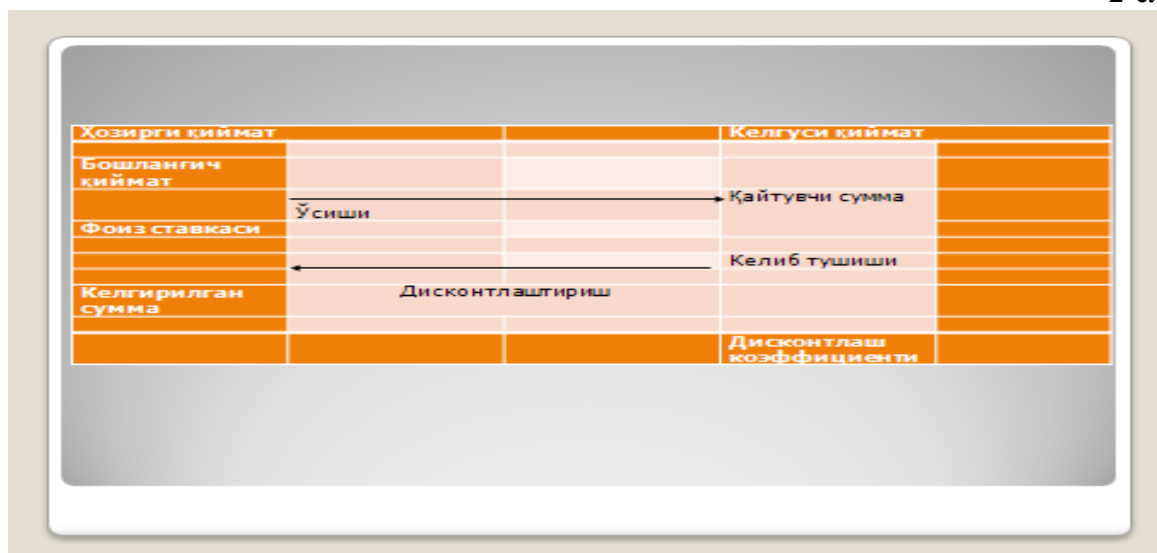
Иш жараёнлари вақти	Фаолиятнинг мазмуни	
	Ўқитувчи	Тингловчи
I-босқич. Мавзуга кириш (10 минут)	1.1. Конференция – маърузанинг мавзусини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва натижаларини тушунтиради.	Мавзу номини ёзиб оладилар. Тинглайдилар.
	1.2. Конференция – маъруза баҳс-мунозара тариқасида ўтказилишини эълон қилади. Баҳс-мунозарани бош-қариб бориш учун энг иқтидорли Тингловчилар орасидан бошловчи тайинлайди. Маърузалар мавзуси билан таништиради (1-10 илова). Маърузаларни баҳолаш мезонларини экранга чиқаради. (11-илова). Зарур ҳолларда баҳс-мунозарага аралашади ва керакли томонга йўналтиради. Конференция қатнашчиларини баҳолаш мақсадида эксперт гуруҳни ташкил қилади.	Тинглайдилар. ЎУМ га қарайдилар.
II-босқич. Асосий (60 минут)	2.1. Тингловчиларни тайёр маъруза асосида чиқишларини ташкил қилади, ўқув материалнинг мазмуни мантиқан тўғри тузилганлигини диққат билан тинглайди. Баён этилаётган мавзунини муҳокама қилишга эҳтиёж сезилса, маърузани вақтинча тўхтади ва жамоа бўлиб мунозарали масалани муҳокама қилади. 2.2. Иштирокчиларга “Дискуссия қатнашчисига эслатма”ни эслатади. (12-илова) 2.3. Маърузаларнинг мазмунини жамоа бўлиб муҳокама қилишни ташкил қилади. Бошловчи билан биргаликда баҳс-мунозарани бошқариб туради: 1) Маърузанинг асосий жиҳатларини аниқлайди; 2) Чиқишларни қўллаб-қувватлайди. Ҳар бир маърузанинг муҳокамаси якунида қисқача умумлаштиради.	Маърузачи маърузани ўқийди. Такризчи ижобий томонларини кўрсатиб ўтади, саёз томонларига изоҳ беради. Оппонентлар ўз фикрларини айтиб, савол берадилар. Маърузани мазмунини муҳокама қилади. .
III-босқич. Яқунловчи. (10 мин.)	3.1. Яқун чиқаради, ўқув фаолиятининг натижаларини умумлаштиради, фаол иштирокчиларни рағбатлантиради.	Эшитади. Ўзини қизиқтирган саволлар беради.
	3.2. Келгуси машғулотга тайёргарлик кўриш бўйича топшириқлар ва фойда-ланиладиган адабиётлар тавсия этади, назорат саволларини кўриб чиқишни вазифа сифатида беради. (13-илова)	ЎУМ га қарайдилар

1. Пул оқимларининг вақтли қиймат концепцияси. Келгуси пул оқимларининг жорий қийматини баҳолаш

Дисконтлаш усули пул маблағларининг қиймати муайян вақтда бир хил эмаслиги, яъни бугунги бир сўм бир йилдан кейинги бир сўмга тенг эмаслиги боис пайдо бўлади.

Дисконтлаш мураккаб фоизларнинг тескари ҳисобланиш жараёни ҳисобланади.

Дисконт ставкаси капитал бозоридаги узоқ муддатли ссудалар бўйича тўланадиган хақиқий фоиз ставкасидан кичик бўлиши керак.

Оддий фоиз ҳисоблаш усули :

$$FV = P + Pr + \dots + Pi = P \cdot (1 + n \cdot i);$$

Мураккаб фоиз ҳисоблаш усули:

$$FV_n = PV(1 + i)^n;$$

бу ерда

$(1 + i)^n$ - мултипликацияланувчи кўпайтма;

FV - пулнинг келгусидаги қиймати;

PV - пулнинг ҳозирги қиймати;

N - маълум давр оралиги.

Масалан, сиз банка 1 млн сўм жамғарма қўйдингиз. Йиллик фоиз ставкаси 4 % ва ҳар йиллик мураккаб фоиз ҳисоблаш асосида. 3 йилдан сўнг сизнинг ҳисоб рақамингиздаги пуллар қанча бўлишини ҳисоблаймиз.

$$FV_n = PV(1+I)^n$$

$$FV_3 = 1000000 \text{ сўм}(1 + 0,04)^3 = 1125000 \text{ сўм}$$

Аннуитет тенг даврий тўловлар серияси шароитидаги келгуси пул оқимлари.

Аннуитетнинг келгуси қиймати қуйидагича ҳисобланади:

$$FVA_n = \sum_{t=1}^n PMT_t(1+i)^{n-t}$$

Аралаш пул оқимларининг жорий қийматини ҳисоблаш

$$PV = \frac{CF_1}{(1+i)^1} + \frac{CF_2}{(1+i)^2} + \dots + \frac{CF_n}{(1+i)^n} = \sum_{n=1}^n \frac{CF_n}{(1+i)^n}$$

2. Корхоналарнинг активлар структураси ва уни бошқаришнинг зарурлиги

Ҳар қандай корхоналарда такрор ишлаб чиқариш жараёнининг моддий техник асосини ишлаб чиқариш фондлари ташкил қилади. Ишлаб чиқариш фондлари 2 қисмга бўлинади:

1. Асосий ишлаб чиқариш фондлари (Узоқ муддатли активлар).
2. Айланма ишлаб чиқариш фондлари (Айланма маблағлар).

«Айланмадан ташқари активлар» ва «Асосий активлар тушунчаси бир бирини тўлдиреди.

Асосий капиталлар қуйидагилардан ташкил топади:

1. Асосий воситалар. Бунга қўшимча равишда тугалланмаган узоқ муддатли инвестициялар шам киритилади.
2. Узоқ муддатли молнавий инвестициялар.
3. Номоддий активлар.

Асосий воситалар БҲМАга асосан узоқ давом этадиган вақт мобайнида моддий ишлаб чиқариш соҳасида ҳам ноишлаб чиқариш соҳасида амал қиладиган, шунингдек, ижарага бериш учун фойдаланиладиган моддий активлардир.

1. Йил охирига асосий ишлаб чиқариш фондларининг ҳолати.

$$F_1 = F_0 + F_{\text{я}} - F_{\text{ч}},$$

F_1 – йил охирига ишлаб чиқариш фондлари.

F_0 – йил бошига ишлаб чиқариш фондлари;

$F_{\text{я}}$ – ҳисобот даврида киритилган ишлаб чиқариш фондлари;

$F_{\text{ч}}$ – ҳисобот даврида чиқариб ташланган ишлаб чиқариш фондлари.

2. Асосий ишлаб чиқариш фондларини ўсиш индекси.

$$K_1 = F_1 / F_0 * 100\%$$

F_1 – йил охирига ишлаб чиқариш фондлари.

F_0 – йил бошига ишлаб чиқариш фондлари;

11-слайд

3. Асосий ишлаб чиқариш фондларини янгиланиш коэффиценти.

$$K_2 = F_{\text{я}} / F_1$$

$F_{\text{я}}$ – ҳисобот даврида киритилган янги ишлаб чиқариш фондлари;

F_1 – йил охирига ишлаб чиқариш фондлари.

Мазкур коэффицентни асосий фондларни янгиланиш коэффиценти деб ҳам аташ мумкин. Бу коэффицент йил охиридаги барча асосий ишлаб чиқариш фондларининг таркибида янги киритилган асосий фондларнинг улушини курсатиб беради.

12-слайд

4. Асосий ишлаб чиқариш фондларини янгилашинини интенсивлиги коэффициенти.

$$K_3 = F_{\text{ч}} / F_{\text{я}}$$

$F_{\text{я}}$ – ҳисобот даврида киритилган ишлаб чиқариш фондлари;

$F_{\text{ч}}$, - ҳисобот даврида чиқариб ташланган ишлаб чиқариш фондлари.

Бу кўрсаткич техник прогресс суратларини кўрсатиб берувчи коэффициент ҳисобланади. Агар асосий фондларни ҳисобот даврида ишлаб чиқаришга кириши , мавжуд асосий фондларни ишлаб чиқариш жараёнидан чиқариб ташлаш суратига нисбатан юкори бўлса, машина ва жиҳозларни эксплуатация муддатларини иктисодий мақсадга мувофик чегарасидан кўпаяётганлигини ва корхонадаги ишлаб чиқариш кувватлари эскираётганлигини англатади ($K_3 < 1$).

13-слайд

Амортизация	Эскириш
Амортизация- асосий воситанинг фойдали хизмат муддати давомида амортизация қийматини мунтазам равишда тақсимлаш ва кўчириш кўринишида эскиришнинг қиймат ифодасидир.	Эскириш асосий воситалардан фойдаланиш вақтида уларнинг техник ишлаб чиқариш хоссаларини аста секинлик билан йўқотиши жараёнидир.
Амортизация ҳисоблаш асосий воситанинг эскиришини ҳисобга олган ҳолда қийматини маҳсулот таннархига ўтказилиши ҳисобланади. Амортизация ҳисоблаш жараёни корхоналар хўжалик фаолиятига бевосита боғлиқ. Амортизация ишлаб чиқариш жараёнида истеъмол қилинган асоси воситалар қийматини шакллантириш мақсадида пул фондини шакллантириш жараёнидир.	Эскириш ишлаб чиқариш жараёнида асосий воситалардан фойдаланиш хусусиятларига боғлиқ.
Умумий ҳулоса қилиб айтганда эскириш амортизациянинг дастлабки шарт шароитидир.	

Амортизация меёри қуйидаги формула орқали амалга оширилади:

$$H_i^A = \frac{(F^b - F^l) / T}{F^b} * 100 \%$$

H_i^A – гуруҳдаги асосий воситаларнинг амортизация меёри;

F^b – асосий воситаларнинг баланс қиймати;

F^l – асосий воситаларнинг ликвидацион қиймати;

T – асосий воситаларнинг хизмат муддати.

ЎзР Солиқ кодексига биноан белгиланган амортизация меъёрлари:

Гуруҳлар тартиб рақами	Келик гуруҳлар тартиб рақами	Асосий воситаларнинг номи	Амортизациянинг йиллик эгиз шакли нормаси, фошларда
I		Бинолар, инвентлар ва иншоотлар	5
II		Уштин қуртамлари	5
III		Қуч-қувват берарган машиналар ва ускуналар	5
IV		Фасилит турлари бўйича шун машиналари ва ускуналар (шариклиқнинг транспортдан ташқари)	15
V		Харакатланувчан транспорт	5
	4	Автомобил транспортининг харакатдали таркиби, шундай шундан транспорт	20
	5	Шунли автомобиллар	
	6	Саноат тракторлари	
	7	Колхозлар транспорт	10
	8	Манус вахта вақошлари	
	9	Бошқа транспорт воситалари	20
VI		Компютер, периферия қуртамлари, маълумотларни қайта шунли ускуналари	20
VII		Бошқа гуруҳларга киритилмаган шунли белгиланган активлар	
	1	Қўш йиллик дав-дарамтлар	10
	2	Идора шобеси ва ускуналари (шун жумладан телефон аппаратлари шунли қуртамлари ва бошқалар)	15
	3	Бошқалар	10

СОФ ЖОРИЙ ҚИЙМАТ (NPV) - ИНВЕСТИЦИЯЛАШ ОБЪЕКТИДАН ФОЙДАЛАНИШ ДАВРИДА ОЛДИНДАН ҚАТЪИЙ БЕЛГИЛАНГАН ВА ЎЗГАРМАС ФОИЗ СТАВКАСИДА ОЛИНАДИГАН ДАРОМАДЛАР ВА ҚИЛИНАДИГАН ХАРАЖАТЛАРНИНГ АЛОҲИДА МУАЙЯН ДАВРДАГИ БАРЧА КИРИМ ВА ЧИҚИМЛАРНИНГ ДИСКОНТЛАШТИРИЛИШИ ЙЎЛИ БИЛАН ОЛИНГАН ВА УЛАР ЎРТАСИДАГИ ФАРҚНИ ИФОДАЛОВЧИ ҚИЙМАТ.

Лойиҳанинг даслабки босқичида тўлиқ харажат қилинадиган лойиҳалдар бўйича **NPV** ни ҳисоблаш қуйидагича бўлади:

$$NPV = \left(\frac{CF_1}{(1+i)^1} + \frac{CF_2}{(1+i)^2} + \dots + \frac{CF_n}{(1+i)^n} \right) - I_0 = \sum_{n=1}^n \frac{CF_n}{(1+i)^n} - I_0$$

Агар инвестиция лойиҳаси йиллар давомида молиявий ресурсларнинг кетма кет инвестицияланишини талаб этса, у ҳолда NPV ни ҳисоблаш қуйидагича бўлади:

$$NPV = \left(\frac{CF_1}{(1+i)^1} + \frac{CF_2}{(1+i)^2} + \dots + \frac{CF_n}{(1+i)^n} \right) - I_0 = \sum_{n=1}^n \frac{CF_n}{(1+i)^n} - \sum_{n=1}^n \frac{I_0}{(1+i)^n}$$

17- слайд

Агар

- **NPV > 0**, бўлса лойиҳани қабул қилиш мумкин;
- **NPV < 0**, бўлса лойиҳани қабул қилиш керак эмас;
- **NPV = 0**, бўлса лойиҳа фойдали ҳам, зарарли ҳам эмас.
- NPV қуйидагича аниқланади

18-слайд

ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ РЕНТАБЕЛЛИК ИНДЕКСИ-

дисконтлаштирилган даромадларнинг инвестиция харажатларига нисбатини ҳисоблаб топилганга асосланади.

Лойиҳанинг даслабки босқичида тўлиқ харажат қилинадиган лойиҳалар бўйича PI ни ҳисоблаш қуйидагича бўлади:

$$PI = \sum_{n=1}^n \frac{CF_n}{(1+i)^n} / I_0$$

Агар инвестиция лойиҳаси йиллар давомида молиявий ресурсларнинг кетма кет инвестицияланишини талаб этса, у ҳолда PI ни ҳисоблаш қуйидагича бўлади:

$$PI = \sum_{n=1}^n \frac{CF_n}{(1+i)^n} / \sum_{n=1}^n \frac{I_0}{(1+i)^n}$$

19 - слайд

Даромадлиликнинг ички нормаси жалб қилинган инвестиция лойиҳаси бўйича кутиладиган тушумларнинг келтирилган қийматини тенглаштирадиган дисконт ставкаси орқали аниқланади:

Бошқача қилиб айтганда, тенгламада агар $IC=CF_0$ булса IRR қуйидагича булади:

$$\sum_{t=0}^n \frac{CF_t}{(1+IRR)^t} = 0$$

IRR лойиҳада кутиладиган даромадлигини характерлайди. Агар IRR лойиҳани молиялаштириш учун фойдаланиладиган капитал баҳосидан ошиб кетса, компаниянинг акционерлари томонидан капитални фойдаланиш учун ҳисоб китоблардан сунг ошиқчалик келиб чиқади. IRR капитал баҳосидан юқори бўлган лойиҳани қабул қилиш акционерларнинг даромадини оширади. Иккинчи томондан IRR капитал баҳосидан кам булса лойиҳани амалга ошириш акционерлар учун зарарли булади..

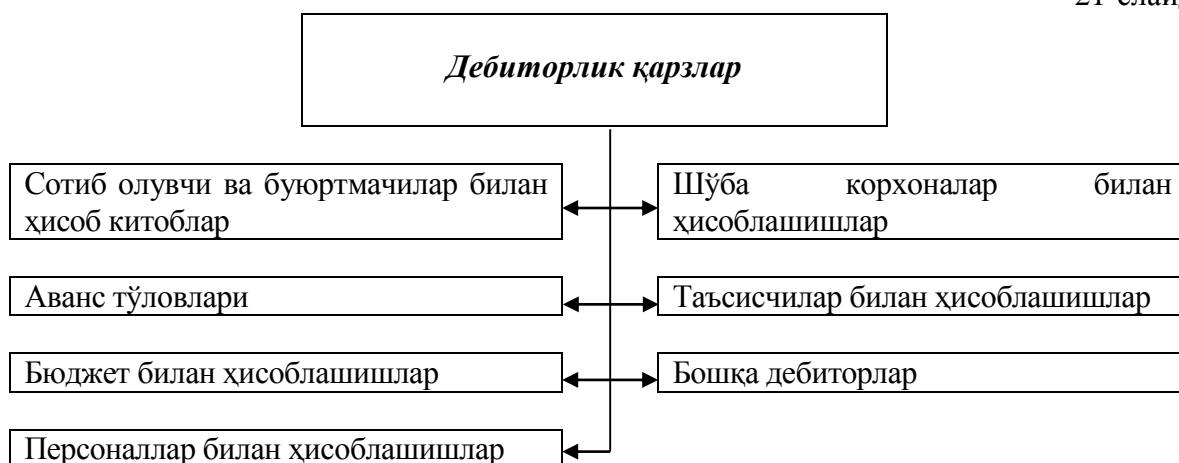
3. Айланма активлар ва уларни бошқариш

20-слайд

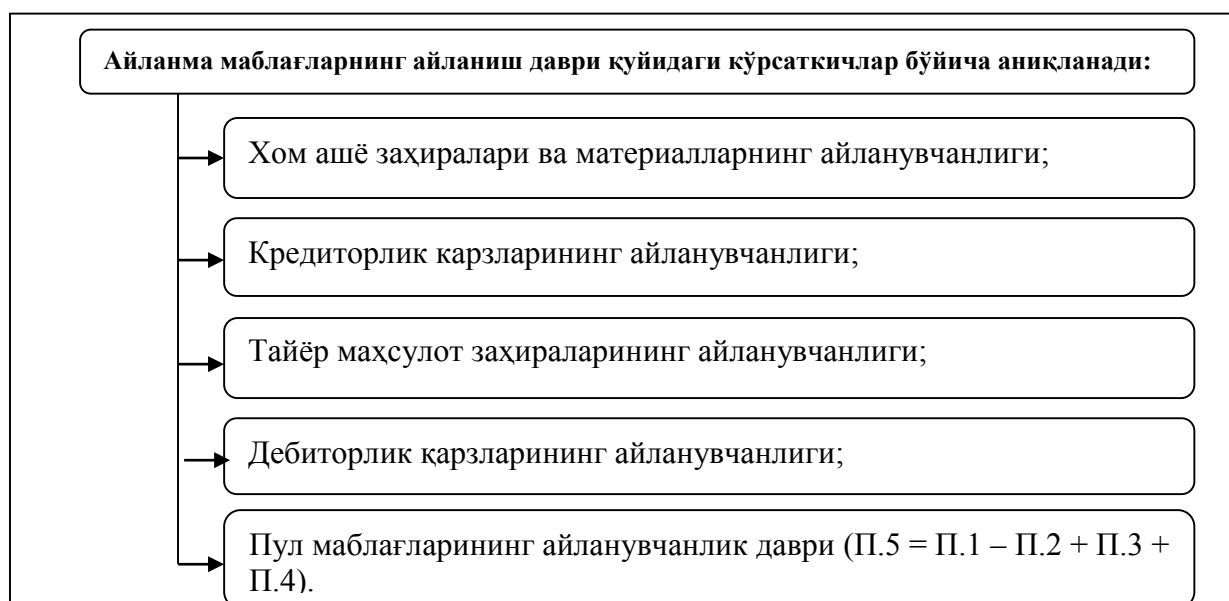
Айланма маблағларнинг туркумланиши.

№	Айланма маблағлар гуруҳлари	Айланма маблағлар таркиби
1.	Ишлаб чиқариш соҳасидаги ва ишлаб чиқариш жараёнидаги айланма маблағлар	1.1. Ишлаб чиқариш заҳиралари. 1.2. Ишлаб чиқариш жараёнидаги маблағлар
2.	Мўмала фондлари (мўмаладаги айланма маблағлар)	2.1. Реализация қилинмаган маҳсулот 2.2. Пул маблағлари 2.3. Дебиторлар
	Жами айланма маблағлар.	1.1+1.2+2.1+2.2+2.3.

21-слайд

22-слайд

2-илова

Конференция – маъруза дарсида тайёрланадиган маърузалар рўйхати

1. Инвестицион лойиҳаларнинг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш услуги.
2. Акциядорлик жамиятларида амортизация сиёсати.
3. Асосий ишлаб чиқариш фондларининг доиравий айланишида молиянинг роли.

Баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари		Маърузачилар			
		1	2	3	4
1.	Маърузанинг мазмуни: (1,0)				
	- мавзуга тўғри келади				
	- кетма-кет, мантиқан ва аниқ баён этилди				
	- аниқ хулоса чиқарилди				
2.	Ишлаётган ахборот янгилиги (0,4)				
3.	Маълумотларни тақдим этишда воситалардан фойдаланилди (кўргазма) (0,5)				
4.	Регламентга риоя этди (0,1)				
	Жами:				
Баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари		Такризчилар			
		1	2	3	4
1.	Маърузага қўшимча қилади: (0,5).				
2.	Маърузанинг ижобий томонларини кўрсатади (0,5).				
3.	Маърузанинг саёз томонларини кўрсатади (0,5).				

	Жами:				
Баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари		Мулоқат қатнашчилари			
		1	2	3	4
1.	Саволлар:				
	- миқдори (хар бир саволга 0,1 балл)				
	- мазмуни (0,3)				
2.	Қўшимчалар қисми (1,0 балл)				
	Жами:				

3-илова

Дискуссия қатнашчисига эслатма

1. Дискуссия муаммо ечилиш методи ҳисобланади, лекин муносабатларни аниқлаш эмас.
2. Бошқаларга имконият бериш учун кўп гапирма.
3. Сўзларни ўйлаб, торозига солиб гапир, эмоцияни контрол қилиб, фикрларни тўлиқ баён қилишга имкон бер.
4. Муҳолифат (опонент) позициясини тушунишга ҳаракат қил, унга ҳурмат билан ёндаш.
5. Аниқ ифодалаб, муҳолифат томонидан айтилган фикрга ёмон муносабатда бўлма.
6. Фақат дискуссия предмети бўйича гапир, ўзингнинг умумий ақлингни ўқимишлигининг кўрсатгин.
7. Бировга ёқишга ёки ўзингнинг чиқишинг билан ўзингни маъқуллаб ўызгаларга ҳалақт қилма.

4-илова

Назорат саволлари ва топшириқлар

1. Асосий ишлаб чиқариш фондларининг янгиланиш коэффиенти қандай ҳисобланади?
2. Келгуси пул оқимларини жорий қиймати қандай ҳисобланади?
3. Асосий ишлаб чиқариш фондига инвестицияларни қандай манбалар ҳисобига шаклантирилади?
4. Инвестицияларнинг рентабеллик индекси нима?
5. Асосий ишлаб чиқариш фонларининг янгиланиш интенсивлигини мазмуни нималардан иборат?

3.2. Амалий машғулот ўқитиш технологияси

Тингловчилар сони 10-15	Вақти 2 соат
Машғулот шакли	Билимларни чуқурлаштириш ва мустаҳкамлашга қаратилган амалий машғулот технологияси
Машғулот режаси	1. Пул оқимларининг вақтли қиймат концепцияси. Келгуси пул оқимларининг жорий қийматини баҳолаш. 2. Инвестицияларнинг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш кўрсаткичлари. 3. Узоқ муддатли активлар ва улардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш.
Ўқув машғулотининг мақсади	Мавзу бўйича билимларни чуқур ўзлаштиришни таъминлаш
Педагогик вазифалар:	Ўқув фаолияти натижалари:
<ul style="list-style-type: none"> • Пул оқимларининг вақтли қиймат концепциясини тушунтириб беради. • Келгуси пул оқимларининг жорий қийматини баҳолаш механизмини ёритиб беради. • Инвестицияларнинг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш кўрсаткичлари асосида масалалар ечадилар. • Узоқ муддатли активлар ва улардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш бўйича масалалар ечадилар. 	<ul style="list-style-type: none"> • Пул оқимларининг вақтли қиймат концепциясини тушунтириб бера олади. • Келгуси пул оқимларининг жорий қийматини баҳолаш механизмини ёритиб бера олади. • Инвестицияларнинг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш кўрсаткичлари асосида масалалар еча оладилар. • Узоқ муддатли активлар ва улардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш бўйича кўникмаларга эга бўлади.
Ўқитиш усуллари -техникаси	топшириқлар, амалий ишлаш усули, суҳбат
Ўқитиш воситалари	тарқатма материал, компьютерлар, доска
Ўқитиш шакллари	индивидуал, коллектив
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, ўқитиш усулларини қўллаш мумкин бўлган ўқув хона.
Мониторинг ва баҳолаш	Кузатиш, оғзаки назорат, ёзма назорат, савол-жавобли сўров, ўқув топшириқ.

Амалий машғулотнинг технологик харитаси

Иш босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич. Мавзуга кириш. (10 мин)	1.1. Ўқув машғулоти мақсади ва ўқув фаолияти натижаларини айтади.	Мавзу номини ёзиб оладилар.
	Тингловчиларнинг машғулотдаги фаолиятини баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари билан таништиради (1,2-илова)	Ёзиб оладилар.
	1.2. Мавзу бўйича тайёрланган топшириқларни тарқатади.. (3-илова)	Топшириқлар билан танишадилар.
	1.3. Саволлар бериб суҳбат тарзида тингловчилар билимларини жонлантиради.	
2 -босқич. Асосий бўлим. (60 мин)	<ul style="list-style-type: none"> • Тингловчиларнинг тайёрлаган маъруза ва маълумотлари билан чиқишларини ташкил қилади: • Материал мазмунан ривожланишини диққат билан кузатиб боради; • Зарурат туғилганда муърузачини бир неча дақиқа тўхтатиб қўйиб, баён этилган материалларни муҳокама қилади, маърузани жамоавий мунозарага айлантиради. <p>Маъруза мазмунини жамоавий тарзида муҳокамасини уюштиради:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Актив муҳокама жараёнига Тингловчиларни жалб қилади; • саволлар беради; • насихат беради; • маъруза асосий жиҳатини аниқлаштиради; • айтилган фикрларга қизиқиш орттиради. <p>Ҳар бир маъруза муҳокамаси қисқача умумлаштирилади ва умумлаштириш натижаси маърузачи ва оппонентларга қўйилган балларни ҳисобга олиш орқали яқунланади . (2-илова)</p>	Индивидуал тарзда ўз компьютерларида бажарадилар. Натижани таҳлил қиладилар.

3-босқич Яқун-ловчи (10 мин)	<p>3.1. Семинарни яқун қилиш.</p> <p>Семинар машғулоти мавзуси мазмунига яқун ясалади:</p> <ul style="list-style-type: none"> • қисқача асосий жиҳатлари ажратиб кўрсатилади; • муҳокама жараёнида саволларга берилган жавоблар мазмунига хулоса қилинади; • маърузачи ва оппонентларнинг тайёргарлик даражаси, муҳокама жараёнидаги активлиги башоланади; • маърузачи ва оппонентларга қўйилган баллар жамланади ва эълон қилинади; • семинар машғулоти натижавийлигига умумий баҳо берилади; • келгуси семинар машғулоти мақсади аниқланади. 	Саволлар берадилар.
	<p>3.2. Мавзу мақсадига эришишдаги тингловчилар фаолияти таҳлил қилинади ва баҳоланади (2-илова).</p>	
	<p>3.3. Курс бўйича билимларини чуқурлаштириш учун адабиётлар беради.</p>	Ёзиб оладилар.
	<p>3.4. Мавзу ва курс бўйича мустақил бажариш учун мавзулар рўйхати билан таништиради. Мустақил ишни бажаришга оид кўрсатмаларни беради ва уни топшириш муддатини эълон қилади.</p>	Ёзиб оладилар.

1- илова

<p>Мунозара қатнашчисига эслатма:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Мунозара муносабатни ойдинлаштиришмас, балки муаммони ечиш усули саналади. 2. Бошқаларга ҳам имконият бериш учун жуда кўп узоқ сўзламагин. 3. Фикрларинг мақсадга йўналиши учун ҳар бир сўзни ўйлаб гапир, ҳаяжонингни назорат қил. 4. Оппонент аҳволини тушунишга ҳаракат қил ва унга нисбатан ҳурмат нуқтаи назаридан муносабатда бўл. 5. Оппонент томонидан айтилган фикрга нисбатан аниқроқ эътироз қил, унинг фикрини ўзгартирма ва чалкаштирма.
--

Мунозара-семинар машғулооти роллар инструментовкаси

Бошловчи ўқувчилар ҳамма ваколатини назоратга олади – муҳокамага жараёнига раҳбарлик қилади, далиллар келтириш ва нотўғрилигини исбот қилиш жараёнини, тушунча ва атамани тўғри ишлатишни назорат қилади. Вақтга эътибор бериб чиқишларни қатъий суръатда назорат қилади. Тақризчи сўзга чикувчилар маърузасини умумий ҳолда ҳарактерлайди ва ижобий жиҳатларини кўрсатиб беради: актуаллик даражаси, кетма-кетлик, мазмун ва аниқ баён этишлик даражаси, хулосаларни аниқ баён этиш. Оппонент тадқиқотчилар орасида қабул қилинган оппонентлик қилиш жараёнини амалга оширади. У на фақат маъруза асосий жиҳатини баён қилмай, балки унинг тушунарли бўлишлигини номайиш қилиш, мувофиқ ёки хато жойларини топиш ва ўзининг энг тўғри вариантини таклиф қилади.

Эксперт илгари сурилган гипотеза ва таклифлар, қилинган хулосалар ва шунингдек ҳамма мунозара унумдорлигини баҳолайди.

Мунозарани ўтказиш тартиби ва вақти.

Бошловчи маъруза мавзунини эълон қилади ва маърузачига сўз беради.

Маъруза 5 минут давом этади.

Тақризчи сўзга чиқади – 2 мин.

Маъруза мавзуси бўйича оппонент ўз фикрини илгари суради – 1-3 мин.

Жамоавий мунозара – 5-10 мин

2-илова

Семинар машғулоотида ўқувчилар фаолияти кўрсаткичини баҳолаш мезони
(«ситуацияли ўйин» услуги ўқитиш).

Рейтинг бўйича семинар машғулотлари:

86-100%/2 балл – аъло.
63-85%/1,7 балл – яхши.
40-62%/1,2 балл – қониқ.

Маърузачиларни баҳолаш мезони жадвали

Баҳолар	Маърузанинг тўлиқлик даражаси: янгилиги ва актуаллиги	Фойдаланилган техник воситалар	Маълумот беришда фойдаланилган маълумот манбаи	Вақт	Жами
Балл ҳисобида	0,8	0,6	0,33	0,33	2
% да	40	30	15	15	100

Оппонентларни баҳолаш мезони жадвали

Ф И Ш	Баҳолар	Маърузага кўшимча	Мунозарада иштироки	Маърузани баҳолашда амалий ёндашув (танқидий кўз билан қараш қобилияти)	Саволлар		Жами
					Сони	Сифати	
	Балл ҳисобида	0,4	0,2	0,6	0,8		2
	% да	20	10	30	40		100

Мунозара	Саволлар	Амалда	Кўшимча	Жами
----------	----------	--------	---------	------

қатнашчилари	(ҳар бирига 0,1)	(0,3)	(ҳар бирига 0,2)	

Такризчиларни баҳолаш мезони жадвали

Такризчи	Маълум қилинган ижобий жиҳатлари сони (ҳар бир тўғри жавобга 1 баллдан)	Жами баллар
ФИШ		
ФИШ		
ФИШ		

Жадвал якунида маърузачи ва оппонентлар йиғган баллар билан тўлдирилади, умумлаштирилади, машғулот ўқитувчиси ёки таклиф қилинган экспертлари ёрдамида якуний натижа эълон қилинади.

Ушбу машғулот ҳар бир ўқувчини, мустақил тарзда ўқув жараёнига тайёрлашга мўлжалланган ва шу тариқа бу тарздаги машғулотларни ўтказиш унумдорлигига эришилади

3-илова

Такрорлаш учун саволлар

1. Акциядорлик жамиятларида ишлаб чиқаришни модернизациялаш нималарга боғлиқ?
2. Узоқ муддатли активларга нима?
3. Инвестиция ва уларнинг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш тизими қандай?
4. Даромадлиликнинг ички нормаси нима?

4- мавзу	Пул оқимларини бошқариш ва бюджетлаштириш
-----------------	--

4.1. Семинар машғулотида ўқитиш технологияси

Вақти- 2 соат	Тингловчилар сони: 10-20 нафар
Ўқув машғулотининг шакли	Билимларни кенгайтириш ва чуқурлаштириш бўйича амалий машғулот.
Семинар машғулотининг режаси	1. Пул оқимлар тушунчаси ва унинг мазмуни. 2. Пул оқимларининг таҳлили. 3. Пул оқимларини прогнозлаш ва оптималлаштириш.
<i>Ўқув машғулотининг мақсади:</i> Пул оқимларини бошқариш ва бюджетлаштириш бўйича Тингловчилар билимларини аниқлаштириш.	
<i>Педагогик вазифалар:</i> - мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва чуқурлаштириш; - билимларни таққослашни, умумлаштиришни, таҳлилни тизимлаштириш кўникмасини ҳосил қилиш; - ўз фикрни шакллантириш ва билдириш жараёнини ташкил қилиш; - коммуникация, гуруҳда ишлаш кўникмаларини ривожлантириш;	<i>Ўқув фаолиятининг натижалари:</i> Тингловчи: - пул оқимларига таъриф беради; - пул оқимларини мустақил равишда туркумлайди; - пул оқимлари самарадорлиги кўрсаткичларини тушунтиради; - пул оқимларини прогнозлаш ва оптималлаштиришни тушунтириб беради.
Ўқитиш усуллари ва техникаси	Биргаликда ўқиш, мунозара, тақдимот, Блиц сўров, график ташкил этувчилар, Т- жадвал, “Венна” диаграммаси
Ўқитиш воситалари	Ўқув қўлланмалар, маъруза матни, флип чарт, маркер, скотч, қоғоз
Ўқитиш шакллари	Гуруҳий, коллектив.
Ўқитиш шароитлари	Техник таъминланган, гуруҳларда ишлашга мослаштирилган аудитория.

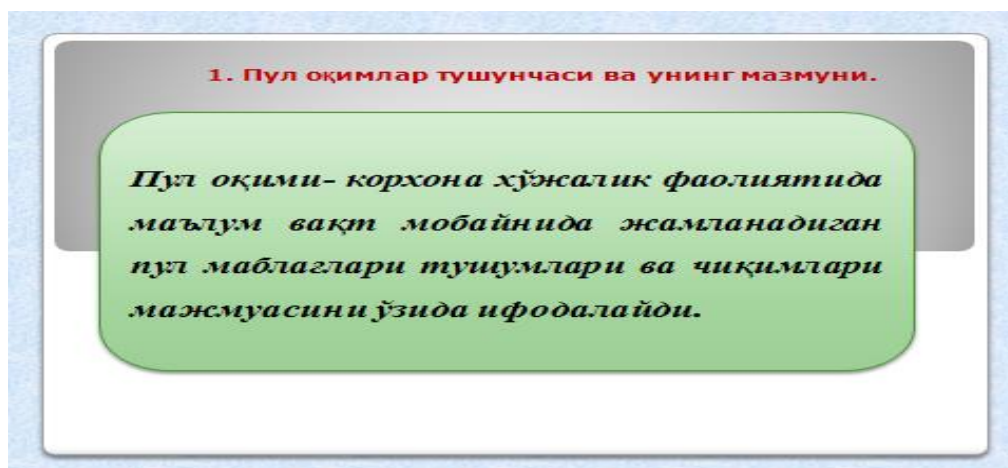
Семинар машғулотининг технологик картаси (1-машғулот)

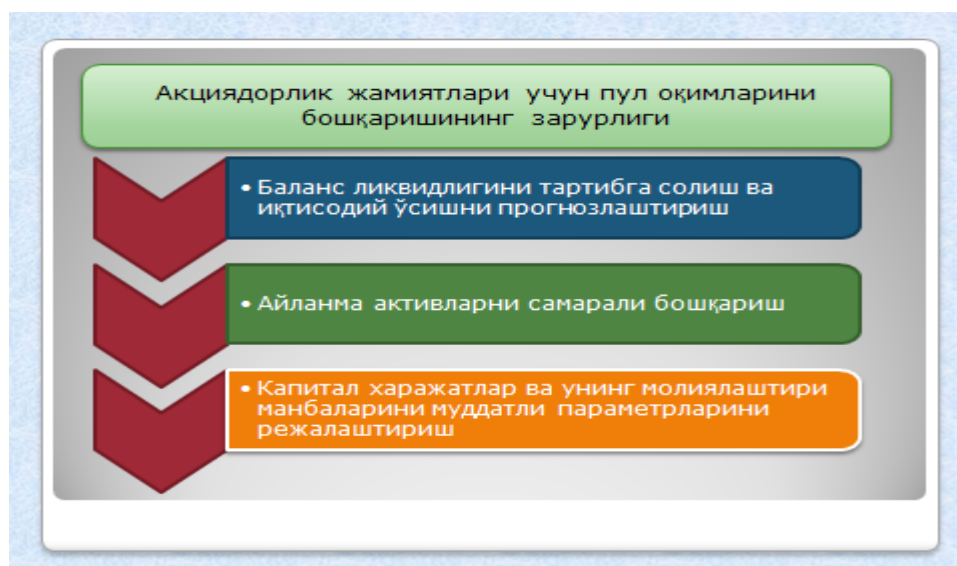
Босқичлар, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Тингловчи
1-босқич. Кириш (5 мин.)	1.1. Ўқув машғулотининг мавзуси мақсади, режалаштирилган натижаси ва уни ўтказиш режасини айтади. 1.2. Тингловчиларни фаоллаштириш мақсадида мавзунинг таянч иборалари асосида блиц-сўров ўтказиши (1-илова). 1.3. Ўқитиш гуруҳларда ишлаш технологияси асосида олиб борилишини эълон қилади.	1.1. Тинглайдилар, ёзиб оладилар. 1.2. Саволларга жавоб берадилар
2-босқич. Асосий (65 мин.)	2.1. Тингловчиларни 4 гуруҳга ажратади. Ўқув топшириқларини тарқатади (2-илова). Ҳар бир Тингловчи гуруҳ баҳосига мос равишда баҳо олишини тушунтиради,	2.1. Ўқув топшириқларини баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари билан

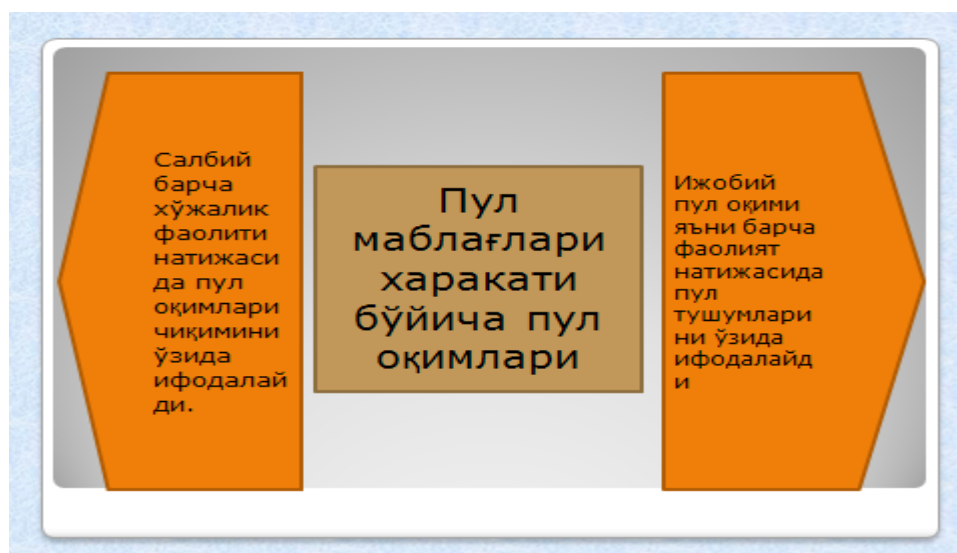
	<p>гуруҳларда ишлаш қоидалари билан таништиради (1-илова). Гуруҳларда ишлаш натижаси А32 бичимдаги қоғозларда кўрсатилиши кераклигини маълум қилади. Мавзу муҳокамаси гуруҳларга ишлар тақдимотидан сўнг давом этишини эълон қилади.</p> <p>2.2. Вазифа бутун гуруҳ томонидан бажарилишини эълон қилади. Вазифани бажаришда дарслик, маъруза матнлари ва бошқа қўлланмалардан фойдаланиш мумкинлигини тушунтиради. Кутилаётган ўқув натижаларини эслатади. Гуруҳларда ишларни бошлашни эълон қилади.</p> <p>2.3. Тақдимот ва гуруҳларда ишлаш натижаларини ўзаро баҳолашни ташкил этади. Жавобларни шарҳлайди, билимларни умумлаштиради, вазифани бажариш жараёнидаги асосий хулосаларга эътиборни қаратади.</p>	<p>танишадилар. Вазифани бажарадилар.</p> <p>2.2. Тақдимот қилади, тўлдиради, бошқа гуруҳларга саволлар беради ва ўзаро баҳолашни амалга оширади. Ёзиб олади.</p>
3-босқич. Яқуний (10 мин.)	<p>4.1. Машғулотга яқун ясайди, хулосаларни умумлаштиради, гуруҳда фаол иштирок этган Тингловчиларни баҳолайди.</p> <p>4.2. Мустақил иш учун вазифа беради: Венна диаграммаси тўлдириш (6-илова).</p>	<p>4.1. Тинглайдилар, аниқлаштирадилар.</p> <p>4.2. Мустақил иш учун вазифани ёзиб оладилар.</p>

Ўқув материаллари

1-илова.
1-слайд

2. Пул оқимларининг таҳлили.

1. Соф пул оқимларининг етарлилик коэффициенти

$$КЕСПО = \frac{СПО}{АҚ + \Delta ЗТМ + Д'}$$

Бу ерда,
 КЕСПО- Соф пул оқимининг етарлилик коэффициенти,
 СПО- соф пул оқими;
 АҚ- асосий зарф бўйича йиғинди;
 $\Delta ЗТМ$ – айланма актив таркибидаги товар моддий қийматликларининг ўсиши;
 Д – дивиденд тўловлари

Пул оқимларининг ликвидлилик коэффициенти

$$КЛ = \frac{ПМТ - (ДАЙБ - ДАЙО)}{ПМС};$$

Бу ерда:
 КЛ- ликвидлик коэффициенти;
 ПМТ- пул маблағлари тушуми;
 ДАЙБ- йил бошидаги пул маблағлари қолдиғи;
 ДАЙО- йил охиридаги пул маблағлари қолдиғи;
 ПМС – Пул маблағларининг сарфланиши суммаси.

Пул оқимларининг ликвидлилик коэффициенти

$$КС = \frac{СПО}{ПМС};$$

Бу ерда:
 КС- пул оқимларининг самарадорлик коэффициенти;
 СПО- соф пул оқимлари;
 ПМС – Пул маблағларининг сарфланиши суммаси.

Пул оқимлари харакатининг умумий модели

$$d_0 + \Delta_+d - \Delta_-d = d_1$$

Бу ерда,
 d_0 , d_1 – ҳисобот даврининг боши ва охирига пул маблағларининг қолдиғи;
 Δ_+d – ҳисобот даври мобайнида пул маблағлари тушуми;
 Δ_-d – ҳисобот даври мобайнида пул маблағлари чиқими.

Фаолиятнинг алоҳида турлари бўйича пул оқимлари модели

$$\Delta_+d = \Delta_+^{тек}d + \Delta_+^{инв}d + \Delta_+^{фин}d,$$

$$\Delta_-d = \Delta_-^{тек}d + \Delta_-^{инв}d + \Delta_-^{фин}d,$$

Бу ерда,
 $\Delta_+^{тек}d$, $\Delta_-^{тек}d$ – жорий фаолият бўйича пул тушумлари ва чиқимлари;
 $\Delta_+^{инв}d$, $\Delta_-^{инв}d$ – инвестицион фаолият бўйича пул тушўумлари ва чиқими;
 $\Delta_+^{фин}d$, $\Delta_-^{фин}d$ – молиявий фаолият бўйича пул тушуми ва чиқими.

Пул маблағлари тушумлари таркибини аниқлаш усули

$$\left(\frac{\Delta_{+}^{mek} d}{\Delta_{+} d}, \frac{\Delta_{+}^{uch} d}{\Delta_{+} d}, \frac{\Delta_{+}^{\phi_{uch}} d}{\Delta_{+} d} \right)$$

Пул маблағлари тушумлари чиқимини аниқлаш усули

$$\left(\frac{\Delta_{-}^{mek} d}{\Delta_{-} d}, \frac{\Delta_{-}^{uch} d}{\Delta_{-} d}, \frac{\Delta_{-}^{\phi_{uch}} d}{\Delta_{-} d} \right)$$

3. Пул оқимларини прогнозлаш ва оптималлаштириш.

1. Маълум даврга пул тушумларини прогнозлаш

2. Пул оқимларини чиқимини прогнозлаш

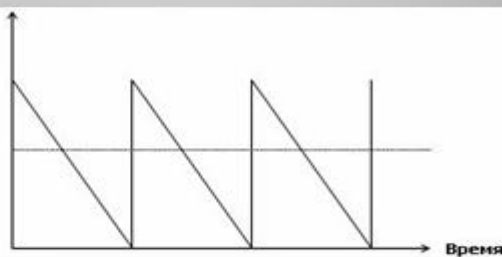

3. Соф пулоқимларини ҳисоб китоби

4. Қисқа муддатли молиялаштиришда умумий эҳтиёжни ҳисобга олиш

Ҳисоб рақамдаги пул маблағлари қолдиғининг ўзгаришини Баумол модели графиги

Остаток средств на расчетном счете $Q - Q/2$

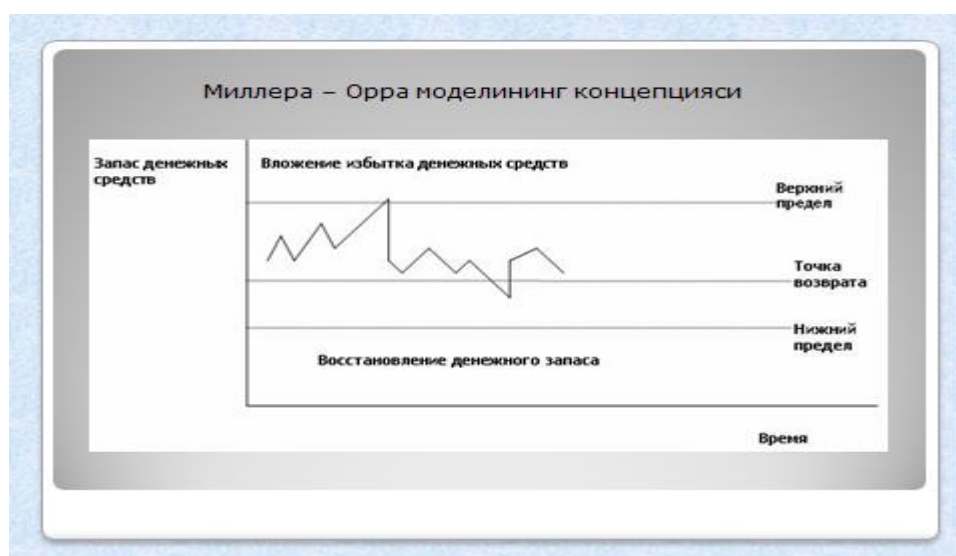

Хисоб рақамдаги пул маблағларини оптимал миқдорини (Q) хисоблаш формуласи:

$$Q = \sqrt{(2 * V * c) / r}$$

Демак, пул маблағларининг белгиланган даврдаги ўртача захираси Q/2 га тенг бўлади.

Бу ерда,
 V – маълум давр мобайнида пул маблағларига бўлган эҳтиёж;
 C – қimmatли қоғозларни пулга конвертациялаш билан боғлиқ харажатлар;
 r – қисқа муддатли қimmatли қоғозлар бўйича фоизли даромад.

Фикрлар ҳужуми - (брейнсторминг – ақлий ҳужум) фикрлар бўрони - амалий ёки илмий муаммони ҳал қилишда ғояларни коллектив равишда илгари суриш усули.

Фикрлар ҳужуми вақтида иштирокчилар биргаликда қийин масала ёки муаммони ечдилар. Иложи борича кўпроқ ғоялар таклиф этилиб, улар танқид остига олинмайди. Бу усулнинг афзаллиги ҳам шундан иборат бўлиб, ҳар қандай ғоя, ҳатто мантиқсизлари ҳам ҳисобга олинади. Уларнинг ҳаммаси ёзилади, таҳлил қилинади, баҳоланади ва шундан кейингина улар ичидан энг самарали, оптимал рационал ечими танлаб олинади.

Коллектив фикрлар ҳужумида 15 тагача иштирокчи бўлиб, 1 соатгача давом этади.

Ялпи фикр ҳужумида катта аудитория (60 кишигача), микрогуруҳларда ўтказиш мумкин.

МУАММОЛАР

1-муаммо. Нима деб ўйлайсиз, Баумол модели ва Миллер-Орра моделларининг фирки нимада?

Кичик муаммолар:

1. Пул оқимлари ва пул маблағлари тушунчаларининг бир биридан фарқи нимада?
2. “Инвестицион фаолиятдан пул оқимлар” ва “Молиявий фаолиятдан пул оқимлар”нинг бир биридан фарқи нимада?

2-муаммо. Пул оқимларини бошқаришнинг корхона баланс ликвидлигига таъсири қандай?

Кичик муаммолар:

1. Ликвидлилик нима?
2. Пул оқимларини бошқаришнинг аҳамияти қандай?

Асосий тушунчалар.

Пул маблағлари, пул оқимлари, ҳисоб рақамдаги пул маблағлари, кассадаги пул маблағлари, валюта ҳисоб рақамдаги пул маблағлари, пул малағларини бюджетлаштириш.

Гуруҳ билан ишлаш қоидалари

Ҳар бири ўз шерикларининг фикрларини ҳурмат қилишлари лозим;
 Ҳар бири берилган топшириқлар бўйича фаол, ҳамкорликда ва масъулият билан ишлашлари лозим;
 Ҳар бири ўзларига ёрдам керак бўлганда сўрашлари мумкин;
 Ҳар бири ёрдам сўраганларга кўмак беришлари лозим;
 Ҳар бири гуруҳни баҳолаш жараёнида иштирок этишлари лозим.

“Синквейн” (5 қатор) техникаси

Мақсад – категорияга ҳарактеристика бериш

Синквейн схемаси:

1–қатор – тушунча

2–қатор – тушунчани тавсифловчи 2 сифат

3–қатор – ушбу тушунча вазифалари тўғрисидаги 3 та феъл

4–қатор – ушбу тушунча моҳияти тўғрисидаги 4 сўздан иборат сўз сўз бирикмаси

5–қатор – ушбу тушунча синоними.

Ўқув топшириқлар**1-гуруҳ**

1. «Молиявий фаолият», «Инвестицион фаолият» тушунчаларига синквейн тузинг.
2. Жадвалдан фойдаланиб пул оқимларини шаклларини таққосланг:

Пул оқимларининг шакллари	Хусусиятлари	Кирим ва чиқимнинг хусусиятлари	Фаолият хусусиятлари
Инвестицион фаолиятдан пул оқимлари			
Молиявий фаолиятдан пул оқимлари			

2-гуруҳ

1. «Баумол модели», «Миллер-Орра модели» тушунчаларига синквейн тузинг.

2. Жадвалдан фойдаланиб самарадорлик кўрсаткичларини таққосланг:

Самарадорлик кўрсаткичи	Ҳисоблаш формуласи
Ликвидлилик кўрсаткичи	
Тўлов қобилияти кўрсаткичи	
Пул оқимлари ҳаракатининг умумий модели	

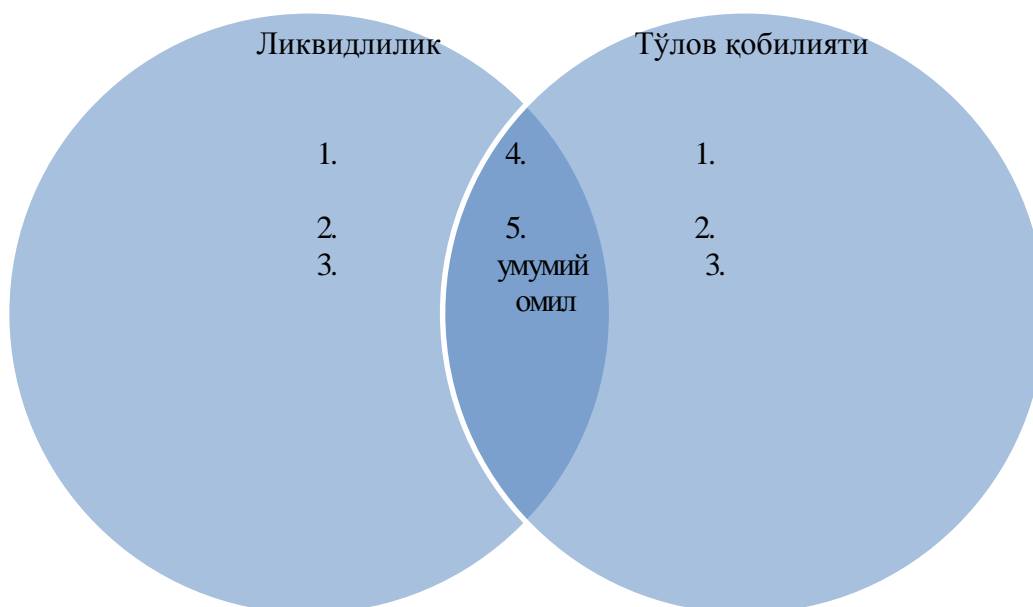
8-илова.

Семинарни баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Синквейн аъло – 0,5 балл яхши -0,4 балл қон-ли – 0,3 балл					Таққослама таҳлил аъло – 0,5 балл яхши -0,4 балл қон-ли – 0,3 балл					Умумий балл (5+10 устун)	Баҳо
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
№	1	2	3	4	жами	1	2	3	4	жами	3 балл	2-3 –«аъло» 1-2 –«яхши» 0,5-1-«қон-ли».
1	-					-						
2		-					-					
3			-					-				
4				-					-			

9-илова.

Венна диаграммаси

5- мавзу	Корхоналар молиявий натижаларининг шаклланиши ва тақсимланиши
-----------------	--

5.1. Амалий машғулотни ўқитиш технологияси

Тингловчилар сони: 10-15 та	2 соат.
Ўқув машғулотининг шакли	Индивидуал топшириқларни бажаришга асосланган амалий машғулот технологияси
Машғулот режаси.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Корхоналар молиявий натижаларининг шаклланиши. 2. Харажат ва сарфлар тушунчаларининг мазмуни ва моҳияти. 3. Фойда ва унинг манбалари. 4. Дюпон формуласи ва фойдага таъсир этувчи омиллар.
Ўқув машғулотининг мақсади:	Корпорациялар молиявий натижаларининг шаклланиши ва тақсимланиши тўғрисида билимларни шакллантириш.
<p>Педогогик вазифа:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Корпорациялар молиявий натижаларининг шаклланишини тушунтиради. • Харажат ва сарфлар тушунчаларининг мазмуни ва моҳияти ёритиб берилади. • Фойда ва унинг манбалари тавсифланади. • Рентабеллик кўрсаткичи ва унинг турлари тушунтирилади. ROA ва ROE кўрсаткичлари шарҳланади. • Дюпон формуласи ва фойдага таъсир этувчи омиллар ёритиб берилади. 	<p>Ўқув фаоляти натижаси:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Корпорациялар молиявий натижаларининг шаклланишини тушунчаларга эга бўлинади. - Харажат ва сарфлар тушунчаларининг мазмуни ва моҳиятини англаб етади. - Фойда ва унинг манбалари бўйича билимарга эга бўлинади. - Рентабеллик кўрсаткичи ва унинг турлари тушунтирилади. ROA ва ROE кўрсаткичлари бўйича билим кникмаларига эга бўлинади. - Дюпон формуласи ва фойдага таъсир этувчи омиллар тушуниб етадилар.
Ўқитиш усуллари ва техника	Амалий машғулот, бир-биридан ўрганиш усули.
Ўқитиш воситалари	Маъруза матни, дарслик, компьютер технологияси, эксперт варақлари, графиклардан фойдаланиш.
Ўқитиш шакллари	Гуруҳларда ва «жамоа бўлиб ишлаш» усули.
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, гуруҳларда ишлаш усулини қўллаш мумкин бўлган аудитория.
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат, савол – жавоб, ўз-ўзини назорат қилиш, рейтинг тизими асосида баҳолаш

Амалий машғулоти ўқитиш технологик харитаси

Иш жараёнлари	Фаолият мазмуни:	
	Ўқитувчи	Тингловчи
1-босқич Кириш. (10 мин.)	1.1.Ўқув машғулотининг мазусини, мақсадини, ўтказиш тартибини ва натижасини эълон қилади. 1.2. Корпорациялар молиявий натижаларининг шаклланиши ва тақсимланиши бўйича Тингловчиларнинг билимларини фаоллаштириш мақсадида савол-жавоб ўтказади. (1-илова)	1.1.Эшитадилар 1.2.Савол-жавобда катнашадилар
2-босқич Асосий. (60 мин.)	2.1.Муаммоли ўқитиш услубидан фойдаланиб: Давлат бюджетидан ижтимоий соҳани молиялаштириш муаммолар ёритилади. 2.2. Молиявий натижалар ва уни шаклланишини тушунтириш. 2.3.Бюджетдан олиялаштириладиган соҳаларни таркибини Т-схемага солиб аниқланг ва ҳар бирига муносабат билдириш. (2-илова)	1.1. ва 2.2. Топшириқларни ечишда Тингловчилар қандай муаммолар борлиги ва уларни ҳал қилиш йўлларини айтиб берадилар. 2.3.Тошириқни Т-схема усулидан фойдаланиб бажарадилар.
3-босқич Яқуний босқич (10 мин.)	3.1.Мавзуда қўйилган саволлар ва улардан чиққан муаммоларни қандай ҳал қилинганлигини ўқитувчи яқун ясайди (хулоса қилади) ва ечилмаган муаммолар устида ишлаш лозимлигини айтади. 3.2.Келгуси мавзу эълон қилинади ва унга тайёргарлик кўриш учун мустақил ишлаш лозимлиги тушунтирилади. Технологик ўқитишда илгари кўрсатилган технологик воситалар, техник воситалар ва дарсни ўтказишдаги умумий услублар қўлланилади.	3.1.Эшיתיшади ва ёзиб олишади. 3.2.Мустақил иш мавзуларини ёзиб оладилар.

1-илова
1-слайд

1. Корпорациялар молиявий натижаларнинг шаклланиши.

БХМС №3га биноан молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботда қуйидагиларни очиб бериш зарур:

- 6.1. Савдо-сотиқдан тушган соф тушум;
- 6.2. Савдо-сотиқнинг ялпи молиявий натижалари;
- 6.3. Асосий фаолиятдан келадиган бошқа операцион даромадлари ва харажатлари;
- 6.4. Асосий хўжалик фаолияти молиявий натижалари (фойда ёки зарар);
- 6.5. Молиявий фаолиятга доир бошқа даромадлар ва харажатлар;
- 6.6. Хўжалик умумий фаолиятининг молиявий натижаси;
- 6.7. Фавқулодда фойда ва зарар;
- 6.8. Даромад солиғи тўлангунга қадар умумий молиявий натижалар (фойдалар ёки зарарлар);
- 6.9. Ҳисобот давридаги соф фойда (зарар).

$$T = \Phi_a + \Phi_{\text{мх}} + \Phi_{\text{ихф}} + \Phi_{\text{ф}}$$

Бу ерда:

- T – тушум;
- Φ_a – асосий ишлаб чиқариш фондларининг жисмоний эскиришини тиклашга мўлжалланган амортизация ажратмалари фонди;
- $\Phi_{\text{мх}}$ – моддий харажатларни (хом ашё, материаллар, ёқилғи, электр энергияси ва бошқаларни сотиб олиш) молиялаштириш фонди;
- $\Phi_{\text{иш}}$ – иш ҳақи фонди;
- $\Phi_{\text{ф}}$ – товарларни реализация қилишдан олинган фойда (солиқлар тўлангунча ва фойдадан бошқа тўланмалар амалга оширилгунча).

Хўжалик юритувчи субъект фаолиятининг молиявий натижалари фойданинг қуйидаги кўрсаткичлари билан тавсифланади

- маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда, бу сотишдан олинган соф тушум билан сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи ўртасидаги тафовут сифатида аниқланади:

$$ЯФ = ССТ - ИТ,$$

бунда,

- ЯФ - ялпи фойда;
- ССТ - сотишдан олинган соф тушум;
- ИТ - сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи;

- асосий фаолиятдан кўрилган фойда, бу маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда билан давр харажатлари ўртасидаги тафовут ва плюс асосий фаолиятдан кўрилган бошқа даромадлар ёки минус бошқа зарарлар сифатида аниқланади:

$$АФФ = ЯФ - ДХ + БД - БЗ,$$

бунда,

- АФФ - асосий фаолиятдан олинган фойда;
- ДХ - давр харажатлари;
- БД - асосий фаолиятдан олинган бошқа даромадлар;
- БЗ - асосий фаолиятдан кўрилган бошқа зарарлар;

- хўжалик фаолиятдан олинган фойда (ёки зарар), бу асосий фаолиятдан олинган фойда суммаси плюс молиявий фаолиятдан кўрилган даромадлар ва минус зарарлар сифатида исоблаб чиқилади:

$$УФ = АФФ + МД - МХ,$$

бунда,

- УФ - умумхўжалик фаолиятдан олинган фойда;
- МД - молиявий фаолиятдан олинган даромадлар;
- МХ - молиявий фаолият харажатлари;

- солиқ тўлангунгача олинган фойда, у умумхўжалик фаолиятдан олинган фойда плюс фавқулдда (кўзда тутилмаган) вазиятлардан кўрилган фойда ва минус зарар сифатида аниланади:

$$СТФ = УФ + ФП - ФЗ,$$

бунда,

- СТФ - солиқ тўлангунгача олинган фойда;
- ФП - фавқулдда вазиятлардан олинган фойда;
- ФЗ - фавқулдда вазиятлардан кўрилган зарар;

- йилнинг соф фойдаси, у солиқ тўлангандан кейин хўжалик юритувчи субъект ихтиёрида қолади, ўзида даромад (фойда)дан тўланадиган солиқни ва минус қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа солиқлар ва тўловларни чиқариб ташлаган ҳолда солиқлар тўлангунга қадар олинган фойдани ифодалайди:

СФ=СТФ-ДС-БС,

бунда,

- СФ - соф фойда;
- ДС - даромад (фойда)дан тўланадиган солиқ;
- БС - бошқа солиқлар ва тўловлар.

2. Харажат ва сарфлар тушунчаларининг мазмуни ва моҳияти.

Маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннархига киритиладиган харажатлар ва давр харажатлари рўйхати:

- хўжалик юритувчи субъект фаолиятининг рентабеллигини ва бозор рақобатбардошлилигини аниқлаш учун маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш давомида хўжалик юритувчи субъектда пайдо бўладиган барча харажатлар тўғрисида бухгалтерия ҳисоби счётида тўлиқ ва аниқ ахборот шакллантирилиши;

- солиқ солинадиган базани тўғри аниқлаш мақсадида белгиланади.

Барча харажатлар қуйидагиларга гурўҳланади:

- маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархига киритиладиган харажатлар:

- а) бевосита ва билвосита моддий харажатлар;
- б) бевосита ва билвосита меҳнат харажатлари;
- в) бошқа бевосита ва билвосита харажатлар, шу жумладан, ишлаб чиқариш хўжаликларига эга бўлган ўстама харажатлар;

- ишлаб чиқариш таннархига киритилмайдиган, бироқ асосий фаолиятдан олинган фойдада ҳисобга олинмайдиган ҳамда **давр харажатларига** киритиладиган харажатлар:

- а) сотиш харажатлари;
- б) бошқариш харажатлари (маъмурий сарф-харажатлар);
- в) бошқа операцион харажатлар ва зарарлар;

- хўжалик юритувчи субъектнинг умумхўжалик фаолиятидан олинган фойда ёки зарарларни ҳисоблаб чиқишда ҳисобга олинмайдиган хўжалик юритувчи субъектнинг **молиявий фаолияти бўйича харажатлари**:

- а) фоизлар бўйича харажатлар;
- б) хорижий валюта билан операция бўйича салбий курс тафовутлари;
- в) қимматли қоғозларга қўйилган маблағларни қайта баҳолаш;
- г) молиявий фаолият бўйича бошқа харажатлар;

Фавқулодда зарарлар, у даромад (фойда)дан олинмайдиган солиқ тўлангунга қадар фойда ёки зарарларни ҳисоблаб чиқишда ҳисобга олинади.

3. Фойда ва унинг манбалари.

Фойда капитал ва ишбилармонлик қобилиятини ишга солиб, ақл-идрок билан иш юритиб, хатарли ишга таваккал қўл урганлиги учун тегадиган молиявий маблағ ҳисобланади.

Фойда уз асосига кўра 2-қисмдан иборатдир

Реал фойда-маҳсулот сотишдан тушган тушум билан ишлаб чиқаришга кетган харажатлар ўртасидаги фарқдир

Потенциал-фойда корхонанинг сотишдан ташқари фаолияти билан боғлиқ бўлиб, қиймати вақт давомида ўзгарадиган активлардан (қимматбаҳо қоғозлардан олинadиган даромад, мулкни ижарага беришдан олинadиган даромад ва хоказо) шаклланади.

4. Дюпон формуласи ва фойдага таъсир этувчи омиллар

Рентабелликнинг кўп омилли модели (Дюпон формуласи)

$$R = \frac{P}{K} = \frac{P}{N} * \frac{N}{K} = \frac{P}{N} \div \frac{K}{N} = \frac{\frac{P}{N}}{\frac{F}{N} + \frac{E}{N}}$$

Бу ерда,

R- рентабеллик коэффиценти;

P- фойда;

K- капитал;

N- реализация;

F- айланма капитал;

E- асосий капитал;

P/N- айланманинг рентабеллиги;

N/K- фонд қайтими;

F/N – фонд сиғими;

E/N – айланма маблағларнинг айланувчанлиги.

Дискуссия қатнашчисига эслатма

1. Дискуссия муаммо ечилиш методи ҳисобланади, лекин муносабатларни аниқлаш эмас.
2. Бошқаларга имконият бериш учун кўп гапирма.
3. Сузларни уйлаб, торозига солиб гапир, эмоцияни назорат қилиб, фикрларни тўлиқ баён қилишга имкон бер.
4. Муҳолифат (опонент) позициясини тушунишга ҳаракат қил, унга ҳурмат билан ёндаш.
5. Аниқ ифодалаб, муҳолифат томонидан айтилган фикрга ёмон муносабатда бўлма.
6. Фақат дискуссия предмети бўйича гапир, ўзингнинг умумий ақлингни ўқимишлигингни кўрсатгин.
7. Бировга ёкишга ёки ўзингнинг чиқишинг билан ўзингни маъқуллаб ўзгаларга ҳалақат қилма.

Дискуссия қатнашувчиларини баҳолаш мезонлари

Баҳолаш мезонлари	Маърузаси			
	1	2	3	4
1. Маъруза таркиби (1,0)				
- муҳимлиги;				
- кетма-кетлиги, маърузанинг Аниқлиги ва логикаси;				
- аниқ ҳулосалар формулировкаси;				
2. Ишлаётган ахборот янгилиги (0,5)				
3. Такдим этилаётган ахборотнинг фойдаланиши (0,4)				
Регламентни риоя қилиниши (0,1)				
ЖАМИ:				
	Рецензитар			
	1	2	3	4
1. Маърузага қўшимчалар (0,5)				
2. Маърузани кўчли ва заиф томонларини кўрсатиш				
ЖАМИ:				
	Дискуссия қатнашчилари			
	1	2	3	4
1. Саволлар:				
- ҳажми (0,1 ҳар бирига);				
- моҳияти бўйича (0,3);				
2. қўшимча (0,5)				
ЖАМИ:				

Назорат саволлари

1. Ижтимоий соҳаларни ривожлантиришдаги давлатнинг мажбуриятлари ва давлат бюджетининг ўрни ва аҳамиятини ёритиб беринг?.
2. Бюджетнинг ижтимоий соҳаларни сақлаш харажатларининг таркиби ва тузилиши тушинтириб беринг? .
3. Ижтимоий соҳалардаги иқтисодий ислохотларнинг асосий йўналишлари ва уларнинг жадаллашуви шароитида давлат бюджети ролининг ўзгариши айтиб беринг?.
4. Бозор иқтисодиёти шароитида давлатнинг қандай ижтимоий сиёсати ва ижтимоий функцияси мавжуд? .

Назорат ва муҳокама учун саволлар

1. Молиявий натижа нима?
2. Фойда нима?
3. Давр харажатлари нима?
4. Фойданинг турлари нималардан иборат?
5. Рентабелликни тушунтиринг.

Т-схемадан фойдаланиб молиявий натижани шаклланиши ва тақсимланиши тушунтиринг.

1. Фойда. 2. Тушум 3. Харажат. 4. Рентабеллик. 5. Капитал 6. Айланма маблағлар 7. Хусусий капитал. 8. Айланма маблағлар. 9. Иш ҳақи. 10. Уй-жой хўжалиги. 11. Даромад.

Тўғриси	Нотўғриси
1.	1.
2.	2.
3.	3.
4.	4.
5.	5.

МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

1-МАВЗУ. МОЛИЯВИЙ МЕНЕЖМЕНТНИНГ МАҚСАДИ ВА ВАЗИФАЛАРИ

РЕЖА

1. Моливий менежмент тизимининг мазмун ва моҳияти.

2. Корхоналар молиясини бошқаришнинг назарий асослари ва тамойиллари.

3. Молиявий менежментнинг функционал элементлари.

1. Моливий менежмент тизимининг мазмун ва моҳияти.

XX асрнинг 2 ярими жаҳон хўжалигида революцион ҳам эволюцион бурилиш даври бўлди. Натижада илмий-техник тараққиётнинг кескин авж олиши ва жаҳон хўжалиги товар ишлаб чиқаришнинг кескин ўсиши барча соҳаларда бўлганидек бошқарувнинг илмий концепцияларида ҳам тараққиётлар бўлишига олиб келди. Натижада замонавий молиявий менежмент концепцияси мустақил шакллана бошладики унинг асосий муаммоси сифатида корхоналар молиявий муносабатлари, пул маблағларини айланишининг ички ва ташқи омилларини таъсирига асосланган ҳолда самарали ташкил этиш масалаларини ўз ичига ола бошлади.

Бозор иқтисодиети хўжалик субъектлари орқали ижтимоий такрор ишлаб чиқариш жараёнида бозордаги талаб ва таклиф, аниқ истъеъмолчилар талаблари, ишлаб чиқарувчи учун максимал фойда олиш имкониятини туғдирувчи маҳсулот ишлаб чиқаришни кўзда тутди.

Бошқарувнинг бозор шарт-шароитлари, Ўзбекистон иқтисодий истиқболлари ва менталитети учун хусусиятли ҳисобланувчи бошқарув тизимини шакллантиришни, мамлақтимизда шакллантирилаётган бозор иқтисодиети аҳоли учун реал иқтисодий эркинлик мавжуд бўлишини назарда тутди. Менежмент корхоналар бошқарувининг самарали тизими сифатида бундай имкониятларга эгаллигини тасдиқлайди.

Ўзбекистон республикаси ташкилотлари, корхоналари ташқи муҳитини ўрганиш (тадибркорлик фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асослари, товарлар, хизматлар, молиявий бозорлар, баҳоларни шакллантириш тизимлари, бухгалтерия ҳисоби тизимлари) ва уларнинг асосий фаолият соҳаларини ўрганиш таҳлили(маркетинг тадқиқотлари, молиявий менежмент, ишлаб чиқариш, сотиш жараёнлари, бухгалтерия ҳисоби ва персоналларни бошқариш) шуни кўрсатадики, баъзи корхоналар имконият даражасида бундай ташқи муҳит ўзгаришлари натижасидаги ноананавий янги

муаммоларни анъанавий усуллар воситасида ўзига хос фаолият соҳаларини мослаштиришга ҳаракат қиладилар.

Шунинг учун замонавий шарт шароитларда айрим корхоналар олдида асосий вазифа сифатида ташқи муҳит ўзгаришларига ўз фаолият соҳаларини тезлик билан мослаштира олиш ва вужудга келган муаммоларни осонлик билан ўз фойдаси ҳисобига ҳал этиш масаласи юзага келади. Худди шунингдек ҳар қандай корхонанинг асосий фаолият соҳаларидан бири молиявий менежмент ҳисобланади. Молиявий менежмент- корхоналарда молиявий ресурслар ва капиталларни бошқариш ҳисобланади.

Молиявий менежментнинг фаолият тури сифатида 2 та йирик соҳани кўриш мумкин:

- корхона раҳбарияти томонидан қарорлар асосида молиявий ресурслар ва капиталларни бошқаришни уз ичига олувчи ички хўжалик фаолияти;

- корхона ва бошқа хўжалик субъектлари ўртасидаги молиявий муносабатларни ўрнатиш жараёнидаги амалга ошириладиган молиявий ресурслар ва капиталларни бошқаришнинг ташқи жараёни.

Бошқарув тизими бошқарилаётган объектларга зарурий таъсирини таъминлайди. Бошқарув фаолияти одатда ташкилотнинг маъсул шахслари ўртасида ва махсус бўғинлари ўртасида тақсимланади. Бошқарув тизими бўғинлари чизиқли, функционал, чизиқли – функционал, функционал- чизиқли ва бошқа турли комбинацияларда бўлиши мумкин.

Молиявий менежмент – корхоналар бошқарувининг умумий мақсадларига эришишга йўналтириш учун амал қиладиган тизимдир Россиялик иқтисодчи Л.Павлованинг такидлашича, «молиявий менежмент бир томондан аниқ қонуниятлар ва аҳамиятга эга бўлган бошқарилувчи тизим, иккинчи томондан эса – корхона умумий бошқарув тизимининг бир қисми бўлган бошқарувчи тизимдир»¹ деб таъкидлайди. Бунда бошқариладиган тизим ҳисобланувчи молиявий менежмент сезиларли равишда давлатнинг солиқлар, баҳо, иш ҳақи ва бошқа дастаклари воситасидаги таъсир этиш соҳаси назарда тутилади. Бошқарилувчи тизим сифатида эса молиявий менежмент бошқарув қарорлари оқимларга таъсир этувчи бошқарув объекти ҳисобланишини назарда тутилади.

Албатта молиявий менежмент давлатнинг эски молия-кредит механизми воситасидаги маъмурий бошқарув механизмини акс эттирмайди, чунки молиявий менежмент иқтисодий эркинликка асосланган иқтисодий тизим шароитида фаолият юритувчи хўжалик субъектлари ўзаро ички манфатларига асосланган ҳолдаги бошқарув тизими эски бошқарув тизими

¹ Павлова Л.Н. «Финансовый менеджмент», М: «Банки и биржи», 1995. 65-бет

камчиликларини бартараф этиш имкониятига эгадир. Масалан, Иқтисодчи Бирман А.М.нинг фикрича «Кейинги 10 йилликнинг асосий камчилиги, режалаштириш, рағбатлантириш ва бошқариш тизимидаги камчиликлар ҳисобланиб, бошқарувнинг амалдаги ҳолати корхоналар ўзларининг захираларини яширишга, режани бажариш имкониятига эга бўлиш ва тегишли моддий мукофотларни олиш учун ташаббусни ушлаб туришга ҳаракат қилганлар»¹. Муаллифнинг бу фикрида иқтисодий самарали бошқаришнинг асосий дастаги сифатида молия муҳим роль ўйнаши таъкидланади. Молиявий бошқарувнинг замонавий тизими ҳисобланган молиявий менежментнинг асосий мақсади иқтисодий субъектлар ўртасида ўзаро ижтимоий адолатлилик таъминлари асосида иқтисодий манфаатлар тақсимотига эришиш ҳисобланади.

Молиявий менежментнинг муҳим услубий асоси сифатида уни ташкил қилишнинг умумий таъминларини аниқлаб олиш ҳисобланади. Бу уз навбатида молиявий менежмент ҳаракат фаолиятини аниқлаб олиш учун, уни амал қилишини умумий мезонларини аниқлаб олиш учун зарур ҳисобланади. Шунини ҳисобга олиш керакки молиявий менежмент корхоналар ички доирасида эмас, балки доимий равишда бюджет, бюджетдан қисқа фондлар, банклар ва бошқа кредиторлар, молия кредит муассалари, институционал инвесторларнинг ўзаро муносабатларида ҳам акс этади..

Айрим ҳолларда, молиявий менежмент, режалаштириш, рағбатлантириш, алоҳида элементларнинг ўзаро мувофиқлиги, вариативлиги, мақсадли йўналтирилганлиги кабиларни уз ичига олувчи бошқарувни ташкил қилишнинг умумий таъминлари билан ҳам бир таъсир доирасида бўлади. Албатта биз таъкидлаганимиздек, молиявий менежмент тизимининг шаклланиши хўжалик субъектларининг иқтисодий мустақил лиги яъни тадбиркорлик фаолиятининг кенг имкониятларини шаклланиши билан белгиланади. Бунда, бюджет билан ўзаро солиқли муносабатлар тизимини шаклланиши, корхоналар асосий ва айланма маблағларни шакллантиришда кредит ва инвестицион усулларнинг шаклланиши, бозор механизмлари асосида корхоналар иқтисодий фаолиятидаги турли хатарлар бўйича масъулият, фойдани тақсимлаш имкониятини корхоналар ихтиёригага ўтиши ва бошқа омиллар ҳисобланади. Шунинг учун ҳам молиявий менежмент концепциясини ўрганишнинг асоси- тадбиркорлик фаолияти ҳисобланади деб таъкидлашимиз мумкин.

Менежмент тизимида ҳар қандай вазифани ҳал қилиш бошқарув қарорларини қабул қилишда камида 4 турдаги таъминотни талаб қилинади:

¹ Бирман А.М. «Опережая время».- М.: Наука, 1990.

иқтисодий, математик, техник ва турли хилдаги иқтисодий, молиявий маълумотлар таъминоти молиявий бошқариш учун зарурий қарор қабул қилишади. Тўлиқ иқтисодий асосланган ахборотлар асосида амалга оширилиши мақсадга мувофиқ. Бундаги асосий масала олинган маълумотларни ўзига хос хусусиятлари, аҳамияти ва уларни корхоналарда такрор ишлаб чиқаришга таъсир этувчи омиллар таъсир даражаси нуқтаи назардан гуруҳлаш, кўрсаткичлар тизимини шакллантиришда тегишли манба сифатида фойдаланиш корхоналарнинг келгуси такрор ишлаб чиқариш жараёни жадаллаштириш ва ресурслардан имконият даражасида самарали фойдаланиш учун молиявий қарор қабул қилишда муҳим рол ўйнайди.

Бошқариш тизимида бошқарадиган тизимлар ва бошқариладиган тизимлар ўзига хос рол ўйнайди. Бошқариладиган тизимлар ўзига хос объектларга эга бўлиб бундай объектлар сифатида корхоналарнинг активлари ва пассивларини кўриб утилади.

Молиявий бошқарув тизимининг умумий тарзда тизимлаштирадиган бўлсак қуйидаги шаклга эга бўлади:

- умумий молиявий таҳлил ва режалаштириш;
- корхоналарни молиявий ресурслар билан таъминлаш(корхонанинг молиявий манбаларини бошқариш);
- молиявий ресурсларни тақсимлаш(инвестицион сиёсат ва активларни бошқариш).

Молиявий таҳлил ва режалаштириш

Молиявий бошқариш фаолиятининг бундай соҳасига ажратилишининг мантиғи корхонанинг мулкӣй ва молиявий ҳолатини акс эттирувчи ҳисобот шаклларининг асоси сифатида бухгалтерия баланси ҳисобланади.

Ишбилармон фаоллик асоси- корхонанинг иқтисодий потенциалини ўсиб бориши ҳисобланади. Қандайдир инвестицион лойиҳаларга капитал жамғариш воситасида тадбиркор аниқ давр мобайнида авансланган капитални қайтариб олишни балки кузланган фойдани олишни кўзда тўтиши лозим.

Бундай фойдани баҳолаш яъни мазкур лойиха фойдалими ёки йўқми?- деган дилеммани ечиш инвестициялардан келгуси тушумларни башорат қилишга асосланади.

Бундай пул оқимларини бошқариш учун зарурий бўлган қарорлар қабул қилиш молиявий хўжалик фаолиятининг натижаларини динамик кўрсаткичлари ҳисобланвчи бухгалтерия ҳисоби ахборотлар тизимига таянади.

Молиявий хўжалик фаолиятининг ахборотлар таъминоти ўзига хос мураккаб структурани ташкил қилади ва турли омиллар: бошқариш даражаси, ахборотларни мақсадли йўналиши, улардан фойдаланувчиларнинг таркиби билан аниқланади. Корхоналар даражасида бошқарув қарорлари қабул қилишнинг асосий ахборотлар манбаи бухгалтерия ҳисоботлари ҳисобланади. Бозор иқтисодиёти шароитида бухгалтерия ҳисоби функцияси нафақат хўжалик фаолияти фактларини қайд этиш тизими ҳисобланади балки ҳисобланган натижаларни ишончлилиқ табиатини кўзда тутувчи молиявий ҳисоб-китоблар технологиялари ҳисобланади.

Молиявий ҳисоб китоб технологиялари капиталистик ишлаб чиқариш муносабатларини пайдо бўлиши билан шаклланган бўлиб мустақил фан сифатида тегишли молиявий ҳисоб-китоб технологиялари тўғрисидаги билимлар XIX асрларда пайдо бўлди. Бу даврларда молиявий ҳисоблаш технологияларини «тижорат ҳисоб-китоблари», «тижорат арифметикаси» тушунчалари билан таниқли бўлган. XX асрда тезлик билан содир бўлган иқтисодий ўсиш ва иқтисодий тараққиёт ишлаб чиқариш жараёнидаги ахборотларни шу кадар кўпайтирдикки бундай ахборотларни бошқарув қарорлари қабул қилиш учун йигиш ва уларни қайта ишлаш масаласи муаммога айланиб қолди.

Корхоналарни самарали ишлаб чиқариш жараёнини бошқариш ва кам харажат қилган ҳолда юқори фойда олиш масалалари айнан шу даврдаги рақобат муҳитининг шакллантирган зарурати бўлиб қолди. Айниқса XX асрнинг 2 ярмидаги илмий техник тараққиётнинг содир бўлиши, инсоният олдига янги муаммоларни кундаланг қилиб куйдики бундай муаммолар каторига ресурслар тақчиллигининг пайдо бўлиши дунё иқтисодиётидаги кескин интеграция, континентлар ўртасидаги мураккаб боғлиқликлар, ишлаб чиқарувчи корхоналар ўртасидаги кескин рақобат ва бошқа глобал муаммолар киритилиб турли хил ишлаб чиқариш муносабатларини экстенсив ривожлантиришни эмас балки интенсивлаштиришни зарур қилиб куйди. Бундай шароитда самарали бошқариш тўғрисидаги янги назариялар пайдо бўлди. Бошқариш деган сўз бу албатта қарор қабул қилиш деган тушунчани англатади. *Бошқариш – аниқ натижаларга эришиш учун объектга мақсадли*

йўналтирилган ҳолда таъсир қилишининг шакллари ва усуллари йиғиндисидир. Бошқариш инсон фаолиятининг барча соҳаларига хосдир. Шунингдек, бошқариш соҳаларининг муҳим соҳаларидан бири молиявий фаолиятни бошқариш ҳисобланади.

Корхоналар молиясини бошқариш корхонанинг молиявий фаолиятини бошқариш сифатида реализациядан тушган тушум ва унинг тақсимот объектлари молиявий бошқаришнинг асосий объекти ҳисобланади.

Молиявий бошқарувни маълум бир услуб ва тамойилларга ҳамда рағбатлантириш ва санкцияларга таяниб махсус аппарат амалга оширади. Маълумки, у ёки бу йўналишдаги вазифаларни бажаришда турли хил йўналишдаги ечимлар мавжуд бўлади, аммо уларни самарали ечишнинг ўзига хос бўлган муаммоларни бор имкониятлардан тез ва самарали фойдаланиш ёхуд, янги давр талабига мос бўлган услубларни жорий этиб кузланган мақсадга эришишдир.

Ҳар қандай бошқарув тизимига хос бўлгани каби, молияни бошқаришда ҳам объектлар ва субъектлар мавжуд бўлади.

Молияни бошқаришнинг объекти бўлиб турли молиявий муносабатлар ҳисобланади. Масалан: давлат бюджети, пенсия фонди, корхоналар ихтиёридаги марказлашмаган фондлар ва суғурта муносабатлари. Молиявий муносабатларнинг туркумланишидан келиб чиқиб, ушбу объектларга қуйидаги молияни бошқарув субъектлари мос келади: молия органлари ва солиқ инспекциялари, молия хизматлар (бўлим) ва суғурта органлари.

2. Корхоналар молиясини бошқаришнинг назарий асослари ва тамойиллари.

Жамиятда иқтисодиётни ривожлантириш пул маблағларини талаб қилади. Пул ресурсларини ҳосил этиш, уларни жамлаш, тақсимлаш ва фойдаланиш юзасидан пайдо бўладиган иқтисодий муносабатлар молия дейилади.

Турли мулкчилик шаклларидаги тадбиркорлик тадбиркорларнинг, тадбиркор шахсларнинг молияси молиявий тизимнинг бир бўлими бўлиб ялпи ички маҳсулотни ташкил бўлиши, тақсимлаш ва қайта тақсимлаш жараёнларини уз ичига олади.

Тижорат асосида ишловчи корхоналар ва ташкилотлар ўз молиявий муносабатларни хўжалик фаолиятининг асосларига боғлиқ ҳолда маълум даражада қуйидаги таъмойилларга амал қилган ҳолда ташкил қилади:

- хўжалик мустақил лиги;
- ўз-ўзини молиялаштириш;
- моддий жавобгарлик;

- молиявий захира имкониятларни таъминлаш;
- эркин рақобатни изга тушиши;
- корхонани иқтисодий ва юридик мустақил лиги;
- соғлом молия – бозор тизимининг мавжудлиги;
- бозор иқтисодиётининг асосий тамойилларини давлат томонидан химояланиши.

Шу тамойиллардан айримларини батафсил кўриб чиқамиз.

Хўжалик мустақил лиги тамойили - бу молияни бошқаришда мустақил бўлгандагина амалга ошадиган тамойилдир. Бунда корхоналарнинг турли мулкчиликда, хусусий мулк, жамоа (ширкат) мулки, давлат мулки, хорижий фуқаролар, ташкилотлар давлатлар, шу жумладан хорижий ҳуқуқий ва жисмоний шахслар мулклари шакллари мансуб бўлганлигидан катъий назар улар ўзлари мустақил равишда ўзларини харажатларини молиялаштириш манбаларини, пул маблағлари йўналишларини фойда олиш мақсадида аниқлайдилар. Ўзбекистон Республикасида бозор муносабатларининг ривожланиш хўжалик субъектларини мустақиллик доирасини жиддий равишда кенгайтди, пул маблағларининг инвестиция соҳасида уларга кенг имкониятлар яратилди. Комерция асосида ишловчи корхоналар ва ташкилотлар кушимча фойда олиш мақсадида ўзларининг молиявий ресурсларининг қисқа ва узоқ муддатга қимматли қоғозларни комерция ташкилотларидан, давлатдан сотиб олишга йўналтира бошлади, бошқа хўжалик субъектларини устав капиталини ташкил қилиш иштирокчиларига айланади, уз маблағларини комерция банкларининг депозит счётларида сақлай бошлади. Лекин турли мулкчилик шаклларидаги корхоналарнинг молия ресурсларини уларнинг ўзига карашли пул маблағларидан фойдаланишни шакллантиришда тўла молиявий мустақилликка эришилди деб бўлмайди. Давлат корхоналари фаолиятининг айрим томонларини чегаралаб, яъни регламентлаб туради. Турли мулкчилик шаклла ридаги тадбиркор корхоналар, мулкдор-тадбиркор шахслар ҳаракатдаги қонунларга мувофиқ белгиланган ставкаларда зарур бўлган солиқларни тўлайди, бюджетдан қисқа жамғармаларни ташкил бўлишда катнашади. Асосий фондларга амартизация ҳисоби ҳам давлат томонидан белгиланган меъёр ва қонун асосида олиб борилади.

Ўз-ўзини молиялаштириш тамойили. Бу принципни амалга ошириш хўжалик субъектларини тадбиркорлик фаолиятини ва рақобатбардош бўлишликларини асосий шартидир.

Ўз-ўзини молиялаш – бу маҳсулот (иш, хизматлар) ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларини тўла қоплаш, ишлаб чиқаришга кенгайтиришга йўналтирилган молиявий ресурсларни ўз маблағлари ҳисобидан ва зарур

бўлиб колганда бу мақсадлар учун давлат банклари ва тижорат кредитларидан фойдаланиш муҳим демакдир.

Ҳозирги вақтда корхоналарни ҳаммаси ҳам бу принципни тўла амалга ошира олмаётир. Халқ хўжалигининг маълум тармоқдаги айрим корхоналарда объектив сабабларга кўра маҳсулот (иш хизматлар) ишлаб чиқаришда етарли даражада рентабелли бўлмаслиги мумкин. Бундай корхоналарга муҳофаа саноат ва бошқа шу каби соҳалар, корхоналар кириши мумкин. Бундай корхоналар бюджетдан ҳар хил шартлар билан молиялаштириши мумкин.

Моддий манфаатдорлик тамойили. Бу тадбиркорликнинг асосий мақсади фойда олишни амалга оширишдан келиб чиқадиган объектив зарурат ҳисобланади.

Хўжалик фаолиятининг натижасидан манфаатдор бўлиш жамоа аъзоларига, корхона ва ташкилотларга, айрим ишчи хизматларига фуқаро тадбиркорларга ва давлатга ҳам бирдай тегишлидир. Бу тамойиллар амалга оширишида жамоа кишиларни кониктира оладиган меҳнат ҳақи тўланиши мумкин, давлат солиқ сиёсати оптималлашади, истеъмолга ва жамғармага йўналтириладиган соф фойданинг иқтисодий асосланган пропорция қарор топади.

Моддий жавобгарлик тамойили. Бу корхоналарда молиявий хўжалик фаолиятини натижалари бўйича маълум жавобгарлик тизими мавжудлигидир. Бу тамойилни молиявий услублари алоҳида олинган хўжалик субъектлари, унинг раҳбарлари алоҳида ишчи хизматчилари учун турличадир. Умуман олганда хўжалик субъектига, тадбиркорга нисбатан бу тамоил шартнома мажбуриятлари бузилганда (маҳсулот етказиб бериш муддати, сифати) қисқа муддатли ва узоқ муддатли ссудаларни уз вақтида қайтарилмаганда, солиқ қонунчилиги бузилганда, шу хўжаликда фаолият самарасиз бўлиб бу хўжаликка банкротлик процедуралари ишлатилганда ва шунга ухшаш ҳолларда хўжаликдан, тадбиркорлардан жарималар ундирилади ва бошқа чоралар курилади.

Шу тамоилларга асосланиб корхона ўзининг қуйидаги молиявий механизмини ишлаб чиқади:

- мустақил иқтисодий ва ҳуқуқий соҳаларда хўжалик фаолиятни юритади;
- даромадлар ҳисобига харажатларни коплаб ва коидага мувофик корхонани рентабелли ишлашни таъминлайди;
- тасаруффига олинган мулк бўйича моддий жавобгарликни гаровини таъминлайди;
- ишчиларнинг меҳнатини рағбатлантиришни таъминлайди.

Бозор иқтисодиёти шароитида корхоналар молиявий фаолиятининг мазмунигина эмас, балки уларнинг вазифалари ҳам туб ўзгаришларга дуч келди. Шу муносабат билан ишнинг мазкур қисмида биз бозор муносабатлари шаклланиши шароитида корхоналар и молиявий фаолиятини ташкил этишнинг асосий вазифаларини комплекс ҳолда кўриб чиқишга ҳаракат килдик.

Бизнинг фикримизча, корхоналар молиявий фаолияти тушунчасини тор ва кенг маънода ифодалаш мумкин. Тор маънода корхоналар молиявий фаолияти алоҳида олинган кичик корхона, хусусий фирма ёки тадбиркорликнинг бошқа шакллари молиявий фаолиятдан иборат. Бу маънода «корхоналар молиявий фаолияти» тушунчаси «корхоналар молиявий фаолияти», «хусусий фирмалар молиявий фаолияти» ва х.к. тушунчалар билан бир хил мазмунни ифодалайди.

Кенг маънода «корхоналар молиявий фаолияти» тушунчаси ижтимоий такрор ишлаб чиқаришнинг турли соҳаларида фаолият кўрсатаётган, бир-бири билан узвий боғлиқ бўлган корхоналар корхоналар ининг молиявий фаолиятини ифодалайди. Мазкур тушунчанинг кенг маъноси уни тор маънода тушунишни тўла тарзда уз ичига олади.

Шу асосда корхоналар молиясини корхоналар ва ҳалқ хўжалиги тармоклари молиясининг муҳим таркибий қисми сифатида талкин этиш мумкин. Ўз моҳиятига кўра улар давлат томонидан тартибга солиб туриладиган пул муносабатлари бўлиб, мазкур муносабатлар корхоналар корхоналар ининг худудий ва умумдавлат эҳтиёжлари, фондлари ва молиявий ресурсларининг ташкил этилиши, тақсимланиши ва ишлатилиши жараёнида вужудга келади.

Юқорида таъкидланганидек, молиявий фаолият тушунчасининг асосини ташкил этувчи молиявий муносабатлар таркибининг ёритилиши, корхоналар молиявий фаолияти гоёсини ривожлантиради ва мазкур масала юзасидан Тўлиқ тасаввур яратишга имкон беради. Бошқа сўз билан айтганда, бу ерда муҳим масала корхоналар молиявий муносабатлари таркибини аниқлашдир. Бозор муносабатларининг ривожланиши, турли мулк ва хўжалик юритиш шаклларига асосланган тадбиркорликнинг кенг тараққиёти шароитида мазкур муаммо янада муҳим аҳамият касб этади.

Шу нарса аниқ тушунарлики, корхоналар молиявий фаолияти асосини ташкил этувчи иқтисодий муносабатларнинг мазмуни ҳақида тушунчага эга бўлмай туриб корхоналар молиявий менежмент асосларини такомиллаштириш ҳақида фикр юритиб бўлмайди. Шу муносабат билан таъкидлаш лозимки, охириги вақтда матбуотда, хатто махсус иқтисодий

адабигтларда ҳам корхоналар тараққигтининг молиявий масаларини умумий тарзда талкин қилиш учрамокда.

Бизнинг фикримизча, корхоналар молиявий муносабатлари таркибига такрор ишлаб чиқариш катнашчилари ўртасида вужудга келадиган қуйидаги пул муносабатлари киради:

1. Корхоналар тизимидаги турли мулк шаклларига асосланган ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва бошқариш шакллари ўртасида турли пул фондлари ва даромадларнинг ташкил топиши, тақсимланиши ва ишлатилиши юзасидан муносабатлар: корхоналар ишлаб чиқариш фондларининг доиравий айланишини таъминлаш ва такрор ишлаб чиқаришдаги муносабатлар; корхона ва унинг ходимлари ўртасидаги меҳнатга ҳақ тўлаш фонди шаклланиши, мукофот ва рағбатлантириш фондларини ташкил этиш, ишлатиш жараёнидаги муносабатлар ҳамда кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш харажатларини молиялаштириш учун қимматли қоғозлар чиқариш билан боғлиқ операциялар.

2. Корхоналар ва уларнинг турли уюшмалари ўртасидаги муносабатлар: марказлашган пул фондларининг ташкил этилиши ва ишлатилиши жараёнидаги пул муносабатлари; капитал қуйилмалар, капитал таъмирлашни молиялаштириш фойданинг қайта тақсимланиши ва бошқа молиявий ресурсларнинг шаклланиши ва ишлатилиши билан боғлиқ муносабатлар.

3. Корхоналар ва давлат ўртасидаги муносабатлар:

- давлат ва тегишли идоралар томонидан молиявий масалаларни тартибга солиш жараёнидаги;

- давлат бюджетига тўловлар ва солиқларни, суғурта бадалларини тўлашдаги;

- капитал қуйилмаларни молиялаштириш, инновацион фаолиятни рағбатлантириш, фаолиятнинг дастлабки босқичида давлат дастури бўйича кичик бизнесга берилагтган кредитларни олиш жараёнидаги;

- корхонага давлат аҳамиятидаги алоҳида лойиҳа бўйича қонунда кўрсатилган мақсадларга дотация (ёки субсидия) беришдаги ва х.к.

4. Корхоналар ва тижорат банклари ўртасидаги муносабатлар.

5. Корхоналар билан корхоналар ўртасида, корхоналар билан аҳоли ўртасида олди-сотди жараёнида ҳамда қимматли қоғозлар ҳаракати билан боғлиқ муносабатлар. Бу муносабатлар каторига шу билан бирга корхоналар ўртасида вужудга келадиган жарималар, устама тўловлар ҳам киради.

6. Корхона ва касаба уюшмалари ўртасидаги муносабатлар: ижтимоий суғуртага ажратмалар қилиш жараёнидаги; корхона томонидан йўлланмалар сотиб олиш жараёнидаги муносабатлар.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, бозор муносабатлари ривожланиб бориши билан, корхоналар молия муносабатларининг таркиби ҳам янада

ўзгариб боради. Шунинг учун корхоналар тараққиёти жараёнида унинг молиявий фаолияти таркибий қисмидаги ўзгаришларни табиий бир ҳол сифатида караш лозим.

Шундай қилиб, корхоналар тараққиёти амалдаги молия муносабатлари тизимининг кай даражада ривожланганлигига бевосита боғлиқ жараён дир. Бу ердаги асосий муаммо корхоналар тараққиёти даражаси ва унинг бозор иқтисодиёти шароитида амал қилиши талабларига мос ҳолда молиявий менежмент асосларини тўғри ташкил эта олиш ҳамда унинг таъсирчанлигини таъминлашда дир.

3. Молиявий менежментнинг функционал элементлари.

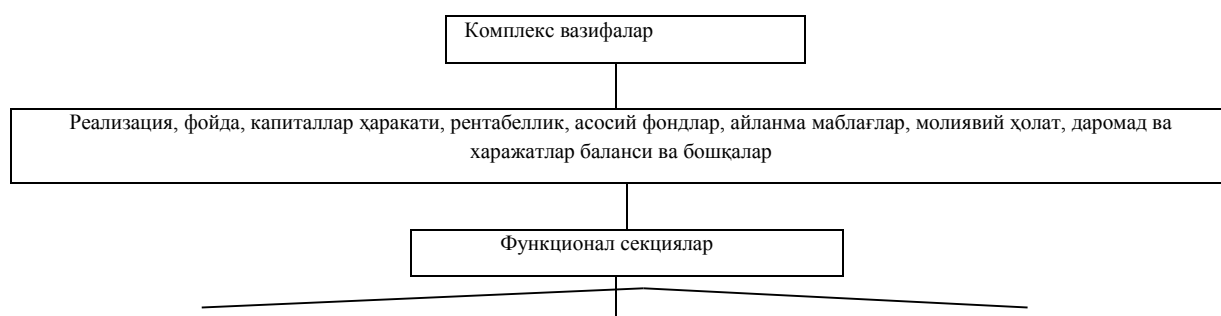
Тадбиркорлик- мулкдан фойдаланиш, товарлар сотиш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш натижасида тизимли фойда олишга йўналтирилган мустақил, хатар билан боғлиқ фаолият дир. Молиявий менежмент билан хўжалик юритишга самарали таъсир этувчи молиявий жараёнлар ўзаро боғлиқ.

Молиявий менежмент корхоналар молиявий фаолиятида молиявий ресурслардан фойдаланиш ва улардан фойдаланишнинг самарали йўналишларини танлаб олишни ўз ичига олиб, бу жараён таҳлил, режалаштириш, бошқарув, молиявий қарор қабул қилиш жараёни билан боғлиқ дир. Буни қуйидаги чизма орқали кўриб ўтишимиз мумкин.

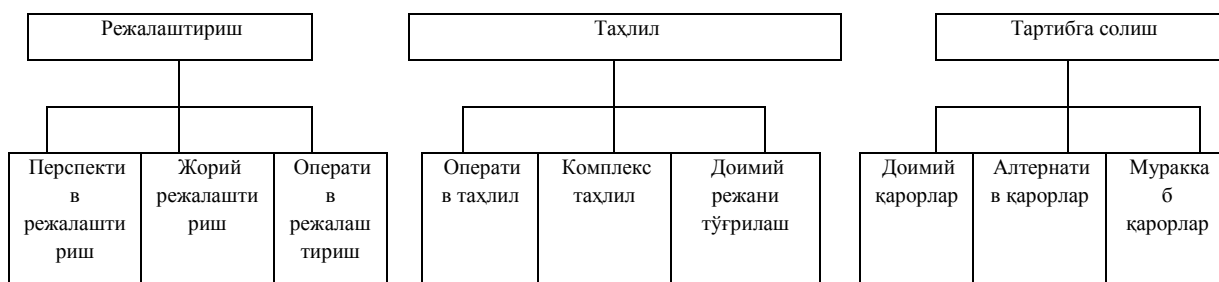
Юқоридаги молиявий менежментнинг комплекс вазифалари иқтисодий фаолиятнинг молиявий натижаларини моҳияти нуқтаи назардан баҳолаш элементларини уз ичига олади. Чунончи маҳсулот реализацияси натижасида олинган тушум таркибида фойданинг салмоғи, корхонанинг мавжуд активлари таркибида ишчан активларнинг салмоғи яъни айланма ва асосий капиталларнинг салмоғи ва бошқа тизимли баҳолаш асосида молиявий бошқарув механизмини ташкил қилиш молиявий менежментнинг комплекс вазифалари каторига киради.

1- чизма.

Молиявий менежментнинг таркиби ¹

¹ «Бозор, пул ва крелит» журналы № 4. 2000й.

Бошқарувнинг молиявий механизмини амал қилиши молиявий кўрсаткичлар ва жараёнлар ҳақидаги аналитик, режали ахборотларни шакллантириш, ўрганиш ва тартибга солиш билан узвий равишда боғлиқ бўлади. Аксарият холларда молиявий режалаштириш ва молиявий таҳлил корхонада амалга оширилаётган молиявий ишларнинг мустақил соҳалари ҳам ҳисобланади. Жорий ва оператив молиявий ишлар эса ўз навбатида режалаштириш ва таҳлилга асосланади.

Шуни аҳолида таъкидлаймизки таҳлил блоки узлуксиз равишда ахборотларни йиғиш, ҳисобини юритиш ва умумлаштиришни уз ичига олади. Режалаштириш блокада эса ҳар қандай бизнес режанинг охириги хулосаси тайёрланади.

Молиявий бошқарув қуйидаги функционал элементлардан ташкил топади:

- режалаштириш- ҳар қандай субъект режалаштириш жараёнида ўзининг молиявий ҳолатини баҳолайди ва молиявий ресурсларни кўпайтириш имкониятларини аниқлайди. Режалаштириш жараёнидаги бошқарув қарорлари молиявий ахборотлар таҳлили асосида қабул қилинади.

- оператив бошқариш- молиявий ресурсларни қайта тақсимлаш ёрдамида харажатларни минимумида максимал саматлантирувчи кўпни кўзловчи ҳамда оператив таҳлил асосида ишлаб чиқиладиган тадбирлар комплексини ўзида акс эттиради.

-назорат- бошқариш элементи сифатида режалаштириш ва оператив бошқариш жараёнида амалга оширилади. Унинг ёрдамида режалаштирилган молиявий ресурслардан фойдаланиш прогноз кўрсаткичларини ҳақиқий натижалар билан солиштиришлади.

Молияни бошқаришнинг функционал элементлари ичида асосий ўринни режалаштириш ташкил қилади.

Молиявий режалаштиришнинг объекти бўлиб хўжалик субъектлари ва давлатнинг молиявий фаолияти ҳисобланади. Ҳар бир хўжалик субъекти молиявий режасини тузади, яъни бу алоҳида муассасанинг смета харажатларидан тортиб то давлатнинг йиғма молиявий балансигача қамраб оладиган муҳим жараёндир.

Режалаштириш, бир қатор ўзининг хусусиятли жиҳатларига эга бўлиб, улар қуйидагилар ҳисобланади:

- маълум тартибга солинган жараёнлиги;
- ахборотларни қайта ишлаш билан боғлиқлиги;
- аниқ белгиланган мақсадга йўналтирилганлиги;
- вақтинчалик тавсифга эгаллиги.

Режалаштириш деганда- миқдорий ва сифат тавсифидаги маълум бир мақсадларни ўрнатиш ва унга эришишнинг самарали йўлини аниқлаш жараёнидир. Молиявий режа молиявий режалаштиришнинг натижасидир.

Молиявий режалаштириш- молиявий ресурслар ва пул маблағлари фондларини шакллантириш ва улардан фойдаланишни режалаштиришдир.

Молиявий режа- давлат, хўжалик субъектлари даромад ва харажатларини боғловчи, олдиндан қўйилган молиявий мақсадларга эришиш усулларини тавсифловчи ҳужжатдир. Молиявий режалаштириш жараёнида корхонанинг молиявий мақсадлари аниқланади, корхонанинг жорий молиявий ҳолатига ўрнатилган мақсадларнинг мувофиқ келиш даражаси ўрганилади, ўрнатилган мақсадларга эришишга йўналтирилган фаолият кетма кетлиги шакллантирилади.

Молиявий режалаштириш бир нечта услубларга таянган ҳолда амалга оширилади. Шулардан асосийлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- экстраполяция усули;
- норматив усули;
- математик моделлаштириш усули.

Молиявий менежментнинг вазифалари, тамойилларини аниқлаб берувчи молиявий бошқарувнинг ўзига хос 3 жиҳатларини мавжуд:

1. Молиявий менежмент учун молиявий-ҳуқуқий шарт шароитлар яратиб берувчи ташкилий жиҳатлар;
2. Бошқарув қарорларининг мезонлари сифатида охирги фойда ва рентабеллик молиявий кўрсаткичларини танлаб олиш;
3. Даромадлари ва харажатлар баланси орқали ҳар қандай иқтисодий фаолият самарадорлигини доимий назорати.

Юқоридаги молиявий менежментнинг 3 асосий жиҳатларига асосланган ҳолда шуни таъкидлаш лозимки молиявий менежментнинг самарали фаолияти аввало бошқарув қарорлари учун зарурий ахборотлар билан таъминланишига асосланади.

Иқтисодий субъектлар пул маблағларини шакллантириш, мавжуд молиявий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва ялпи даромадни тақсимлаш ва қайта тақсимлаш жараёнини комплекс бошқарув тизимини уз ичига олувчи

молиявий менежмент тизими ҳозирги кунда муҳим иқтисодий аҳамиятга эгадир.

2-МАВЗУ. КОРХОНАЛАР ПАССИВЛАРИНИ БОШҚАРИШ РЕЖА

1. Капиталнинг мазмуни ва корхоналарда пассивларни бошқаришнинг назарий асослари.

2. Капиталнинг алоҳида элементлари ва уни оптимал таркибини шакллантириш бўйича қарорлар қабул қилиш.

3. Молиявий ричаг(левередж) самараси.

1. Капиталнинг иқтисодий моҳияти ва гуруҳланиши.

Капитал- молиявий менежментда доимий фойдаланиб келинаётган иқтисодий категориялардандир.

Капитал- корхонанинг активларига инвестиция қилинган пул, моддий ва номоддий қийматликларнинг умумий қийматини ўзида ифодалайди.

Капиталнинг таърифи бўйича иқтисодчи олимларнинг қарашлари:

Шодмонов Ш.
Тадбиркор ихтиёридаги барча моддий воситалар, товарлар ва пул маблағлари бигаликда тадбиркорлик капитали деб аталади.

Бочаров В.В.
Капитал- ўзини кўпайтириш учун фойдаланиладиган моддий ва молиявий бойликлардир

КОРХОНА КАПИТАЛЛАРИНИ ТИЗИМЛАШТИРИШ

Корхонага тегишлилиги бўйича

- ўз капитали;
- жалб қилинган капитал

Фойдаланиш мақсадлари бўйича

-ишлаб чиқариш капитали
-ссуда капитали
-савдо капитали

Инвестициялаш шакллари бўйича:

-молиявий шаклдаги капитал;
-моддий шаклдаги капитал;
-номоддий шаклдаги капитал;

Инвестициялаш объектлари бўйича:

-асосий капитал;
-айланма капитал.

Доиравий айланиш жараёнида катнашиш шакллари бўйича:

-пул шаклидаги капитал;
-ишлаб чиқариш шаклидаги капитал;
-товар шаклидаги капитал.

Хўжалик шаклининг ташиқиллий ҳуқуқий шакллари бўйича:

-акционерлик капитали;
-индивидуал капитал;
-пайчилик.

Мулкчилик шакллари бўйича

-хусусий капитал;

--

-давлат капитали

<i>Жалб этиш манбалари бййича</i>

-Миллий капитал; -Хорижий капитал.

Агар биз корхоналар молияси нуктаи назардан кўриб ўтадиган бўлсак, корхона ва бошқа иқтисодий субъектлар ўртасида капиталларни шакллантириш ва фойдаланиш жараёнидаги пул муносабатларини ифодаланиш кўришимиз мумкин.

2.Капиталнинг алоҳида элементлари ва уни оптимал таркибини шакллантириш бййича қарорлар қабул қилиш.

Акциядорлик жамиятлари капиталларини шакллантириш принциплари куйидагилардан иборатдир:

- корхона хўжалик фаолияти ривожланишининг истиқболли йўналишини ҳисобга олиш;

- капиталлар таркиби, ҳажмини корхоналарда шакллантирилган активлар билан мувофиқлигини таъминлаш;

- турли манбалар ҳисобига капиталларни шакллантириш бййича харажатларни минималлаштириш;

- хўжалик фаолияти натижасида капиталдан фойдаланиш самарадорлигини таъминлаш.

АЖнинг устав фонди акциядорлар сотиб олган жамият акцияларининг номинал қийматидан ташкил топади. Жамият чиқарадиган барча акцияларнинг номинал қиймати бир хил бўлиши лозим.

Жамият уставида назарда тутилган, аммо устав фондининг ўн беш фоизидан кам бўлмаган миқдорда жамият заҳира фонди тузилади. Жамиятнинг заҳира фонди жамиятнинг устав фондида белгиланган миқдорга етгунига қадар ҳар йили соф фойдадан мажбурий ажратмалар ўтказиш орқали ташкил этилади. Ҳар йилги ажратмаларнинг миқдори жамият уставида назарда тутилади, аммо бу миқдор жамият уставида белгиланган миқдорга етгунига қадар соф фойданинг беш фоизидан кам бўлмаслиги керак.

Жамиятнинг заҳира фонди: (а) кўрилган зарарни қоплаш, (б) жамият облигацияларини муомаладан чиқариш, (в) имтиёзли акциялар бййича дивидендлар тўлаш ва Қонунга мувофиқ (г) акцияларни сотиб олишни талаб қилиш ҳуқуқига эга бўлган акциядорларнинг талабига биноан акцияларни сотиб олиш учун мўлжалланади.

Заҳира фондидан бошқа мақсадларда фойдаланиш мумкин эмас.

Жамият соф активларининг қиймати бухгалтерия ҳисоб-китоб маълумотлари бййича белгиланган тартибда баҳоланади.

Агар иккинчи молия йили ва ундан кейинги ҳар бир молия йили тугаганидан кейин жамият акциядорлари тасдиғига тақдим этилган йиллик бухгалтерия балансига ёки аудиторлик текшируви натижаларига кўра жамият соф активларининг қиймати унинг устав фондидан оз бўлиб чиқса, жамият ўз устав фондини соф активлари қийматидан ошиб кетмайдиган миқдоргача камайтиришини эълон қилиши шарт.

Агар иккинчи молия йили ва ундан кейинги ҳар бир молия йили тугаганидан кейин жамият акциядорлари тасдиғига тақдим этилган йиллик бухгалтерия балансига ёки аудиторлик текшируви натижаларига мувофиқ жамият соф активларининг қиймати белгиланган устав фонднинг энг кам миқдоридан оз бўлиб чиқса, жамият ўзини тугатиш ҳақида қарор қабул қилиши шарт.

Жамиятнинг устав фондини камайтириш ёки жамиятни тугатиш тўғрисида қарор қабул қилинмаса, унинг акциядорлари, кредиторлари, шунингдек давлат томонидан ваколат берилган органлар жамиятни суд тартибида тугатишни талаб қилишга ҳақли.

АЖнинг келгусидаги ривожланишининг молиявий салоҳияти модели

$$T_{фў} > T_{хк} > T_a > 100$$

Бу ерда,

$T_{фў}$ – фойданинг ўсиш суръати

$T_{хк}$ – хусусий капиталнинг ўсиш суръати

T_a - активларнинг ўсиш суръати

Хусусий капиталнинг қийматини элементи бўйича баҳолаш корпорацияларнинг молиявий барқарорлигини мустаҳкамлашни мувофиқлаштиради. Хусусий капитални қийматини баҳолаш қатор хусусиятларга эгадир:

- акционерларга тўловлар суммаси дивиденд шаклидаги даромалар сифатида солиққа тортиладиган базага киритилади;

- хусусий капитални жалб қилиш инвесторлар учун юқори даражадаги молиявий хатарлар билан боғлиқ;

- бухгалтерия балансида ҳисобга олинмайдиган хусусий капитал ҳажмини даврий тўғрилаш заруратининг вужудга келади.

Юқоридаги хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда, эмитент корпорациянинг хусусий капитални алоҳида элементи бўйича баҳолаймиз.

Биринчидан, ҳисобот даврида фойдаланилаётган хусусий капитал қийматини ҳисоб-китоби:

$$ХК_{фo} = (СФ_o * 100 / ХК)$$

$ХК_{фo}$ – фойдаланилаётган хусусий капитал қиймати;

$СФ_o$ – фойдаланиш натижасида акционерларга тўланган соф фойданинг

миқдори:

ХК- ҳисобот давридаги хусусий капиталнинг ўртача қиймати.

Хусусий капиталнинг мазкур элементини қийматини бошқариш жараёни аввало жорий фаолият бўйича амалга оширилади. Бевосита, келгуси даврда фойдаланиладиган капиталнинг қиймати қуйидаги формула бўйича ҳисобланади:

$$XK_{\text{нп}} = XK_{\text{фо}} * I$$

$XK_{\text{фо}}$ – фойдаланилаётган хусусий капитал қиймати;

I - корпорация бўйича соф фойда тўловларининг башорат индекси;

Оддий акцияларни эмиссия қилиш ёрдамида жалб қилинадиган қўшимча капиталнинг қиймати қуйидагича ҳисобланади:

$$XK_{\text{оа}} = (K_{\text{оа}} * D_{\text{оа}} * I * 100) / (\sum XK_{\text{оа}} * (1 - Z_a))$$

$XK_{\text{оа}}$ - оддий акциялар чиқариш ҳисобига жалб қилинадиган хусусий капиталнинг қиймати;

$K_{\text{оа}}$ - қўшимча эмиссия қилинадиган акциялар миқдори;

$D_{\text{оа}}$ - ҳисобот даври мобайнида 1 оддий акцияга тўғри келадиган дивиденд суммаси

3. Молиявий ричаг(левередж) самараси.

Молиявий ричаг самараси – қарз маблағларидан фойдаланишнинг натижавийлигини тавсифлайди.

$$ROA = \Pi_u : A,$$

Бу ерда

ROA – иқтисодий рентабеллик

Π_u - иқтисодий фойда

A - активлар

$$E_{\text{мр}} = (1 - T) (ROA - i) K_c$$

Бу ерда,

$E_{\text{мр}}$ - Молиявий ричаг самараси

i - кредит фоизи

K_c – мустақиллик коэффициенти

K_c – мустақиллик коэффициенти қуйидагича ҳисобланади

$$K_c = \text{Қарз маблағлари} / \text{хусусий капитал}$$

Хусусий капитанинг рентабеллиги (ROE) қуйидагича ҳисобланади

$$ROE = (ROA + E_{\text{мр}}) (1 - T)$$

ёки

$$ROE = [ROA + (ROA - i) K_c] (1 - T)$$

ёки

$$ROE = \text{фойда} / \text{хусусий капитал}$$

А,В,С акциядорлик жамиятларида хусусий капитал рентабеллиги, молиявий рычаг самарасини ҳисоблаш

Кўрсаткичлар	А	В	С
Активлар	1000	1000	1000
Хусусий капитал	1000	800	500
Қаз капитал	0	200	500
Солиқ ва кредитга тўловларгача бўлган фойда	200	200	200
ROA	20	20	20
Кредитга фоизли тўловлар, 10%	-	20	50
Фойда солиғи тўлангунга қадар фойда	200	180	150
Фойда солиғи, 10%	20	18	15
Соф фойда	180	162	135
ROE	18%	20,25%	27%
E_{mp}	0	2,25	9

Пул оқими- корхона хўжалик фаолиятида маълум вақт мобайнида жамланадиган пул маблағлари тушумлари ва чиқимлари мажмуасини ўзида ифодалайди.

Пул оқимларини бошқаришнинг таркибий элементлари:

- пул маблағлари ҳаракатини ҳисобга олиш;
- бухгалтерия ҳисоби маълумотлари бўйича пул оқимларини таҳлил қилиш;
- корпорация молиявий барқарорлигига пул оқимларини таъсирини баҳолаш
- меъёрдаги тўлов қобилияти учун нақд пул маблағлари захираларини аниқлаш
- ойлик, кварталлик пул оқимларини прогноз қилиш

3-МАВЗУ. КОРХОНАЛАР АКТИВЛАРИ ВА УЛАР БЎЙИЧА МОЛИЯВИЙ ҚАРОР ҚАБУЛ ҚИЛИШ АСОСЛАРИ

1. Пул оқимларининг вақтли қиймат концепцияси. Келгуси пул оқимларининг жорий қийматини баҳолаш.

2. Корхоналарнинг активлар структураси, асосий активларлардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш.

3. Айланма активлар ва уларни бошқариш

1. Пул оқимларининг вақтли қиймат концепцияси. Келгуси пул оқимларининг жорий қийматини баҳолаш.

Пул маблағларини қарзга бериш натижасида унинг эгаси ссуда фоизи қуринишидаги аниқ даромадга эга бўлиб, бундай фоизлар аниқ вақт мобайнидаги алгоритмик ҳисоб китоблар асосида аниқланади. Модомики, молиявий операциялардаги стандарт вақт интерваллари асосан 1 йил қилиб олиниб бунда фоиз савкаларини ўрнатиш 1 йил қилиб белгилаб олинади. Ҳозирда дискрет фоиз ҳисоблашнинг 2 усули: оддий ва мураккаб фоиз ҳисоблаш усуллари мавжуддир.

Оддий фоиз ҳисоблаш усули ҳисоблаш олиб бориладиган асоснинг узгармаслигини кўзда тутаяди. Агар инвестицияланадиган капитал PV бўлиб, талаб қилинадиган даромад i қилиб белгиладиган бўлсак инвестицияланган капитал йил мобайнида $PV \cdot i$ га усади. Шунингдек, инвестицияланган капитал n йилдан сунг қуйидаги тенглама асосида ҳисоблаб топилади:

$$FV = P + Pr + \dots + Pi = P(1 + n \cdot i);$$

Агар фоиз ҳисоблаш мураккаб усулда амалга оширилса биринчи йилда ҳисобланган фоизлар навбатдаги йилда ҳисобланадиган йилга кушилган ҳолда амалга оширилади ёки буни ҳисобланган фоизларни капитализация қилиниши билан фоиз ҳисоблаш механизми деб айтса бўлади. Бунда ҳар йили ҳисобланган фоизлар инвестор томонидан талаб қилимайди ва бу фоизлар асосий капиталга йил давомида кушилиб борилади.

Инвестицияларнинг иқтисодий самарадорлиги уларни ўртача бозор фоизларига нисбатан даромадлилиги билан белгиланади шунинг учун ҳам инвестицияларнинг самарадорлигини баҳолашда бозор молиявий ахборотларидан фойдаланган ҳолда инвестицион операциялар сифат кўрсаткичларини таҳлил қилинади.

Инвестицияларнинг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш пул қуйилмаларининг ҳозирги ва келгуси қиймати тушунчаларидан келиб чиқади. Агар инвестор амалдаги фоиз ставкалари шароитларида аниқ пул

суммаларини олишни вазифа қилиб куйса, инвестор ҳозирги вақтда куйиши мумкин бўлган пул суммалари келгусидаги пул суммасини ҳозирги вақтдаги қийматини акс эттигади. Пулнинг маълум давр мобайнидаги келгуси қийматини ҳисоблашда куйидаги формуладан фойдаланилади:

FV_n - даврдаги пулларнинг йигиндиси = Инвестиция + фоизли даромад = $P + iP = P(1+i)$;

Демак,

$FV_2 = 2$ - йил охиридаги пуллар йигиндиси = $F_1(1+i) = P(1+i)(1+i)$, яъни n йилга йиллик i - ставка, бўйича мураккаб фоизларда ҳисобланган инвестицияларнинг келгуси қиймати

$$FV_n = PV(1+i)^n = P * T_1(i,n), \text{ бу ерда}$$

$(1+I)^n$ - мультипликацияланувчи кўпайтма;

$T_1(i,n)$ - мураккаб фоизларда ҳисобланган пул маблағларининг келгуси қиймати.

FV - пулнинг келгусидаги қиймати;

PV - пулнинг ҳозирги қиймати;

n -маълум давр оралиги.

$T_1(i,n)$ - мазкур кўпайтманинг мазмуни шуки, маълум пул бириги n даврдан сунг шартлашилган i фоизлар асосида канча миқдорни ташкил қилишини кўрсатади.

Умуман юқоридаги формула асосидаги пулнинг келгуси қийматини аниқланиши натижасида инвестор томонидан амалга ошириладиган инвестицияларнинг келгуси қиймати баҳоланади.

Масалан, сиз банка 1 млн сум жамғарма куйдингиз. Йиллик фоиз ставкаси 4 % ва ҳар йиллик мураккаб фоиз ҳисоблаш асосида. 3 йилдан сунг сизнинг ҳисоб ракамнингиздаги пуллар канча бўлишини ҳисоблаймиз.

$$FV_n = PV(1+I)^n$$

$$FV_3 = 1000000 \text{ сум}(1 + 0,04)^3 = 1000000 \text{ сум } T_1(4\%, 3 \text{ йил}).$$

Мураккаб фоизларни ҳисоблашни иловада келтирилган --жадвал кўрсаткичлари асосида куйидаги миқдорларга эга булинади:

$$FV_3 = 1000000 \text{ сум } (1,125) = 1125000 \text{ сум}.$$

Банкларни ҳисоблаш амалиётида оддий фоиз ҳисоблаш усули бир йилгача бўлган даврни ташкил қилувчи киска муддали кредит шартномаларида фойдаланилади.

Мураккаб фоизларни йил ичидаги ҳисоблаш усуллари. Юқорида кўриб утган мураккаб фоизларни ҳисоблаш бўйича формалар асосан бир йилдан кам бўлмаган даврларга блган фоиз хсоблаш усулларидр. Агар бир йилга шартлашилган фоизлар асосида кварталлик мураккаб фоизларни ҳисоблаш учун қуйидаги формуладан фойдаланилади:

$$FV_n = PV(1 + i/m)^{n*m} = T_1(i/m, n*m).$$

Мураккаб фоизларни ярим йиллик($m=2$) ҳисоблаш қуйидагичадир:

$$FV = PV(1 + i/2)^{n*2} = PV * T_1(i/2, n*2)$$

Масалан, агар сиз 1000000 см депозитга йиллик 20% фоиз ставкаси асосида 5 йилга қуйилди. Фоиз ставкалари кварталларда ҳисоблансин. 5 йилда жамғарилган сумма:

$$PV = 1000000$$

$$i/m = 20\% / 4$$

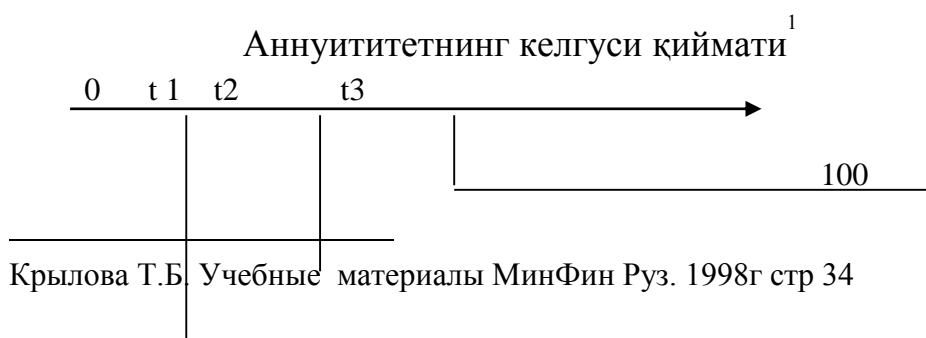
$$n/m = 5 * 4 = 20$$

$$FV_5 = 1000000 \text{ сум} * (1 + 0,05)^{20} = 1000000 \text{ сум} * T_1(5\%, 2) = 1000000 \text{ сум} * T_1(2,653) = 2653000 \text{ сум}$$

Инвестициялар учун доимий тўловларни баҳолашда аннуитетнинг аҳамияти юқоридир. Аннуитет аниқ давр мобайнидаги белгиланган вақт интерваллари оралигидаги тўловлар сериясидир. Аннуитетнинг келгуси қиймати ҳамма тўловларнинг келгуси қийматининг йигиндиси сифатида аниқланади.

Ананавий равишда ҳар қайси тўловлар ва аннуитетнинг келгусидаги қийматини аниқлаш учун ҳар қайси тўловларнинг келгусидаги қийматини аниқлаш зарур. Қуйидаги мисол асосида кўриб утайлик. «ААА» корхона инвестицион портфелида «ВВВ» корхонанинг сумлик акцияларини сотиб олган. Аннуитетнинг келгуси қийматини ҳисоблашдаги даврларни йилига 3 марта 5%дан даромад тўланиши билан белгиланган.

1-чизма.

$$100(1+0,05)=105$$

$$105(1+0,05)=110,25$$

Бундай ҳолатда аннуитетнинг келгуси қиймати 315,25 сумни ташкил қилади.

$$\text{Агар, } S_n = A(1+i)^{n-1} + A(1+i)^{n-2} + \dots + A(1+i)^0 = A((1+i)^{n-1} + (1+i)^{n-2} + \dots + (1+i)^0) = A * \Sigma (1+i)^t = A(((1+i)^n - 1)/i) = A * T_2(i, n);$$

ёки аннуитетнинг келгуси қиймати қуйидаги формула орқали ҳисобласа ҳам бўлади:

$$FVAn = PMT(1+i)^1 + PMT(1+i)^{(n-1)} + \dots + PMT(1+i)^{(n-2)} = PMT \Sigma (1+i)^{n-t} \quad (2)$$

FVAn-аннуитетнинг келгуси қиймати;

PMT-тўлов сериялари.

Юқоридаги формула орқали инвестицион портфелнинг сифат кўрсаткичларини бозор омилларига нисбатан анилаш имкониятига эга булинади.

Юқоридаги формулалар асосан пулнинг келгуси қийматини аниқлаш учун фойдаланиладиган формулалар ҳисобланиб энди келгуси қийматга асосланган ҳолда **пулнинг жорий қийматини ҳисоблаш** механизмини кўриб чиксак. Келгуси пул йигиндилариинг бугунги қийматини аниқлаб берувчи жорий қиймат юқорида келгуси қийматни аниқлаш формуласига тескари нисбт асосида аниқланади.

Дисконтлаштириш деб номланувчи жорий қийматни аниқлаш бўйича ҳисоб китоблардаги *i* фоиз ставкалари дисконт ставкаси деб номланади ёки капиталлар қиймати деб ҳам номланади.

Агар келгуси қийматни,

$FV_n = PV(1+i)^n$ формула орқали ҳисобласак. Унда жорий қийматни ҳисоблаш учун қуйидаги ҳисоблашларни амалга оширилади:

$$PV = FV_n / (1+i)^n = FV_n (1/(1+i)^n) = FV_n * T_3(i, n),$$

Бу ерда, $T_3(i,n)$ - 1 сумнинг жорий қиймати(иловадаги жадвалга қаранг).

Фараз қилинг, сизга 3 йилдан сунг 1000000 сум тушум олиш имкониятига эга инвестиция таклиф қилинмоқда. Агар сиз 15% инвестициянгиздан даромад олишингиз мумкин булса , қандай максимал суммани сиздан ҳозир талаб қилинади.

Мазкур масалага жавоб бериш учун 6 йилдан сунг 10%даромадга эга бўлган 200000 сум тушумни жорий қийматини аниқлашингиз керак..

$$FV_6 = 1000000\text{сум};$$

$$I = 16\% = 0,16;$$

$$N = 3 \text{ йил};$$

Бунда, $T_3(16\%,3)$ – га 0,641 тенгдир.

$$PV = 1000000\text{сум} * (1/(1+0,16)^3) = 1000000\text{сум} * T_3(16\%,3) = 1000000\text{сум} * 0,641 = 641000\text{сум};$$

Демак 16 йиллик фоизлар асосида 3 йилга 641000 сумни қуйилма қилсннгиз 3 йилдан сунг 1000000 сум тушумга эга буласиз.

Пул маблағларининг аралаш оқимларини жорий қиймати. Пул маблағларини аралаш оқими шароитида ягона ҳисобланадиган формула мавжуд бўлмайди. Чунки даврлар мобайнида пул тушумлари ҳар хил ва фоиз даромадлар ҳам ҳар хил бўлади.

Масалан, фараз қилинг сизга 32000 долл.га тушадиган янги махслот ишлаб чиқариш бўйича қушимча линияни ишга туширмоқчисиз. Сизнинг ҳар йиллик пул тушумларингиз қуйидагини ташкил қилади:

1 йил 10000 долл.

2 йил 20000 долл.

3 йил 5000 долл.

Агар сиз инвестициянгиздан минимум 10% даромад олишингиз лозим булса бу тўловларнинг жорий қиймати қуйидагича бўлади:

Йил	Пул тушумлари	$T_3(10\%, n)$	Жорий қиймат
1.	10000 долл.	0,909	9090 долл.
2.	20000 долл.	0,826	16520 долл.
3.	5000 долл.	0,751	3755 долл.
			29365 долл.

Модомики сизни режалаштирилаётган пул маблағлари оқимингиз бирламчи талаб қилинаётган инвестициялардан паст булса бу инвестиция лойиҳасини реализация қилишингиз мумкин.

Тенг даврий тўловлар сериясини жорий қиймати.

Облигациялар, нафақа фонди ва суғурта мажбуриятлари тўловлари бўйича олинадиган фоизли даромад барча ҳолатларда тенг даврий тўловлар серияси билан боғлиқдир. Бу молиявий инструментларни солиштириш учун

биз уларнинг жорий қийматини билишимиз лозимдир. Тенг даврий тўловлар сериясини жорий қиймати қуйидаги тенглама орқали аниқланади:

$$\begin{aligned} PV_n &= A * (1/(1+i)^1) + A ((1/(1+i)^2)+..... + A*(1/(1+i)^n) = \\ &= A * (1/(1+i)^1 + 1/(1+i)^2 ++ 1/(1+i)^n) = A * \Sigma(1/(1+i)^n) \\ &= A * 1/i(1-(1/(1+i))) = A * T_4(i,n), \end{aligned}$$

бу ерда,

$T_4(i,n)$ - тенг даврий тўловлар сериясини жорий қиймати.

A-тенг даврий тўловлар сериясининг йигиндиси.

Масалан, фара қилайлик 3 йил давомида ҳар йили 10000 долл.дан тўлов олинган шароитда фоизли даромад 10 % ни ташкил қилса жорий қиймат нимага тенг бўлади.

$$PV_3 = A * T_4(10\%, 3) = 10000 \text{ долл.} * (2,487) = 24870 \text{ долл.}$$

Демак, 24870 долл. қуйилгани йиллик 10% ва йил охирида 10000 долл. тўлов серияси асосида 3 йил тўлов оласиз.

Умрбод рента. Бир қатор тенг даврий тўловлар серияси умрбод рента ҳисобланиб уларнинг ўзига хос хусусияти муддатсизлиги билан белгиланади. Масалан, имтиёзли акциялар қайсики доимий дивиденд қуринишидаги даромад келтиради ёки рента облигацияари.

Умрбод рентанинг жорий қиймати қуйидагича ҳисобланади:

Умрбод рентанинг жорий қиймати = пул тушумлари/ дисконт ставкаси= A/i ;

Масалан, фараз қилайлик, рента облигацияси йиллик 80 долл. миқдордаги даромадни таъминлайди ва дисконт ставкаси 10%ни ташкил қилади. Бунда умрбод рента қуйидагини ташкил қилади:

$$P = A/i = 80 \text{ долл.} / 0,1 = 800 \text{ долл.}$$

Келгуси йигинди суммани жамғариш учун зарурий йиллик бадалларни аниқлашда биз тенг даврий тўловлар сериясининг келгуси қийматини ҳисоблаш учун шакллантирилган формуладан фойдаланамиз.

$$S_n = A * T_2(I,n).$$

Мазкур тенгламанининг ҳар иккала томонини $T_2(I,n)$ га бўлиб юборсак, йиллик депозит суммасини аниқлашга эга буламиз.

$$A = S_n / T_2(I, n).$$

Масалан, Сиз йиллик тенг депозитларни 5 йиллик даврнинг охирида 5 минг доллар жамғариш учун талаб қилинадиган йиллик тенг депозитлар миқдорини аниқланг, фоиз ставкаси 10% булсин. Йиллик депозит қуйидагича бўлади:

$$S_5 = 5000$$

$$T_2(10\%, 5 \text{ йил}) = 6,105$$

$$A = 5000 \text{ долл.} / 6,105 = 819 \text{ долл.}$$

Масалан, компания 10000 долл.ни 4 марта тенг тўловларни ҳар 4 йилнинг охирида кетма кет тенг тўлаш шартлари асосида кредит олмокчи. Банкнинг кредит ставкаси 8% ни ташкил қилади. Ҳар қайси тўловнинг йигиндиси қуйидагича ҳисобланади:

$$PV_3 = 10000 \text{ долл.}$$

$$T_4(8\%, 4 \text{ йил}) = 3,312,$$

$$\text{Бунда, } A = 10000 \text{ долл.} / 3,312 = 3019,3 \text{ долл.}$$

Демак, қарздор шартлар асосида ҳар йилнинг охирида 3019,3 долл. тўлаши лозим.

Юқоридаги масала шартлари асосида ссудаларни қайтариш графигини тузамиз.

Йиллар	Тўлов	Фоиз	Қарзнинг асосий суммасини қайтариш	Қарз кодиги
0				10000 долл.
1.	3019,3	800	2219,3	6980,7 долл.
2.	3019,3	558,4	2460,9	3961,4 долл.
3.	3019,3	316,9	2702,4	942,1 долл.
4.	3019,3	75,3	2944	

4. Корхоналарнинг активлар структураси, асосий активларлардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш.

Ҳар қандай корхоналарда такрор ишлаб чиқариш жараёнининг моддий техник асосини ишлаб чиқариш фондлари ташкил қилади. Ишлаб чиқариш фондлари 2 қисмга бўлинади:

1. Асосий ишлаб чиқариш фондлари (Узоқ муддатли активлар).
2. Айланма ишлаб чиқариш фондлари (Айланма маблағлар).

Ҳар қандай корхоналарда такрор ишлаб чиқариш жараёнининг моддий техник асосини ишлаб чиқариш фондлари ташкил қилади. Ишлаб чиқариш фондлари 2 қисмга бўлинади:

1. Асосий ишлаб чиқариш фондлари (Узоқ муддатли активлар).

2. Айланма ишлаб чиқариш фондлари(Айланма маблағлар).

Асосий воситаларни жалб қилиш ва корхоналар балансига қабул қилиш вақтида асосий воситаларнинг миқдори миқдор жиҳатидан асосий фондларнинг қийматига тўғри келади. Кейинчалик асосий фондларни такрор ишлаб чиқариш жараёнида қатнашиши натижасида(А.Ф.ларни эксплуатация қилиш) уларнинг қиймати 2 га ажратилади: бир қисми эскиришга тенг бўлади, иккинчи қисми амалдаги асосий фондларнинг қолдиқ қийматига тенг бўлади.

Асосий воситалар БХМАга асосан узоқ давом этадиган вақт мобайнида моддий ишлаб чиқариш соҳасида ҳам ноишлаб чиқариш соҳасида амал қиладиган, шунингдек, ижарага бериш учун фойдаланиладиган моддий активлардир.

Асосий воситалар БХМАга асосан узоқ давом этадиган вақт мобайнида моддий ишлаб чиқариш соҳасида ҳам ноишлаб чиқариш соҳасида амал қиладиган, шунингдек, ижарага бериш учун фойдаланиладиган моддий активлардир.

Кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш жараёнида асосий капитал айланма маблағлардан фарқли ўларок ўзининг қийматини аста секинлик билан бир неча такрор ишлаб чиқариш жараёнида амортизация фонди шаклида тиклаб боради. Асосий воситалар такрор ишлаб чиқариш босқичларида капитал қўйилмалар орқали доиравий равишда шаклланиб боради.

Асосий воситаларнинг ҳисобот йили мобайнидаги ўзгариши унинг бирламчи қиймати бўйича амалга оширилади. Бунда йил бошига нисбатан йил охирига асосий воситаларнинг ўзгариш динамикасини аниқлаш орқали бошқа кўрсаткичлар ҳисобланади.

Асосий воситаларнинг ҳисобот йили мобайнидаги ўзгариши унинг бирламчи қиймати бўйича амалга оширилади. Бунда йил бошига нисбатан йил охирига асосий воситаларнинг ўзгариш динамикасини аниқлаш орқали бошқа кўрсаткичлар ҳисобланади.

3. Асосий ишлаб чиқариш фондларини янгиланиш коэффиценти.

$$K_2 = F_{\text{я}} / F_1$$

$F_{\text{я}}$ – ҳисобот даврида киритилган янги ишлаб чиқариш фондлари;

F_1 – йил охирига ишлаб чиқариш фондлари.

Мазкур коэффицентни асосий фондларни янгиланиш коэффиценти деб ҳам аташ мумкин. Бу коэффицент йил охиридаги барча асосий ишлаб чиқариш фондларининг таркибида янги киритилган асосий фондларнинг улушини кўрсатиб беради.

3. Асосий ишлаб чиқариш фондларини янгиланиш коэффиценти.

$$K_2 = F_{\text{я}} / F_1$$

$F_{\text{я}}$ – ҳисобот даврида киритилган янги ишлаб чиқариш фондлари;

F_1 – йил охирига ишлаб чиқариш фондлари.

Мазкур коэффициентни асосий фондларни янгиланиш коэффициенти деб ҳам аташ мумкин. Бу коэффициент йил охиридаги барча асосий ишлаб чиқариш фондларининг таркибида янги киритилган асосий фондларнинг улушини кўрсатиб беради.

3. Асосий ишлаб чиқариш фондларини янгиланиш коэффициенти.

$$K_2 = F_{\text{я}} / F_1$$

$F_{\text{я}}$ – ҳисобот даврида киритилган янги ишлаб чиқариш фондлари;

F_1 – йил охирига ишлаб чиқариш фондлари.

Мазкур коэффициентни асосий фондларни янгиланиш коэффициенти деб ҳам аташ мумкин. Бу коэффициент йил охиридаги барча асосий ишлаб чиқариш фондларининг таркибида янги киритилган асосий фондларнинг улушини кўрсатиб беради.

Амортизация	Эскириш
Амортизация- асосий воситанинг фойдали хизмат муддати давомида амортизация қийматини мунтазам равишда тақсимлаш ва кўчириш кўринишида эскиришнинг қийматифодасидир.	Эскириш асосий воситалардан фойдаланиш вақтида уларнинг техник ишлаб чиқариш хоссаларини аста секинлик билан йўқотиши жараёнидир.
Амортизация ҳисоблаш асосий воситанинг эскиришини ҳисобга олган ҳолда қийматини маҳсулот таннархига ўтказилиши ҳисобланади. Амортизация ҳисоблаш жараёни корхоналар хўжалик фаолиятига бевосита боғлиқ. Амортизация ишлаб чиқариш жараёнида истеъмол қилинган асоси воситалар қийматини шакллантириш мақсадида пул фонддини шакллантириш жараёнидир.	Эскириш ишлаб чиқариш жараёнида асосий воситалардан фойдаланиш хусусиятларига боғлиқ.
Умумий хулоса қилиб айтганда эскириш амортизациянинг дастлабки шарт шароитидир.	

Қуйидагиларга амортизация ҳисобланмайди:

- Ер
- Маҳсулдор ҳайвонлар
- Кутубхона фонди
- бюджет ташкилотлари асосий фондлари
- тўлиқ амортизацияланган асосий воситалар.

Корхонада амортизация ҳисоблаш механизми воситасида амортизация сиёсати амалга оширилади. Хўжалик амалиётида амортизация фондини ҳисоблашнинг қуйидаги турлари мавжуддир:

- Тўғри чизикли усул.
- Тезлаштирилган усул.
- Амортизацияни бажарилган ишнинг ҳажмига мутаносиб тарзда ҳисоблаш (ишлаб чиқариш усули).

5. Айланма активлар ва уларни бошқариш

Ҳиссадорлик жамияларида жорий активларни бошқариш активларни бошқариш тизимининг муҳим буғинларидан бири саналади. Жорий активлар кўп ҳолларда айланма маблағлар ёки айланма капиталлар деб ҳам юритилади. Қўйидаги чизмадан айланма активлар таркибини 1 чизмада кўриб ўтдик.

Айланма ишлаб чиқариш фондлари ишлаб чиқариш учун зарур бўлган хомашё захиралари материаллар сотиб олинган ярим фабрикатлар, ёкилғи, кам баҳоли ва тез тузувчи буюмларни ремонт учун эҳтиёт қисмлар, тугалланмаган ишлаб чиқариш (келгуси йил сарфлари)дан ташкил топади. (1 чизма).

Муомала фондлари таркибига тайёр маҳсулот, пул маблағлари ва ҳисоб-китоблардаги маблағлар киради. Айланма ишлаб чиқариш фондлари ва муомала фондлари йиғиндиси корпорация мулкнинг умумий суммасининг бир қисмини ташкил этади ва ундан 3% миқдорда мулк солиғи тўланади.

Корпорация айланмасида айланма маблағлар маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларини молиялаштиришни манбаи бўлиб ҳисобланади.

Айланма маблағларни мавжудлиги корхонанинг ишлаб чиқариш ва тижорат фаолиятини таъминлайди, шу билан бирга корпорациянинг ўзига қаршли маблағларини мавжудлиги корпорациянинг молиявий барқарорлигини билдиради, уни молиявий бозорда ҳолати, тўлов қобилияти даражасини изоҳлайди.

Айланма маблағларини ташкил этишни асосий вазифаларидан бири бўлиб меъёрлаштириш ҳисобланади.

Меъёрлаштиришни қўллаш корпорацияга зарур миқдорда ўзининг айланма маблағларини белгилаш ва шу билан бирга корпорацияни ишлаб чиқариш ва ҳисоб-китоб вазифаларини тўлиқ амалга ошириш учун шароит яратади.

Умуман олганда корпорацияларнинг айланма маблағлари-бу корпорациянинг жорий активларига қўйилган капиталларнинг қисми ҳисобланади. Корпорацияларда айланма маблағларини бошқариш айланма маблағларнинг айланиши, самарадорлик кўрсаткичларини молиявий баҳолаш

кўрсаткичлари асосида аниқланади. Айланма маблағлар режалаштириш даражасига қараб нормалаштирилган ва нормалаштирилмаган маблағларга булинади. Нормалаштирилган маблағларга жўнатилган товарлар, пул маблағлар ва ҳисоблашишдаги маблағлар киради. Нормалаштирилмаган маблағларга эса, қолган элементларнинг ҳаммаси киради.

Айланма маблағлар ташкил топиш манбалари бўйича ўзига қарашли ва қарз маблағларига (мажбурият) булинади. Ўзига қарашли айланма маблағларнинг ташкил топиш манбаларига сармоя учун ажратилган маблағлар киради. Қарз маблағлар манбаига эса, банк кредитлари ва кредиторлар киради.

Қуйида келтирилган жадвалда «Сурхонозиқовқатсаноати» ОАЖнинг активлар таркибини кўриб ўтамыз.

Корхонанинг узоқ муддатли активлари 2011 йилда 3489,4 млн.сўмни ва 2012 йил бу кўрсаткич 5007,3 млн. сўмни ташкил қилган яъни кўриб ўтилаётган даврлар мобайнида узоқ муддатли активларнинг ўсиш суръатлари кузатилган. Корхонанинг умумий активлари таркибида узоқ муддатли активларнинг салмоғи ортиб борди ва 2012 йилда 30,1%ни ташкил қилди. Натижада айланма ва узоқ муддатли активларнинг солиштирма нисбати коэффиценти 2011 йилда 2,8ни ташкил қилган бўлса, 2012 йилда бу кўрсаткич 2,3 ни ташкил қилди.

Жадвал маълумотларини таҳлил қилиш билан бир қаторда кейинги йилларда корпорациялар капиталлари узоқ муддатли активларда жамланаётганлиги аниқланди. Ўзоқ муддатли активларнинг асосий салмоғини асосий воситалар ташкил қилган. 2010 йил баланс маълумотлари бўйича асосий воситаларнинг қолдиқ қиймати 4330,1 млн.сўмни ташкил қилган.

1-жадвал

«Сурхонозиқовқатсаноати» ОАЖ нинг активлари таркиби¹

№	Кўрсаткичлар	2011 й.		2012 й.	
		(млн.сўм.)	(%)	(млн.сўм.)	(%)
1	Ўзоқ муддатли активлар	3489,4	26,4	5007,3	30,1
2	Айланма активлар	9753,6	73,6	11669,1	69,9
3	Жами активлар	13243,0	100	16676,4	100
4	Айланма ва ўзоқ муддатли активларнинг солиштирма нисбатлари коэффиценти (2/1)	2,8		2,3	

Узоқ муддатли активларнинг таркибидаги узоқ муддатли инвестициялар кейинги 2 йил мобайнида ўсиб бориб, 2012 йилда 120,9 млн.сўмни ташкил қилган. Капитал қўйилмалар ҳажми ҳам 2012 йилда 481,9 млн.сўмни ташкил қилиб, 2011 йилга нисбатан қарийиб 2 баробарга ўсган.

¹Манба: ««Сурхонозиқовқатсаноати» ОАЖнинг ҳисобот маълумотларидан фойдаланилди.

Узоқ муддатли активлар таркибидаги инвестициялар ва капитал кўйилмаларнинг ўсиш динамикаси, корхонанинг ишлаб чиқариш қувватларини ошириш ва модернизациялашга қаратилган инвестиция сиёсатининг амалий натижаси ҳисобланади.

Айланма маблағлар-корхонанинг жорий активларига кўйилма қилинган капиталнинг бир қисмидир. Ўзининг моддий белгилари бўйича айланма маблағларнинг таркиби: меҳнат предметлари (хом ашё, материаллар, ёкилғи), корпорация омборидаги тайёр маҳсулот, қайта сотишдаги товарлар, пул маблағлари, ва ҳисоб китобдаги маблағлар(дебиторлик) ҳисобланади.

Айланма маблағларнинг ўзига хос хусусиятлари шундаки уларнинг айланиши тезлиги жуда юқори. Ишлаб чиқариш жараёндаги айланма маблағларнинг роли асосий маблағлардан фарқ қилади. Айланма маблағлар ишлаб чиқариш жараёнининг узлуксизлигини таъминлайди.

Айланма маблағлар ишлаб чиқариш жараёнида ўзининг натурал шаклини тулиқ йўқотиб тайёр маҳсулотнинг қийматига тулиқ акс эттиради.

Бошқарув тизимининг ўзига хос хусусиятлари корхнлардаги такроп ишлаб чиқариш жараёнининг ўзлуксиз равишда давомийлигини таъминлаш учун зарурий айланма маблағлар миқдорини аниқлаш ва айланма маблағларга бўлган молиявий эҳтиёжни таъминлашнинг оптимал вариантлари бўйича молиявий қарор қабул қилиш ҳисобланади. Айланма маблағларнинг умумий салмоғида қарз маблағларининг улуши сезиларли даражани ташкил қилиши мумкин. Аксарият мамлакатларда айланма маблағларнинг таркибидаги хусусий ва қарз маблағларининг ўртача даражалари мавжуд. Масалан, Россияда уларнинг нисбатлари-50/50, АҚШда- 60/40, Японияда- 30/70 ўртача нисбатлар мавжуддир.

Биз таҳлил қилаётган “Сурхонозиқовқатсаноати” ОАЖнинг айланма маблағлари тўғрисидаги маълумотни қуйидаги жадвалдан кўришимиз мумкин.

2-жадвал

“Сурхонозиқовқатсаноати” ОАЖнинг активлари таркиби²

№	Кўрсаткичлар	2011 й.		2012 й.	
		(млн.сўм.)	(%)	(млн.сўм.)	(%)
1	Товар-моддий захиралар	4394,9	45,1	5281,6	45,2
2	Келгуси давр харажатлари	16,1	0,2	0	0
3	Дебиторлик қарзлар	4945,0	50,7	6164,9	51,9
4	Пул маблағлари	322,6	3,3	463,1	3,3

² Манба: “Сурхонозиқовқатсаноати” ОАЖнинг ҳисобот маълумотларидан фойдаланилди.

5.	Қисқа инвестициялар	муддатли	74,8	0,7	14,3	0,1
	Жами айланма маблағлар		9753,6	100	11669,0	100

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, айланма маблағларнинг таркибида дебиторлик қарзлар ва товар моддий заҳиралар асосий салмоқни ташкил қилмоқда. 2011 йилда товар моддий заҳиралар 4394,9 млн. сўмни ташкил қилган бўлса, 2012 йилда бу кўрсаткич 5281,6 млн.сўмни ташкил қилиб, жами айланма маблағларнинг 45,2%ини ташкил қилган. Дебиторлик қарзлар эса 2011 йилда 4945,0 млн.сўмни, 2012 йилда эса бу кўрсаткич 6164,9 млн. сўмни ташкил қилиб, жами айланма маблағларнинг 51,9%ини ташкил қилган. Шунингдек, пул маблағлари миқдори 2011 йилда 322,6 млн.сўмни, 2012 йилда эса 463,1 млн.сўмни ташкил қилган. Қисқа муддатли инвестициялар кейинги 2 йилда кескин камайган.

Бизга маълумки, айланма маблағлар таркибида ишлаб чиқариш фондлари ва муомала фондларининг маълум нисбатларини таъминланиши талаб қилади.

Хусусан, муомала фондларининг салмоғини ортиб кетиши айланма маблағлар айланиш тезлигига ва самарадорлигига салбий таъсир этади ҳамда жорий ликвидлилик кўрсаткичининг ёмонлашиши оқибатида кўшимча молиявий ресурсларга бўлган эҳтиёжнинг ортишига олиб келади.

Шу нуқтаи назарда корпорациянинг баланс маълумотларини таҳлил натижасида муомала фондларининг асосини ташкил қилувчи дебиторлик қарзларининг айланма маблағлар таркибидаги юқори салмоғи ва ўсиш динамикаси маълум даражада корпорация молиявий хизмат тизими учун ташвишли ҳол ҳисобланади. Бизнинг фикримизча, асосан сотиб олувчилар ва буюртмачиларнинг қарзларидан ташкил топган дебиторлик қарзларини камайтириш бўйича чоралар кўрилиши лозимдир.

Корпорацияда ишлаб чиқаришини модернизациялашга йўналтирилган инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш заруриятини ҳисобга олган ҳолда нисбатан паст даражадаги пул оқимлари ташвишли ҳолат ҳисобланади. “Сурхонозиқовқатсаноати” ОАЖ раҳбарияти режалаштирилаётган даврга муддати ўтган дебиторлик қарзларини йиғиши ва дебиторлик қарзларини меёрдаги миқдорини таъминлашга йўналтирилган тадбирларни ишлаб чиқиши лозим.

4- МАВЗУ. ПУЛ ОҚИМЛАРИНИ БОШҚАРИШ ВА БЮДЖЕТЛАШТИРИШ РЕЖА

- 1. Пул оқимлар тушунчаси ва унинг мазмуни.**
- 2. Пул оқимларининг таҳлили.**

3. Пул оқимларини прогнозлаш ва оптималлаштириш.

1. Пул оқимлар тушунчаси ва унинг мазмуни.

Пул оқими- корхона хўжалик фаолиятида маълум вақт мобайнида жамланадиган пул маблағлари тушумлари ва чиқимлари мажмуасини ўзида ифодалайди.

Пул оқимларини бошқаришнинг таркибий элементлари:

- пул маблағлари ҳаракатини ҳисобга олиш;
- бухгалтерия ҳисоби маълумотлари бўйича пул оқимларини таҳлил қилиш;
- корпорация молиявий барқарорлигига пул оқимларини таъсирини баҳолаш
- меъёردаги тўлов қобилияти учун нақд пул маблағлари захираларини аниқлаш
- ойлик, кварталлик пул оқимларини прогноз қилиш

Акциядорлик жамиятлари учун пул оқимларини бошқаришнинг зарурлиги:

- баланс ликвидлигини тартибга солиш ва иқтисодий ўсишни прогнозлаштириш;
- айланма активларни самарали бошқариш;
- капитал харажатлар ва унинг молиялаштири манбаларини муддатли параметрларини режалаштириш.

2. Пул оқимларининг таҳлили.

Пул оқимларини бошқариш молиявий менежерининг энг муҳим вазифаларидан бўлиб, қуйидагиларни қамраб олади:

1. Пул маблағларининг муомалада бўлиш вақтини ҳисоб-китоб қилиш (молия цикли);
2. Пул оқимини таҳлил қилиш;
3. Пул оқимини башорат қилиш.

Корхонанинг ликвидлигини бошқаришда пул оқими циклининг (молия цикли) ўрни беқиёс.

Молия цикли пул маблағлари айланмадан чиқарилган вақтни ифодалайди.

Бошқача қилиб айтганда, молия цикл қуйидагиларни қамраб олади:

- пул маблағларини хомашё, материаллар, ярим тайёр маҳсулотлар, бутловчи қисмлар ва маҳсулот ишлаб чиқариш учун керакли бошқа активларга инвестициялаш;
- маҳсулот сотиш, хизматлар кўрсатиш ва ишлар бажариш;

➤ маҳсулот сотиш, хизматлар кўрсатиш ва ишлар бажаришдан пул тушуми олиш.

Ушбу фаолият турлари ўтадиган тартиб туфайли компания ликвид-лиги бевосита ҳар бир фаолият тури учун алоҳида пул билан операциялар ўтказишдаги вақт фарқининг таъсири остида бўлади.

Пулларни сарфлаш, маҳсулот сотиш ва пул тушумининг келиб тушиши вақт бўйича бир-бирига мос келмайди, натижада ёки катта миқдорда пул оқимига, ёки ликвидликни қўллаб-қувватлаш учун бошқа манбалардан (капитал ва қарз маблағлари) фойдаланишга эҳтиёж пайдо бўлади.

Пул оқимларини бошқаришда ишлаб чиқариш ресурсларини харид қилиш пайтидан сотилган товарлар учун пул маблағлари келиб тушган пайтгача бўлган вақт оралиғидан иборат молия циклининг давомийлиги муҳим аҳамиятга эга.

Корхоналар нормал фаолият кўрсатишининг асосий шартларидан бири пул оқимлари таҳлили баҳолашга имкон берадиган пул маблағ-лари билан таъминланганлик ҳисобланади.

Асосий фаолият бу – корxonанинг унга асосий даромадларни келтирадиган, шунингдек, инвестиция ва молия билан боғлиқ бўлмаган бошқа фаолият турларидир. Қуйидаги 8 –жадвалда пул маблағлари оқимининг кириши ва чиқиши асосий йўналишлари келтирилган.

1-жадвал

Асосий фаолият бўйича пул маблағлари оқимининг кириши ва чиқими асосий йўналишлари

Пул оқимлари кириши	Пул оқимлари чиқими
1. Маҳсулот, иш, хизматларни сотишдан олинган пул тушуми.	1. Пудратчи таъминотчиларнинг рақамлари бўйича тўловлар.
2. Буюртмачи харидорлардан бўнак олиш.	2. Иш ҳақи тўлаш
3. Бошқа пул тушумлари (ҳисобот берадиган шахсларнинг, таъминотчиларнинг пул маблағларини қайтариб бериши).	3. Ижтимоий суғўрта ва бошқа бюджетдан ташқари фондларга ажратмалар.
	4. Бюджет билан солиқлар бўйича ҳисоб-китоблар
	5. Кредит бўйича фоизлар тўлаш
	6. Берилган бўнақлар

Асосий фаолият тури асосий фойда манбаси эканлиги сабабли у пул маблағларининг ҳам асосий манбаси ҳисобланиши лозим.

Инвестицион фаолият узок муддат фойдаланиладиган мулкни сотиб олиш ва сотиш билан боғлиқ.

Инвестицион фаолият билан боғлиқ пул маблағларининг ҳаракати ҳақидаги маълумотлар келажакда пул оқими кириши ва фойда олишни таъминловчи ресурслар харид қилишга харажатларни акс эттиради.

2-жадвал

Инвестицион фаолият бўйича пул маблағлари оқимининг кирими ва чиқими асосий йўналишлари

Пул оқимлари кирими	Пул оқимлари чиқими
1. Узоқ муддат фойдаланиладиган активларни сотишдан олинладиган тушум	1. Узоқ муддат фойдаланиладиган мулкни сотиб олиш (асосий воситалар, номоддий активлар)
2. Узоқ муддатли молиявий қўйилмалардан фоиз ва дивидендлар	2. Капитал қўйилмалар
3. Бошқа молиявий қўйилмаларнинг қайтиши	3. Узоқ муддатли молиявий қўйилмалар

Инвестицион фаолият умуман олганда пул оқими вақтинчалик чиқишига олиб келади.

Молиявий фаолият бу – шундай фаолиятки, унинг натижасида корхонанинг ўз капитали ва қарзга олинган маблағлар таркиби ва ҳажмида ўзгаришлар вужудга келади.

Ҳисобланадики, корхона акциядорлардан ресурслар олиб (акциялар эмиссияси), уларга ресурсларни қайтариб берган (дивиденд тўловлари), кредиторлардан ссуда олиб, ссуда сифатида олинган маблағларни қайтариб берган ҳолларда молиявий фаолиятни амалга оширади. Молиявий фаолият билан боғлиқ пул маблағларининг ҳаракати ҳақидаги ахборот келажакда корхона капитали таъминотчилари эга бўлиши мумкин бўлган пул маблағлари ҳажмини башорат қилишга имкон беради. Молиявий фаолият бўйича пул маблағлари оқимининг кириши ва чиқиши йўналишлари куйидаги жадвалда акс эттирилган.

3-жадвал

Молиявий фаолият бўйича пул маблағлари оқимининг кириши ва чиқиши асосий йўналишлари

Пул оқимлари кириши	Пул оқимлари чиқиши
1. Олинган ссуда ва қарзлар	1. Илгари олинган кредитларни қайтариш
2. Акция ва облигациялар эмиссияси	2. Акция ва облигациялар дивиденд ва фоизлар тўлаш
3. Акция ва облигациялар бўйича фоиз ва дивидендлар олиш	3. Облигацияларни қондириш

Молиявий фаолият асосий ва инвестицион фаолият турларини таъминлаш учун корхона тасарруфидаги пул маблағларини ошириши кўзда

тутилган.

Ҳар бир фаолият тури бўйича яқун чиқариш лозим. Жорий фаолият бўйича пул оқимининг чиқиши устунлик қилса яхши эмас. Бу олинган пул маблағларининг корхона жорий тўловларини таъминлаш учун етарли эмаслигини кўрсатади. Бу ҳолатда жорий ҳисоб-китоблар учун пул маблағларининг етишмаслиги қарзга олиган ресурслар билан қопланади. Агар бунинг устига инвестицион фаолият бўйича пул оқи-мининг чиқиши кузатиладиган бўлса, корхонанинг молиявий мустақил-лиги пасаяди.

Пул оқимининг кириши корхона молиявий фаровонлигининг шартларидан бири ҳисобланади. Бироқ пул маблағларининг ҳаддан ортиқ кўплиги шундан далолат берадики, аслида корхона пулнинг қадрсизланиши, шунингдек, уни фойдали жойлаштириш натижасида олиш мумкин бўлган фойдани қўлдан чиқариш билан боғлиқ зарарлар кўрмоқда.

Пул оқимларининг ликвидлилик коэффиценти:

$$КЛ = (ПМТ - (ДАЙБ - ДАЙО) / ПМС);$$

Бу ерда:

КЛ- ликвидлик коэффиценти;

ПМТ- пул маблағлари тушуми;

ДАЙБ- йил бошидаги пул маблағлари қолдиғи;

ДАЙО- йил охиридаги пул маблағлари қолдиғи;

ПМС – Пул маблағларининг сарфланиши суммаси.

Пул оқимларининг ликвидлилик коэффиценти:

$$КС = СПО / ПМС;$$

Бу ерда:

КС- пул оқимларининг самарадорлик коэффиценти;

СПО- соф пул оқимлари;

ПМС – Пул маблағларининг сарфланиши суммаси.

Пул оқимлари ҳаракатининг умумий модели:

$$d_0 + \Delta d - \Delta d = d_1$$

Бу ерда,

d_0 , d_1 – ҳисобот даврининг боши ва охирига пул маблағларининг қолдиғи;

Δ_d – ҳисобот даври мобайнида пул маблағлари тушуми;

Δ_d – ҳисобот даври мобайнида пул маблағлари чиқими.

3. Пул оқимларини прогнозлаш ва оптималлаштириш.

Пул оқимларини прогнозлаш қуйидаги босқичларда амалга оширилади:

1. Маълум даврга пул тушумларини прогнозлаш

2. Пул оқимларини чиқимини прогнозлаш

3. Пул оқимларини чиқимини прогнозлаш

4. Қисқа муддатли молиялаштиришда умумий эҳтиёжни ҳисобга олиш

Пул оқимларини оптималлаштириш бўйича ҳалқаро амалиётни тадқиқ қилиш натижасида қуйидаги умумий модел тавсия этилади:

Ҳисоб рақамдаги пул маблағларини оптимал миқдорини (Q) ҳисоблаш формуласи:

$$Q = \sqrt{(2 * V * c) / r}$$

Демак, пул маблағларининг белгиланан лдаврдаги ўртача захираси Q/2 га тенг бўлади.

Бу ерда,

V – маълум давр мобайнида пул маблағларига бўлган эҳтиёж;

C – қимматли қоғозларни пулга конвертациялаш билан боғлиқ харажатлар;

r – қисқа муддатли қимматли қоғозлар бўйича фоизли даромад.

5-МАВЗУ. КОРХОНАЛАР МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА ТАҚСИМЛАНИШИ РЕЖА

- 1. Корхоналар молиявий натижаларнинг шаклланиши.**
- 2. Харажат ва сарфлар тушунчаларининг мазмуни ва моҳияти.**
- 3. Фойда ва унинг манбалари.**
- 4. Дюпон формуласи ва фойдага таъсир этувчи омиллар.**

1. Корхоналар молиявий натижаларнинг шаклланиши.

Корпорацияларнинг пул даромадларининг асосий манбаи маҳсулот реализациясидан тушум ҳисобланади. Шунингдек, пул даромадлари ишлаб чиқариш ва фаолиятнинг барча турларидан олинadиган молиявий натижалар асосида шакллантирилади.

Маҳсулот реализациясидан тушум ўзида реализация қилинган товарлар ва кўрсатилган хизматлар ҳисобига корпорация ҳисоб рақамига келиб тушган пул маблағлари йиғиндисини ўзида акс эттиради. Маҳсулот реализациясидан тушум корпорациянинг пул даромадларини асосий манбаи ҳисобланади. Реализациядан тушум муҳим молиявий категория сифатида товарлар етказиб берувчи ва истемолчи ўртасидаги пул муносабатларини ўзида акс эттиради. Молиявий категория сифатида тушум корпорациялар молиявий ресурсларининг ва пул маблағларининг бош молиявий манбаи ҳисобланади. Шунингдек молиянинг корхоналар доирасидаги тақсимот функциясини асосий объектларидан бири ҳисобланади.

Бизнес корпорацияларининг молиявий ресурсларидан самарали фойдаланишда пул оқимларини тўғри режалаштириш ва бошқариш муҳим роль ўйнайди. Пул оқимлари тадбиркорлик субъектининг бир йил давомидаги барча сарфланган ва кирим қилинган пул маблағлари ҳаракатини ифодалайди. Корпорациянинг «пул оқимлари» тушунчаси ўзида корпорация фаолиятининг узликсизлиги жараёни давомида пул маблағлари тушуми ва чиқимининг тақсимланиш йиғиндисини акс эттиради.

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида корхона пул оқимларини шакллантирмасдан бозорда ўз фаолиятини юритиши учун пул айланмасини бошқариш усулларини мукамал эгаллаш талаб этилади.

БХМС №3га биноан молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботда куйидагиларни очиб бериш зарур:

- 6.1. Савдо-сотикдан тушган соф тушум;
- 6.2. Савдо-сотикнинг ялпи молиявий натижалари;
- 6.3. Асосий фаолиятдан келадиган бошқа операцион даромадлари ва харажатлари;

- 6.4. Асосий хўжалик фаолияти молиявий натижалари (фойда ёки зарар);
- 6.5. Молиявий фаолиятга доир бошқа даромадлар ва харажатлар;
- 6.6. Хўжалик умумий фаолиятининг молиявий натижаси;
- 6.7. Фавқулодда фойда ва зарар;
- 6.8. Даромад солиғи тўлангунга қадар умумий молиявий натижалар (фойдалар ёки зарарлар);
- 6.9. Ҳисобот давридаги соф фойда (зарар).

$$T = \Phi_a + \Phi_{MX} + \Phi_{ИХФ} + \Phi\Phi$$

Бу ерда:

- T – тушум;
- Φ_a – асосий ишлаб чиқариш фондларининг жисмоний эскиришини тиклашга мўлжалланган амортизация ажратмалари фонди;
- Φ_{MX} – моддий харажатларни (хом ашё, материаллар, ёқилғи, электр энергияси ва бошқаларни сотиб олиш) молиялаштириш фонди;
- $\Phi_{ИХФ}$ – иш ҳақи фонди;
- $\Phi\Phi$ – товарларни реализация қилишдан олинган фойда (солиқлар тўлангунча ва фойдадан бошқа тўланмалар амалга оширилгунча).

Хўжалик юритувчи субъект фаолиятининг молиявий натижалари фойданинг қуйидаги кўрсаткичлари билан тавсифланади:

- маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда, бу сотишдан олинган соф тушум билан сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи ўртасидаги тафовут сифатида аниқланади:

$$Y\Phi = CCT - ИТ,$$

бунда,

- Y Φ - ялпи фойда;
- CCT - сотишдан олинган соф тушум;
- ИТ - сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи;

- асосий фаолиятдан кўрилган фойда, бу маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда билан давр харажатлари ўртасидаги тафовут ва плюс асосий фаолиятдан кўрилган бошқа даромадлар ёки минус бошқа зарарлар сифатида аниқланади:

$$A\Phi\Phi = Y\Phi - ДХ + БД - БЗ,$$

бунда,

- АФФ-асосий фаолиятдан олинган фойда;
- ДХ-давр харажатлари;
- БД-асосий фаолиятдан олинган бошқа даромадлар;
- БЗ-асосий фаолиятдан кўрилган бошқа зарарлар;

- хўжалик фаолиятидан олинган фойда (ёки зарар), бу асосий фаолиятдан олинган фойда суммаси плус молиявий фаолиятдан кўрилган даромадлар ва минус зарарлар сифатида иқоблаб чиқилади:

$$\mathbf{УФ=АФФ+МД-МХ}$$

бунда,

- УФ - умумхўжалик фаолиятидан олинган фойда;
- МД - молиявий фаолиятдан олинган даромадлар;
- МХ - молиявий фаолият харажатлари;

- солиқ тўлангунгача олинган фойда, у умумхўжалик фаолиятидан олинган фойда плус фавқулудда (кўзда тутилмаган) вазиятлардан кўрилган фойда ва минус зарар сифатида аниланади:

$$\mathbf{СТФ=УФ+ФП-ФЗ}$$

бунда,

- СТФ - солиқ тўлангунгача олинган фойда;
- ФП - фавқулудда вазиятлардан олинган фойда;
- ФЗ - фавқулудда вазиятлардан кўрилган зарар;

- йилнинг соф фойдаси, у солиқ тўлангандан кейин хўжалик юритувчи субъект ихтиёрида қолади, ўзида даромад (фойда)дан тўланадиган солиқни ва минус қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа солиқлар ва тўловларни чиқариб ташлаган ҳолда солиқлар тўлангунга қадар олинган фойдани ифодалайди:

$$\mathbf{СФ=СТФ-ДС-БС}$$

бунда,

- СФ - соф фойда;
- ДС - даромад (фойда)дан тўланадиган солиқ;
- БС - бошқа солиқлар ва тўловлар.

2. Харажат ва сарфлар тушунчаларининг мазмуни ва моҳияти.

Маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннархига киритиладиган харажатлар ва давр харажатлари рўйхати:

- хўжалик юритувчи субъект фаолиятининг рентабеллигини ва бозор рақобатбардошлилигини аниқлаш учун маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш давомида хўжалик юритувчи субъектда пайдо бўладиган барча харажатлар тўғрисида бухгалтерия ҳисоби счётларида тўлиқ ва аниқ ахборот шакллантирилиши;

- солиқ солинадиган базани тўғри аниқлаш мақсадида белгиланади.

Маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннархига киритиладиган харажатлар ва давр харажатлари рўйхати:

- хўжалик юритувчи субъект фаолиятининг рентабеллигини ва бозор рақобатбардошлилигини аниқлаш учун маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш давомида хўжалик юритувчи субъектда пайдо бўладиган барча харажатлар тўғрисида бухгалтерия ҳисоби счётларида тўлиқ ва аниқ ахборот шакллантирилиши;

- солиқ солинадиган базани тўғри аниқлаш мақсадида белгиланади.

3. Фойда ва унинг манбалари.

Фойда капитал ва ишбилармонлик қобилиятини ишга солиб, ақл-идрок билан иш юритиб, хатарли ишга таваккал қўл урганлиги учун тегадиган молиявий маблағ ҳисобланади.

Фойда шаклланиши корхона фаолиятини энг муҳим томонидир. Фойда массаси натижани ташкил этади ва корхона фаолияти кўламини кўрсатади. Фойдани харажатлар билан таққослаш корхона фаолиятини самарадорлигини тавсифлайди.

Фойда сотилган маҳсулонинг қиймати билан таннархи айирмаси; кушимча маҳсулотнинг пул шакли. Фойда даромаднинг бир қисми маҳсулот таннархини пасайтириш; жадаллаштириш асосида ишлаб чиқариш хажмини ошириш фойда ўсишининг, корхона молиясини барқарорлигини асосий омиллари ҳисобланади.

Фойдага 3 функция хосдир:

-у иқтисодий кўрсаткич бўлиб, хўжалик фаолиятининг молиявий натижаларини кўрсатиб туради,

- фойданинг манфаатдорлик функцияси тақсимооти ва унда фойдаланилади ва намоён бўлади;

- фойда корхоналарнинг молиявий ресурсларини манбаини, маҳаллий ва давлат бюджетларининг даромад қисмларини манбаларини шакллантиришнинг асосидир.

Корхоналар фойданинг хажмига объектив ҳарактердаги ишлаб чиқариш жараёнига боғлиқ омиллар ва хўжалик фаолиятига боғлиқ бўлмаган объектив омиллар таъсир қилиши мумкин. Объектив омилларга: истеъмол қилинаётган материал ва кувватберувчи ресурсларнинг баҳо даражаси, амортизация ажратмасининг меёрий бозор конъюктураси киради.

Интенсив омиллар молиявий соғломлаштириш, самарли солиқ тизимини ташкил қилиш ҳисобига корхоналар уз фойдаларини кўпайтириб беради.

Иқтисод бир меёрда ҳали тўла изга тушмаган ишлаб чиқарувчиларнинг монопол шароити маълум даражада сакланиб турган истеъмол бозорида рақобат деярли йўқ. Инфляция шароитини утаётган иқтисодиётнинг ҳозирги аҳолида турли мулкчилик шаклларида корхоналарнинг фойдасини кўпайиши асосан, истеъмол товарларини баҳосини сунъий равишда ошириш ҳисобига амалга ошириш мумкин, яъни бунда, фойда тўлдирилиши кўпайиши инфляция оқибатида амалга ошади. Бунда ишлаб чиқаришнинг хажми билан фойданинг миқдори ўртасида ўзаро боғлиқлик йўқ бўлади.

Иқтисодиётнинг издан чикканлиги натижасида хўжалик юритиш механизмларининг таъсири самарали бўлганлиги оқибатида фойданинг ўзига хос функциялари тўла даражада ишламайди. Шу сабабли кўплаб корхоналарда максимал фойда олиниши билан таъминлаш. Қуйидаги интенсив омиллар ҳисобига хўжалик субъектларига нисбатан самарали солиқ тизимини ташкил қилиш.

Фойда турли истеъмолнинг иқтисодий мазмунига қараб молиялаштиришнинг асосий манбаи ҳисобланади. Фойданинг тақсимоти жараёнида давлат органлари орқали жамиятнинг манфаати хўжалик субъектининг бу хўжалик билан муносабат тури бўлган ҳамма хўжалик субъектларининг манфаати айрим ишчи хизматларининг манфаати алоҳида-алоҳида ҳисобга олинади. Тақсимотнинг объекти ялпи фойда ҳисобланади. Қонунчилик асосида ялпи фойданинг бир қисми солиқли ва солиқсиз мажбурий тўловлар сифатида давлат бюджетига маҳаллий бюджетга келиб тушиши таъминланади.

Ҳиссадорлик жамиятларида фойдани солиққа тортишга захира жамғармалаларини шакллантириш тартиби эътиборга олинади.

Фойданинг тақсимоти қуйидаги тамойиллардан келиб чиқади:

- биринчи навбатда бюджет олдидаги молиявий сажбуриятлар бажарилади;

- турли мулкчилик шаклларидаги фойданинг қолган қисми иқтисодий асосланган пропорцияларда жамғармаларга ва истеъмолга булинади.

- Жамғариш билан истеъмол ўртасидаги нисбатни аниқлашда ишлаб чиқариш фондларининг ва етиштирилаётган маҳсулотлар рақобатбардошлик ҳолати ҳисобига олинади.

- Хўжалик субъектлари корхона ихтиёрида қолган соф фойдани тақсимлаш жараёнида фойдани тақсимлаш усулини ўзлари мустақил ҳал қиладилар.

Солиқ тўлангандан кейин корхона ихтиёрида қоладиган фойда икки қисмга булинади: биринчи қисми, корхонанинг мулкни кўпайтиради ва жамғариш жараёнида катнашади. Иккинчи қисми фойданинг истемолга ишлатилаётган миқдорини белгилайди. Бунда жамғаришга йўналтирилган барча маблағларни тўла ишлатиб юбориш шарт эмас. Мулкни кўпайтиришга ишлатилмаган фойданинг қолдиги муҳим заҳира аҳамиятига эга ва кейинги йилларда қурилиши мумкин бўлган зарарни қоплаш учун, турли харажатларни молиялаштириш учун ишлатилиши мумкин.

Соф фойдани тақсимлашда қуйидаги махсус жамғармаларни ташкил қилиш асосида бўлиши мумкин: Жамғарма фонди ва истеъмол ҳамда фойда бевосита алоҳида йўналишларга булиниб заҳира жамғармаларани ташкил қилиши мумкин.

Жамғарма фондлари қуйидаги таркибларни молиялаштиришга фойдаланилади: Илмий-тадқиқот ишларга лойиҳалаш, конструкторлик ва технологик ишларга, янги маҳсулот ва технологик жамғармаларни ишлаб чиқариш ва уни ўзлаштириш ишларига техника билан қайта қуроллантириш ва корхонани цех бўлимлари қайта тиклаш, узоқ муддатли ссудаларни қайтаришга ва уларнинг фоизларини тўлашга, таннархга олиб бориладиган суммадан қисқа муддатли ссудаларни тўлашга, айланма маблағларнинг ўсишини қоплашга табиатни муҳофаза қилишга, тадбиркорликка боғлиқ харажатларга бошқа корхоналарни низом капиталини ташкил қилувчи сифатида катнашилгандаги маълум даражадаги пай умумий суммаларини тўлашга, хўжалик юритувчи субъект уз таркибига кирган иттифокчи ҳиссадорлик жамиятлари ёки компанияларга бадал тўловларини тўлашига.

Истеъмол фонди ижтимоий заруратга ишлатилади. У жамғарма ҳисобидан қуйидаги тадбирларга боғлиқ харажатлар молиялаштиради: ижтимоий –маиший объектлардан фойдаланишга ноишлаб чиқариш объектларини кўришга, соғломлаштириш ва маданий оммавий тадбирларни утказишга, ишлаб чиқаришга боғлиқ масъулиятни таъмирлашларни бажаришга боғлиқ ишларни бажарганлик учун бериладиган мукофотларга моддий ёрдам кўрсатишга нафақага қушимча пул маблағларини ажратишга ва

бошқаларга йўналтирилади.

Тадбиркорликнинг мақсади нафақат юқори фойда олиш. Шу билан бирга корхоналар хўжалик фаолиятини юқори даражадаги рентабеллик қилишдан ҳам иборатдир. Рентабеллик абсолют фойдада кўрсаткичдан фаркли уларок нисбатан олинган кўрсаткич бўлиб корхона даромадлигини кўрсатади. Рентабелликни 3-гуруҳ кўрсаткичи мавжуд: маҳсулот рентабеллиги, ишлаб чиқариш фондларининг рентабеллиги, корхонани куйилмаларининг рентабеллигини.

Маҳсулот рентабеллигини ҳамма сотадиган маҳсулот бўйича аниқлаш мумкин. Биринчи ҳолатда, рентабеллик ҳамма сотилган маҳсулотдан олинган фойдани унинг ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларига бўлган нисбатини фоиз ҳисобида аниқланади. Бу кўрсаткичлар, корхонани кундалик харажатларини самарадорлигини ва сотилаётган маҳсулотни даромадлигини кўрсатади.

Ишлаб чиқариш фондларининг рентабеллиги билан фойдани асосий ишлаб чиқариш фондларининг ва материал айланма маблағларининг ўртача йиллик қийматига нисбатан фоиз ҳисобида аниқланади. Бу кўрсаткични соф фойда бўйича ҳам ҳисоблаш мумкин.

4. Дюпон формуласи ва фойдага таъсир этувчи омиллар.

Рентабелликнинг кўп омилли модели(Дюпон формуласи)

$$R = \frac{P}{K} = \frac{P}{N} * \frac{N}{K} = \frac{P}{N} \div \frac{K}{N} = \frac{\frac{P}{N}}{\frac{F}{N} + \frac{E}{N}}$$

Бу ерда,

R- рентабеллик коэффициенти;

P- фойда;

K- капитал;

N- реализация;

F-айланма капитал;

E- асосий капитал;

P/N- айланманинг рентабеллиги;

N/K- фонд қайтими;

F/N –фонд сиғими;

E/N – айланма маблағларнинг айланувчанлиги.

ТЕСТ САВОЛЛАРИ

1. Пул маблағлари- молиявий ресурсларга нисбатан маънога эга бўлган тушунчадир.

- А. кенгроқ
- Б. тор
- В. Умуман бир бирига ухшаш бўлмаган
- Г. барчаси тўғри

2. Корхоналар молияси молия тизимининг қайси бўғинига киритилади.

- А. Марказлаштирилмаган
- Б. Марказлаштирилган
- В. Давлат молияси
- Г. Давлат бюджети тизими

3. Фирмалар молиявий ресурслар манбалари таркибидаги ўз ва унга тенглаштирилган маблағлар қандай туркумланади

- А. Даромадлар ва тушумлар
- Б. Кредит инвестициялари ва тушумлар
- В. Бюджет маблағлари ва даромадлар
- Г. Молиявий бозорлардан жалб қилинган маблағлар.

4. Корхоналар молиясининг асосий функцияларини кўрсатинг:

- А. Корхонанинг ижтимоий такрор ишлаб чиқариш жараёнидаги олинган молиявий натижаларини тақсимлаш ва қайта тақсимлаш;
- Б. Молиявий натижаларини тақсимланиши натижасидаги пул фондларини шаклланиши ва тегишли молиявий ресурслардан самарали фойдаланишини назорат қилиш;
- В. Корхоналар молиявий хўжалик фаолиятини рағбатлантирувчи каби функцияларни бажаради.
- Г. Барча жавоблар тўғри.

5. Амортизация фондни белгилаш

- А)асосий фонд ва номоддий активларнинг функционал имкониятлари ҳисоби
- Б)асосий фонд ва номоддий активи таъминоти
- В)ишлаб чиқарилаётган маҳсулот таннархида айланма ва айланма бўлмаган активларнинг харидига сарф харажатни курсатиш
- Г)харажатларни белгилаш

6. Йил охирига асосий ишлаб чиқариш фондларининг ҳолати.

- А. $F_1 = F_0 + F_{\text{я}} - F_{\text{ч}}$,
- Б. $F_1 = F_0 + F_{\text{я}}$
- В. $K_1 = F_1 / F_0 * 100\%$
- Г. $F_1 = F_{\text{я}} - F_{\text{ч}}$,

7. Асосий ишлаб чиқариш фондларини ўсиш индекси.

- А. $F_1 = F_0 + F_{\text{я}} - F_{\text{ч}}$,
- Б. $F_1 = F_0 + F_{\text{я}}$
- В. $K_1 = F_1 / F_0 * 100\%$
- Г. $F_1 = F_{\text{я}} - F_{\text{ч}}$,

8. Асосий ишлаб чиқариш фондларини янгилаш кoeffициенти.

- А. $K_2 = F_2 / F_1$
- Б. $K_2 = F_2 - F_1$
- В. $K_2 = F_2 * F_1$
- Г. $K_2 = F_2 \div F_1$

9. Асосий капиталлардан фойдаланиш самарадорлиги кўрсаткичлари сифатида қуйидагиларни ҳисоблашимиз мумкин:

- А. Фонд қайтими, фонд сиғими, рентабеллик кўрсаткичи.
- Б. Реализация рентабеллиги, капиталларнинг ўртача тортилган қиймати, NPV кўрсаткичи.
- В. Айланма маблағларнинг айланиш тезлиги, хусусий капиталар рентабеллиги, ROA кўрсаткичлари.
- Г. Барча жавоб тўғри

10. Амортизация меъри қуйидаги формула орқали амалга оширилади:

- А. $H_i^A = \frac{(F^b - F^l) / T}{F^b} * 100 \%$
- Б. $H_i^A = \frac{(F^b - F^l) / T}{F^b}$
- В. $H_i^A = \frac{(F^b - F^l)}{F^b} * 100 \%$
- Г. $H_i^A = \frac{F^b * T}{F^b} * 100 \%$

11. Хўжалик амалиётида амортизация фондиди ҳисоблашнинг усуллари

- А. Тўғри чизикли усул, тезлаштирилган усул, бажарилган ишлар ҳажмига мутаносиб равишда ҳисоблаб ёзиш усули.
- Б. Тезлаштирилган усул, бажарилган ишлар ҳажмига мутаносиб равишда ҳисоблаб ёзиш усули.
- В. Тўғри чизикли усул, тезлаштирилган усул, бажарилган ишлар ҳажмига мутаносиб равишда ҳисоблаб ёзиш усули, кумулятив усули ва регрессив усул
- Г. Тўғри чизикли усул, бажарилган ишлар ҳажмига мутаносиб равишда ҳисоблаб ёзиш усули.

12. Ишлаб чиқариш ва хўжалик фаолиятида асосий воситалар объектлардан фойдаланиш даражасига кўра қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

- А. Фойдаланилаётган, захирада турган, бузуқ ёки ишлатиш ҳолида бўлмаган асосий воситалар.
- Б. Захирада турган, бузуқ ёки ишлатиш ҳолида бўлмаган асосий воситалар.
- В. Фойдаланилаётган, захирада турган асосий воситалар.
- Г. Фойдаланилаётган асосий воситалар.

13. Асосий активлар ёки узоқ муддатли активлар айланма активлардан нимаси билан фаркланади?

- А. Кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш жараёнида асосий капитал айланма маблағлардан фарқли ўлароқ ўзининг қийматини аста секинлик билан бир неча такрор ишлаб чиқариш жараёнида амортизация фонди шаклида тиклаб боради.
- Б. Асосий активлар ўзининг қийматини товар шаклидан пул шаклига тўлиқ ўтказди.
- В. Асосий активлар ва айланма активлар ўзларининг функционал ролига қараб ишлаб чиқариш жараёнида бир хил хусусият касб этади.
- Г. Барча жавоб тўғри.

14. Такрор ишлаб чиқариш жараёнида қатнашиши натижасида(А.Ф.ларни эксплуатация қилиш) уларнинг қиймати қуйидагиларга ажратилади:

- А. Эскириш ва амалдаги асосий фондларнинг қолдиқ қиймати.
- Б. Амортизация ва эскириш.
- В. Эскириш қиймати ва дастлабки қиймат.
- Г. Барча жавоблар тўғри.

15. Асосий капиталлар қуйидагилардан тақил топади:

- А. Асосий воситалар. Тугалланмаган узок муддатли инвестициялар, узок муддатли молиявий инвестициялар, номоддий активлар.
- Б. Муомала фондлари ва ишлаб чиқариш фондлари.
- В. Дебиторлик қарзлари ва пул маблағлари.
- Г. Муомала фондлари ва пул маблағлари.

16. Ишлаб чиқаришдаги функционал ролига боғлиқ ҳолда айланма маблағлар қуйидагича туркумланади.

- А. Айланма ишлаб чиқариш фонди, муомала фондлари;
- Б. меёрлаштирилган айланма маблағлар, меёрлаштирилмаган айланма маблағлар.
- В. Хусусий айланма маблағлар ва қарз ҳисобига шакллантирилган айланма маблағлар.
- Г. Меҳнат предметлари, тайёр маҳсулот ва товарлар, пул маблағлари ва ҳисоб китобдаги маблағлар.

17. Назорат амалиёти, режалаштириш ва бошқариш амалиётига боғлиқ ҳолда айланма маблағлар:

- А. Айланма ишлаб чиқариш фонди, муомала фондлари;
- Б. меёрлаштирилган айланма маблағлар, меёрлаштирилмаган айланма маблағлар.
- В. Хусусий айланма маблағлар ва қарз ҳисобига шакллантирилган айланма маблағлар.
- Г. Меҳнат предметлари, тайёр маҳсулот ва товарлар, пул маблағлари ва ҳисоб китобдаги маблағлар.

18. Шакллантириш манбаларига боғлиқ ҳолда айланма маблағлар:

- А. Айланма ишлаб чиқариш фонди, муомала фондлари;
- Б. меёрлаштирилган айланма маблағлар, меёрлаштирилмаган айланма маблағлар.
- В. Хусусий айланма маблағлар ва қарз ҳисобига шакллантирилган айланма маблағлар.
- Г. Меҳнат предметлари, тайёр маҳсулот ва товарлар, пул маблағлари ва ҳисоб китобдаги маблағлар.

19. Моддий мазмунига боғлиқ равишда айланма маблағлар:

- А. Айланма ишлаб чиқариш фонди, муомала фондлари;
- Б. меёрлаштирилган айланма маблағлар, меёрлаштирилмаган айланма маблағлар.
- В. Хусусий айланма маблағлар ва қарз ҳисобига шакллантирилган айланма маблағлар.
- Г. Меҳнат предметлари ва тайёр маҳсулот, товарлар, пул маблағлари, ҳисоб китобдаги маблағлар.

20. Балансда акс этирилиш услубига кўра айланма маблағлар қуйидагича гуруҳланади:

- А. Заҳирадаги моддий айланма маблағлар, дебиторлик қарзлари, пул маблағлари.
- Б. Меёрлаштирилган айланма маблағлар, меёрлаштирилмаган айланма маблағлар.
- В. Хусусий айланма маблағлар ва қарз ҳисобига шакллантирилган айланма маблағлар.
- Г. Меҳнат предметлари ва тайёр маҳсулот, товарлар, пул маблағлари, ҳисоб китобдаги маблағлар.

21. Дебиторлик қарларининг айланувчанлиги кўрсаткичи:

- А. 365/ (маҳсулот реализациясидан тушум/ йиллик соф дебиторлик қарзлари)
- Б. Маҳсулот реализациясидан тушум / активларнинг ўртача қиймати
- В. 365/ (Реализация қилинган маҳсулот таннархи / модий ишлаб чиқариш захираларининг йиллик ўртача қиймати)
- Г. 365- (маҳсулот реализациясидан тушум/ йиллик соф дебиторлик қарзлари)

22. Активларнинг айланувчанлиги кўрсаткичи:

- А. 365/ (маҳсулот реализациясидан тушум/ йиллик соф дебиторлик қарзлари)
- Б. Маҳсулот реализациясидан тушум / активларнинг ўртача қиймати
- В. 365/ (Реализация қилинган маҳсулот таннархи / модий ишлаб чиқариш захираларининг йиллик ўртача қиймати)
- Г. 365- (маҳсулот реализациясидан тушум/ йиллик соф дебиторлик қарзлари)

23. Моддий ишлаб чиқариш захираларининг айланувчанлиги кўрсаткичи:

- А. 365/ (маҳсулот реализациясидан тушум/ йиллик соф дебиторлик қарзлари)
- Б. Маҳсулот реализациясидан тушум / модий ишлаб чиқариш захираларининг йиллик ўртача қиймати.
- В. 365/ (Реализация қилинган маҳсулот таннархи / модий ишлаб чиқариш захираларининг йиллик ўртача қиймати).
- Г. 365- (маҳсулот реализациясидан тушум/ йиллик соф дебиторлик қарзлари).

24. Активлар рентабеллиги кўрсаткичи:

- А. Соф фойда / активларнинг ўртача йиллик қиймати
- Б. Соф фойда / маҳсулот реализациясидан тушум
- В. Соф фойда / хусусий капиталнинг ўртача йиллик қиймати
- Г. Соф фойда / муомаладаги акцияларнинг миқдори

25. Реализациянинг рентабеллиги кўрсаткичи:

- А. Соф фойда / активларнинг ўртача йиллик қиймати
- Б. Соф фойда / маҳсулот реализациясидан тушум
- В. Соф фойда / хусусий капиталнинг ўртача йиллик қиймати
- Г. Соф фойда / муомаладаги акцияларнинг миқдори

26. Хусусий капиталнинг рентабеллиги кўрсаткичи:

- А. Соф фойда / активларнинг ўртача йиллик қиймати
- Б. Соф фойда / маҳсулот реализациясидан тушум
- В. Соф фойда / хусусий капиталнинг ўртача йиллик қиймати
- Г. Соф фойда / муомаладаги акцияларнинг миқдори

27. Битта акциянинг фойдалилиги кўрсаткичи:

- А. Соф фойда / активларнинг ўртача йиллик қиймати
- Б. Соф фойда / маҳсулот реализациясидан тушум
- В. Тушум / муомаладаги акцияларнинг миқдори
- Г. Соф фойда / муомаладаги акцияларнинг миқдори

28. Дебиторлик қарзлар корхона балансининг қайси томонидан ва қайси бўлимида акс эттирилади.

- А. Активларнинг 2 бўлимида(айлама маблағлар) акс эттирилади.
- Б. Пассивлар таркибида.
- В. Активларнинг биринчи бўлимида.
- Г. Пассивларнинг хусусий капитал бўлимида акс эттирилади.

29. Кредиторлик қарзлари корхона балансининг қайси томонидан ва қайси бўлимида акс эттирилади.

- А. Активларнинг 2 бўлимида(айлама маблағлар) акс эттирилади.
- Б. Пассивларнинг мажбуриятлар бўлимида.
- В. Активларнинг биринчи бўлимида.
- Г. Пассивларнинг хусусий капитал бўлимида акс эттирилади.

30. Енгил автомобиллар, такси, йўлларда фойдаланиладиган автотрактор техникаси, махсус асбоб-ускуналар, инвентар ва жиҳолар, компьютерлар ва бошқалар учун амортизация меъри миқдори.

- А. 20%.
- Б. 15%.
- В. 8%.
- Г. 5%.

31. Юк автомобиллари, автобуслар, махсус автомобиллар ва автотиркамалар, саноатнинг барча тармоклари, металл куйиш корхонаси учун машиналар ва ускуналар, қурилиш, кишлок хўжалик ускуналари ва машиналари, офис учун мебел ва бошқалар учун амортизация меъри миқдори

- А. 20%.
- Б. 15%.
- В. 8%.
- Г. 5%.

32. Фойдани шаклланишининг энг содда принципиал кўриниши қуйидагича бўлади:

- А. $\Phi = Д - Х$
- Б. $Я\Phi = ССТ - ИТ$
- В. $А\Phi\Phi = Я\Phi - ДХҚБД - БЗ$
- Г. $У\Phi = А\Phi\Phi + МД - МХ$

33. Маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда:

- А. бу асосий фаолиятдан олинган фойда суммаси плюс молиявий фаолиятдан кўрилган даромадлар ва минус зарарлар сифатида ҳисоблаб чиқилади
- Б. бу сотишдан олинган соф тушум билан сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи ўртасидаги тафовут сифатида аниқланади;
- В. маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда билан давр харажатлари ўртасидаги тафовут ва плюс асосий фаолиятдан кўрилган бошқа даромадлар ёки минус бошқа зарарлар сифатида аниқланади
- Г. Барчаси тўғри

34. Асосий фаолиятдан кўрилган фойда:

- А. бу асосий фаолиятдан олинган фойда суммаси плюс молиявий фаолиятдан кўрилган даромадлар ва минус зарарлар сифатида ҳисоблаб чиқилади
- Б. бу сотишдан олинган соф тушум билан сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи ўртасидаги тафовут сифатида аниқланади;
- В. маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда билан давр харажатлари ўртасидаги тафовут ва плюс асосий фаолиятдан кўрилган бошқа даромадлар ёки минус бошқа зарарлар сифатида аниқланади
- Г. Барчаси тўғри

35. Умумхўжалик фаолиятдан олинган фойда

- А. бу асосий фаолиятдан олинган фойда суммаси плус молиявий фаолиятдан кўрилган даромадлар минус молиявий фаолият бўйича зарарлар сифатида ҳисоблаб чиқилади
Б. бу сотишдан олинган соф тушум билан сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннари ўртасидаги тафовут сифатида аниқланади;
В. маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда билан давр харажатлари ўртасидаги тафовут ва плус асосий фаолиятдан кўрилган бошқа даромадлар ёки минус бошқа зарарлар сифатида аниқланади
Г. Барчаси тўғри

36. Капиталларнинг ўртача тортилган қийматини ҳисоблаш формуласи қайси жавобда тўғри келтирилган?

- А. $WACC = \sum_{i=1}^n k_i * r_i$
Б. $WACC = \sum_{i=1}^n r_i$
В. $WACC = \sum_{i=1}^n k_i * r_i / ROA$
Г. $WACC = \sum_{i=1}^n k_i$

37. «Тадбиркор ихтиёридаги барча моддий воситалар, товарлар ва пул маблағлари бигаликда тадбиркорлик капитали деб аталади»-деган таъриф қайси иқтисодчи олимга тегишли.

- А. Ш. Шодмонов.
Б. В. Бочаров.
В. А. Ўлмасов.
Г. М. Шарифхўжаев.

38. Молиявий инвестициялар портфелини баҳолашнинг CAPM модели қайси формулада тўғри келтирилган.

- А. $k_i = k_{RF} + (k_M - k_{RF})\beta$.
Б. $k_i = k_{RF} + (k_M - k_{RF})$
В. $k_i = k_{RF} + (k_M - k_{RF})\beta + 1$.
Г. Барча жавоб тўғри.

39. Соф келтирилган самара кўрсаткичи қайси формулада тугри курсатилган:

- А. $NPV = \sum_{t=0}^n \frac{CF_t}{(1+k)^t} - IC$
Б. $PI = \frac{PV(\text{прибыль})}{PV(\text{затрат})} = \frac{\sum_{t=0}^n CIF_t / (1+k)^t}{\sum_{t=0}^n COF_t / (1+r)^t}$,
В. $\sum_{t=0}^n \frac{CF_t}{(1+IRR)^t} = 0$
Г. $c = SN(d_1) - K e^{-r(T-t)} N(d_2)$

40. Инвестицияларнинг фойдалилик индекси кўрсаткичи қайси формулада тўғри кўрсатилган:

A. $NPV = \sum_{t=0}^n \frac{CF_t}{(1+k)^t} - IC$

Б. $PI = \frac{PV(\text{прибыли})}{PV(\text{затрат})} = \frac{\sum_{t=0}^n CIF_t / (1+k)^t}{\sum_{t=0}^n COF_t / (1+r)^t}$,

В. $\sum_{t=0}^n \frac{CF_t}{(1+IRR)^t} = 0$

Г. $c = SN(d_1) - K e^{-r(T-t)} N(d)^2$

41. Ишлаб чиқариш жараёнида қатнашишига қараб харажатлар:

А. Ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш харажатлари

Б. Тўғри ва эгри харажатлар.

В. Доимий ва ўзгарувчан харажатлар.

Г. Маҳсулот таннари ва давр харажатлари.

42. Таннархга ўтказиш усулига қараб:

А. Ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш харажатлари

Б. Тўғри ва эгри харажатлар.

В. Доимий ва ўзгарувчан харажатлар.

Г. Маҳсулот таннари ва давр харажатлари.

43. Маҳсулот ишлаб чиқариш хажмининг ўзгаришига қараб харажатлар:

А. Ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш харажатлари

Б. Тўғри ва эгри харажатлар.

В. Доимий ва ўзгарувчан харажатлар.

Г. Маҳсулот таннари ва давр харажатлари.

44. Маржинал фойда -бу

А. Маҳсулот реализациясидан тушумдан ўзгарувчан харажатларни чегириб ташлангандан сўнг ўолган молиявий натижа.

Б. Корхонанинг инвестиция фаолиятдан тушган фойда

в) Ўзгармас аралаш сарф харажатда ялпи фойда хажмининг усишидан тушган кушимч фойда

г) Молиявий мустахкамлик кўрсаткичи.

45. Қуйидагиларнинг қайсилари давр харажатлари туркумига киритилади?

А. Сотиш бўйича харажатлар, бошқарув харажатлари.

Б. Амортизация ва иш ҳақи харажатлари.

В. Сотиш бўйича харажатлар, амортизация ва бошқа операцион харажатлар.

Г. Барча жавоблар тўғри.

46. Қуйидагиларнинг қайси бирлари таннарх таркибини ташкил ўилувчи харажатлар ҳисобланади?

А. Сотиш бўйича харажатлар, бошқарув харажатлари.

Б. Амортизация ва иш ҳақи харажатлари.

В. Сотиш бўйича харажатлар, амортизация ва бошқа операцион харажатлар.

Г. Барча жавоблар тўғри.

47. Баҳо нима?

- А. Қийматнинг пулдаги акс эттирилишидир.
- Б. Таннарх элементларини акс эттирилиши.
- В. Баҳо- бу даромадлардан харажатларни чегирилгандан сўнгги молиявий натижа.
- Г. Барча турдаги харажатлар.

48. Дебиторлик қарзи:

- а) муомала фондларини ташкил этади;
- б) ишлаб чиқариш фондларини ташкил этади.
- в) молиявий механизмини ташкил этади.
- Г) асосий воситалар буйича қарздорлик

49. Қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда муайян мақсадларга сарфлаш шарти билан юқори бюджетдан қуйи бюджетга қайтармаслик шарти билан ажратиладиган пул маблағлари бу?

- А. Субсидия;
- Б. Субвенция;
- В. Дотация;
- Г. Бюджет ссудаси;

50. Молиявий назорат амалга ошириш вақтига кўра қандай турларга бўлинади.

- А. Дастлабки, жорий ва сўнги назорат.
- Б. Дастлабки, кундалик ва якуний
- В. Доимий, якуний, вақтинчалик назорат.
- Г. Тўлиқ, вақтинча ва ташқи назорат

51. Маҳсулот реализациясидан тушумнинг таърифини тўғрисида кўрсатинг.

- А. Маҳсулот реализациясидан тушум- ўзида реализация қилинган товарлар ва кўрсатилган хизматлар ҳисобига корхона ҳисоб рақамига келиб тушган пул маблағлари йиғиндисини ўзида акс эттиради.
- Б. Маҳсулот реализациясидан тушум- асосий фаолиятдан бўлмаган барча даромадларни ўзида акс эттиради.
- В. Маҳсулот реализациясидан тушум молиявий фаолият ва фавқулодда пайдо бўладиган даромадлар ҳисобига шаклланади.
- Г. Маҳсулот реализациясидан тушум- корхона фойдасини ўзида акс эттиради.

52. Молиявий назорат амалга ошириш вақтига кўра қандай турларга бўлинади.

- А. Дастлабки, ички ва ташқи
- Б. Дастлабки, кундалик ва якуний
- В. Доимий, якуний, вақтинча
- Г. Тулиқ, вақтинча, ташқи.

53. Корпоратив молияни ташкил қилиш принципларини кўрсатинг.

- А. Хўжалик фаолиятини ўз изини бошқариш, ўз-ўзини қоплаш ва ўз-ўзини молиялаштириш, молиявий захираларнинг мавжудлиги.
- Б. Хўжалик фаолиятини ўз изини бошқариш, молиявий захираларнинг мавжудлиги.
- В. Хўжалик фаолиятини ўз изини бошқариш, ўз-ўзини қоплаш ва ўз-ўзини молиялаштириш.
- Г. Ўз-ўзини молиялаштириш, молиявий захираларнинг мавжудлиги.

54. Компания активларининг таркибини кўрсатинг.

- А. Айланмадан ташқари активлар ва айланма активлар.
- Б. Хусусий капитал ва мажбуриятлар.
- В. Хусусий капитал ва айланмадан ташқари активлар.
- Г. Айланмадан ташқари активлар ва мажбуриятлар.

55. Компания пассивларининг таркибини кўрсатинг.

- А. Айланмадан ташқари активлар ва айланма активлар.
- Б. Хусусий капитал ва мажбуриятлар.
- В. Хусусий капитал ва айланмадан ташқари активлар.
- Г. Айланмадан ташқари активлар ва мажбуриятлар.

56. Қайси бир жавобда хусусий капитал элементлари тўғри курсатилган?

- А. Ҳиссадорлик капитали, заҳира капитали, тақсимланмаган фойда, қўшилган капитал.
- Б. Қисқа муддатли мажбуриятлар, кредиторлик қарзлари, банк кредитлари.
- В. Ҳиссадорлик капитали, заҳира капитали, тақсимланмаган фойда, қўшилган капитал, кредиторлик қарзлар.
- Г. Заҳира капитали, тақсимланмаган фойда, қўшилган капитал, банк кредитлари.

57. Қайси бир жавобда қарз капитали элементлари тўғри курсатилган?

- А. Ҳиссадорлик капитали, қўшилган капитал.
- Б. Қисқа муддатли мажбуриятлар, кредиторлик қарзлари, банк кредитлари.
- В. Тақсимланмаган фойда, кредиторлик қарзлар, дебиторлик қарзлар.
- Г. Заҳира капитали, тақсимланмаган фойда, қўшилган капитал, банк кредитлари.

58. Қайси турдаги харажатлар давр харажатлари ҳисобланади.

- А. Реализация харажатлари, бошқариш харажатлари, бошқа операцион харажатлар.
- Б. Иш ҳақиға тўғри харажатлар, материалларга тўғри харажатлар, ишлаб чиқариш устама харажатлари.
- В. Реализация харажатлари, бошқариш харажатлари, молиявий фаолият бўйича харажатлар.
- Г. Иш ҳақиға тўғри харажатлар, материалларга тўғри харажатлар, молиявий фаолият бўйича харажатлар.

59. Қайси турдаги харажатлар реализация қилинган маҳсулот таннархини ташкил қилади?.

- А. Иш ҳақиға тўғри харажатлар, материалларга тўғри харажатлар, ишлаб чиқариш устама харажатлари.
- Б. Реализация харажатлари, бошқариш харажатлари, бошқа операцион харажатлар.
- В. Реализация харажатлари, бошқариш харажатлари, молиявий фаолият бўйича харажатлар.
- Г. Иш ҳақиға тўғри харажатлар, материалларга тўғри харажатлар, молиявий фаолият бўйича харажатлар.

60. Ликвидлилик кўрсаткичи нимани тавсифлайди?

- А. Компаниянинг қисқа муддатли мажбуриятларини тўлай олиш қобилиятини тавсифлайди.
- Б. Компаниянинг узоқва қисқа муддатли мажбуриятларини қайтариш имкониятини тавсифлайди.
- В. Ресурслардан самарали фойдаланишни тавсифлайди.
- Г. Корхона фаолиятининг соф самарадорлигини тавсифлайди.

60. Капиталлар таркиби кўрсаткичи нимани тавсифлайди?

- А. Компаниянинг узоқ ва қисқа муддатли мажбуриятларини қайтариш имкониятини тавсифлайди.
- Б. Компаниянинг қисқа муддатли мажбуриятларини тўлай олиш қобилиятини тавсифлайди.
- В. Ресурслардан самарали фойдаланишни тавсифлайди.
- Г. Корхона фаолиятининг соф самарадорлигини тавсифлайди.

61. Ишбилармон фаоллик кўрсаткичи нимани тавсифлайди?

- А. Ресурслардан самарали фойдаланишни тавсифлайди.
- Б. Компаниянинг қисқа муддатли мажбуриятларини тўлай олиш қобилиятини тавсифлайди.
- В. Компаниянинг узоқ ва қисқа муддатли мажбуриятларини қайтариш имкониятини тавсифлайди.
- Г. Корхона фаолиятининг соф самарадорлигини тавсифлайди.

62. Ренбателлик кўрсаткичи нимани тавсифлайди?

- А. Корхона фаолиятининг соф самарадорлигини тавсифлайди.
- Б. Компаниянинг қисқа муддатли мажбуриятларини тўлай олиш қобилиятини тавсифлайди.
- В. Компаниянинг узоқ ва қисқа муддатли мажбуриятларини қайтариш имкониятини тавсифлайди.
- Г. Ресурслардан самарали фойдаланишни тавсифлайди.

63. Молиянинг характерли белгиларини кўрсатинг?

- А Пул, таксимлаш ва назорат характери;
- В) Пул, таксимлаш ва фондли характери;
- С) Пул, таксимлаш ва режалилик характери;
- Д) Пул ва муомила маблаглари характери;

64. Қайси турдаги харажатлар молиявий фаолият харажатлари ҳисобланади.

- А. Кредитлар бўйича тқловлар, хорижий валюталар курслари кртасидаги салбий тафовутлар, молиявий активларни баўолашдаги заралар, ижара тўловлари.
- Б. Иш ҳақиға тўғри харажатлар, материалларга тўғри харажатлар, ишлаб чиқариш устама харажатлари, молиявий активларни баўолашдаги заралар, ижара тўловлари.
- В. Реализация харажатлари, бошқариш харажатлари, молиявий фаолият бўйича харажатлар.
- Г. Иш ҳақиға тўғри харажатлар, материалларга тўғри харажатлар, молиявий фаолият бўйича харажатлар.

65. Молиявий ричаг нимани акс эттиради?

- А. Молиявий дастак- соф фойда ўзгаришини операцион фойда ўзгаришига боғлиқлигини акс эттиради.
- Б. Молиявий ричаг- тушум ўзгаришини операцион фойда ўзгаришига боғлиқлигини акс эттиради.
- В. Молиявий ричаг-барча харажатлар ва даромадлар кртасидаги тафовутдир.
- Г. Молиявий ричаг- асосий фаолиятдан олинган даромад кзгаришини тавсифлайди.

66. Корпоратив молияда принципал агент муаммоси назарияси қуйидаги тўқнашувларни ўз ичига олади:

- А. Акционерлар ва менежерлар;
- Б. Мол етказиб берувчилар ва истеъмолчилар;
- В. Акционерлар ва кредитлар;

Г. Менежерлар ва кредиторлар.

67. Портфеллардан кутиладиган даромад қайси формулада тўғри келтирилган.

А. $k_p = \sum_{i=1}^n x_i k_i$

Б. $(r) = VE(r_1) + (1-V)E(r_2)$

В. $c = SN(d_1) - K e^{-r(T-t)} N(d_2)$

Г. Барча жавоб тўғри.

68. Молиялаштириш коэффициентлари қандай аниқланади?

А. Хусусий капитални қарз капиталига нисбати орқали аниқланади.

Б. Хусусий капитални жами пасивларга бўлиш орқали аниқланади.

В. Давр мобайнидаги реинвестицияланган соф фойдани хусусий капиталнинг ўртача қийматига бўлиш орқали аниқланади.

Г. Инвестицияланган капитални жамғарилган фойдага нисбати орқали аниқланади.

69. Молиявий мустақиллик коэффициенти қандай аниқланади?

А. Хусусий капитални жами пасивларга бўлиш орқали аниқланади.

Б. Хусусий капитални қарз капиталига нисбати орқали аниқланади.

В. Давр мобайнидаги реинвестицияланган соф фойдани хусусий капиталнинг ўртача қийматига бўлиш орқали аниқланади.

Г. Инвестицияланган капитални жамғарилган фойдага нисбати орқали аниқланади.

70. Барқарор иқтисодий ўсиш коэффициенти қандай аниқланади?

А. Давр мобайнидаги реинвестицияланган соф фойдани хусусий капиталнинг ўртача қийматига бўлиш орқали аниқланади.

Б. Хусусий капитални қарз капиталига нисбати орқали аниқланади.

В. Хусусий капитални жами пасивларга бўлиш орқали аниқланади.

Г. Инвестицияланган капитални жамғарилган фойдага нисбати орқали аниқланади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Молиявий менежментнинг асосий вазифалари.
2. Айланма активларни бошқариш усуллари.
3. Асосий фондлар ва уларни иқтисодий самарадорлигини баҳолаш.
4. Молиявий инструментлар ва уларнинг таснифланиши.
5. Корхоналар низом жамғармаси ва уни шакллантириш тартиби.
6. Корхоналар молиявий ресурсларини бошқариш.
7. Кредиторлик қарзлар ва уларни бошқариш.
8. Дебиторлик қарздорлик ва уни бошқариш муаммолари.
9. Дискрет фоиз ҳисоблашнинг оддий в мураккаб усуллари.
10. Пул оқимлари ва унинг таснифланиши.
11. Иқтисодиётни акциядорлаштириш ва акциядорлик жамиятларини миллий иқтисодиётдаги ўрни.
12. Молиявий менежментнинг умуми тамойиллари.
13. Корхоналар пул даромадларининг шаклланиш манбалари.
14. Корхоналарнинг фойдаси ва унинг шаклланиши.
15. Дюпон формуласи ва унинг мазмуни.
16. Рентабеллик кўсаткичлари ва уларнинг таснифланиши.
17. Фойда ва унинг функциялари.
18. Корхона харажатлари ва уларнинг таснифланиши.
19. Молия тизими ва унда корхоналар молиясининг тутган ўрни.
20. Пул оқимларини бошқариш усуллари.
21. Пул оқимларини таҳлил қилиш.
22. Пул оқимларини прогнозлаштириш.
23. Корпоратив облигациялар ва уларни чиқариш шартлари.
24. Маълум бир акция миқдorigа эга булган инвесторнинг устав капиталига қўшган улушига қараб эга бўладиган ҳуқуқлар
25. Молия тизими ва унда корпоратив молиянинг тутган ўрни.
26. Молиявий инвестициялар ва уларнинг мазмуни
27. Облигация ва унинг турлари
28. Корхоналар молиявий ҳолати ва молиявий барқарорлигини таъминлаш йўллари
29. Порфеллардан кутиладиган даромадлилик
30. Фонд портфеллари нима ва уни диверсификациялар қандай мақсадлар учун амалга оширилади?
31. Фонд портфеллари тушунчасининг мазмуни.
32. Хазина мажмубриятлари ва унинг турлари.

МАЛАКАВИЙ ИШ МАВЗУЛАРИ

1. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида корхоналар инновацион фаолиятини молиявий таъминлаш йўллари.
2. Корхоналар айланма активларини самарали бошқариш йўллари
3. Корхоналар капиталлар таркиби ва уни оптимал бошқариш масалалари
4. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида компания молиявий активларини бошқариш
5. Дебиторлик ва кредиторлик қарзларини самарали бошқариш омиллари.
6. Акциядорлик жамиятларида дивиденд сиёсати ва фойдани тақсимлаш механизмини такомиллаштириш
7. Корхоналар пул оқимларини самарали бошқариш йўллари
8. Акциядорлик жамиятлари узоқ муддатли активлари ва уларни бошқариш
9. Корпоратив мулкчилик шаклида фаолият юритувчи хўжалик субъектлари молиясининг ўзига хос хусусиятлари
10. Корхоналар рентабеллиги ва уни юксалтириш имкониятлари
11. Инвестициялар иқтисодий самарадорлигини баҳолаш
12. Корхоналарда инқирозга қарши кўрашнинг молиявий механизмлари
13. Корхоналар фаолиятини барқарорлигини таъминлашнинг молия-кредит механизми
14. Корхоналар айланма активлари таркибидаги муомала фондларини самарали бошқариш омиллари
15. Молиявий менежментда фойдаланиладиган молиявий инструментлар ва уларнинг хусусиятлари

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ УЧУН САВОЛЛАР

1. Корхоналар молиявий натижаларини шаклланиш тизимини такомиллаштириш масалалари.
2. Корхоналарнинг тўлов қобилияти ва ликвидлигини бошқариш масалалари.
3. Корхоналарда пул оқимларини самарали бошқариш йўллари.
4. Пул оқимларини бюджетлаштиришнинг корхоналар молиявий барқарорлигига таъсири.
5. Корхоналарнинг бюджет билан ўзаро муносабатлари.
6. Молиявий менежмент назариясининг тараққиёти.
7. Молиявий бошқаришнинг функционал элементлари: молиявий режалаштириш; оператив бошқариш; молиявий назорат.
8. Молияни бошқариш органлари ва уларнинг функциялари.
9. Корпоратив молиявий бошқариш тизимининг объектлари.
10. Тижорат асосида фаолият юритувчи корхоналар молиявий ресурсларининг манбалари ва улар таркибининг ўзига хос хусусиятлари.
11. Корхоналарнинг хусусий капитали ва унинг элементлари.
12. Асосий фондларнинг дастлабки шаклланиши, амал қилиши ва уларни кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришда молиянинг роли.
13. Айланма маблағларнинг шаклланиши ва ишлатилишида молиянинг роли.
14. Корхоналар фойдаси ва рентабеллигини ошириш йўллари.
15. Корхоналар фаолиятини баҳолашнинг молиявий кўрсаткичлар тизими.

ГЛОССАРИЙ

Аниқланмаган тушумлар - Агар даромадларни ҳисобга олганда уларни аниқ бир бюджетга ҳисобга олиш ёки бюджет таснифининг аниқ бир бўлимига ўтказиш мумкин бўлмаса, улар аниқланмаган тушумлар деб аталади.

Асосий фаолият тури - юридик шахснинг умумий реализация қилиш ҳажмидаги тушум улуши устунлик қиладиган фаолияти.

Грант - давлатлар, давлатларнинг ҳукуматлари, халқаро ва чет эл ҳукуматга қарашли ташкилотлар томонидан, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати белгилайдиган рўйхатга киритилган халқаро ва чет эл ноҳукумат ташкилотлари томонидан Ўзбекистон Республикасига, Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматига, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига, юридик ва жисмоний шахсларга беғараз асосда бериладиган мол-мулк, шунингдек чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар томонидан Ўзбекистон Республикасига ҳамда Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматига беғараз асосда бериладиган мол-мулк.

Дивидендлар - акциялар бўйича тўланиши лозим бўлган даромад; юридик шахс томонидан унинг муассислари ўртасида (иштирокчилари, аъзолари ўртасида уларнинг улушлари, пайлари, ҳиссалари бўйича) тақсимланадиган соф фойданинг ва (ёки) ўтган йиллардаги тақсимланмаган фойданинг бир қисми; юридик шахс тугатилганда мол-мулкни тақсимлашдан олинган, шунингдек муассис (иштирокчи, аъзо) томонидан юридик шахсда иштирок этиш улушини (пайини, ҳиссасини) олгандаги даромадлар, бундан муассис (иштирокчи, аъзо) устав фондига (устав капиталига) ҳисса сифатида киритган мол-мулкнинг қиймати чегирилади.

Захира жамғармаси маблағлари - бюджет тузилишида ҳисобга олинишининг имкони бўлмаган, йил мобайнида кўзда тутилмаган иқтисодий, ижтимоий-маданий ва бошқа соҳалардаги қўшимча харажатларни молиялаштириш (тўлаш)га йўналтириладиган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Захира жамғармаси маблағлари, қорақалпоғистон Республикаси бюджети, вилоятлар ва Тошкент шаҳар маҳаллий бюджетларининг захира жамғармалари маблағлари.

Ижара (лизинг) тўлови - ижарачи (лизинг олувчи) тузилган ижара (лизинг) шартномаси асосида ижарага берувчига (лизинг берувчига) тўлайдиган сумма.

Ижарага берувчининг (лизинг берувчининг) фоизли даромади - бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ

аниқланадиган ижара (лизинг) тўлови суммаси билан ижара (лизинг) объектининг қийматини қоплаш суммаси ўртасидаги фарқ кўринишидаги ижара (лизинг) тўловининг бир қисми.

Инсонпарварлик ёрдами - аҳолининг ижтимоий жиҳатдан ночор гуруҳларига тиббий ва ижтимоий ёрдам кўрсатиш, ижтимоий соҳа муассасаларини кўллаб-қувватлаш, табиий офатлар, фалокатлар ва ҳалокатлар, эпидемиялар, эпизоотиялар ва бошқа фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ҳамда уларни бартараф этиш учун аниқ мақсадли беғараз кўмаклашиш. Инсонпарварлик ёрдами дори воситалари ва тиббий аҳамиятга молик буюмлар, халқ истеъмоли товарлари, бошқа товарлар, шу жумладан асбоб-ускуналар, транспорт ва техника, шунингдек ихтиёрий равишдаги хайр-эҳсонлар, бажарилган ишлар ва хизматлар, шу жумладан инсонпарварлик ёрдами юқларини ташиш, кузатиб бориш ва сақлаш тариқасида берилади ҳамда Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати томонидан ваколатли ташкилотлар орқали тақсимланади.

Ишларни (хизматларни) экспорт қилиш - ишларни бажариш (хизматлар кўрсатиш) жойидан қатъи назар Ўзбекистон Республикасининг юридик ёки жисмоний шахси томонидан чет давлатнинг юридик ёки жисмоний шахси учун ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш.

Кредит ташкилотлари - тегишли лицензияга эга бўлган банклар, кредит уюшмалари, микрокредит ташкилотлари, ломбардлар ва бошқа кредит ташкилотлари.

Курс бўйича фарқ - миллий валютага нисбатан чет эл валютаси курсининг ўзгариши муносабати билан чет эл валютасида амалга оширилган операцияларда вужудга келадиган (ижобий, салбий) фарқ.

Қайта ишлашга берилган хом ашё ва материаллар - буюртмачига тегишли хом ашё ва материаллар бўлиб, буюртмачи уларни маҳсулот ишлаб чиқариш учун бошқа шахсга саноат асосида қайта ишлашга беради ҳамда тузилган шартномага мувофиқ маҳсулот кейинчалик буюртмачига қайтарилади.

Молия йили - биринчи январдан ўттиз биринчи декабр куни охиригача бўлган вақтни ўз ичига олувчи давр;

Солиқ қарзи - солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича қарз суммаси, шу жумладан ушбу Кодексда белгиланган муддатида тўланмаган молиявий санкциялар.

Соф тушум - товарлар (ишлар, хизматлар) нархида ҳисобга олинадиган кўшилган қиймат солиғини ҳамда акциз солиғи суммаларини киритмаган ҳолда товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинган тушум.

Соф фойда - солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўланганидан кейин юридик шахс ихтиёрида қоладиган фойда.

Таннарх - маҳсулот ишлаб чиқариш, ишлар бажариш, хизматлар кўрсатишда фойдаланиладиган моддий ресурсларнинг, асосий фондларнинг, меҳнат ресурсларининг, шунингдек товарлар ишлаб чиқариш, ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш жараёнини амалга ошириш учун зарур бўлган бошқа турдаги харажатларнинг қиймат баҳоси. Таннарх бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланади.

Товар обороти - муайян давр ичида савдо фаолиятини амалга ошириш чоғида товарларни сотишдан олинган (олиниши лозим бўлган), пулда ифодаланган маблағлар.

Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинган тушум - реализация қилинган товарлар (ишлар, хизматлар) учун олинган (олиниши лозим бўлган) маблағлар суммаси, шу жумладан реализация қилинган товарлар (ишлар, хизматлар) учун ҳақ тўлаш ёки қарзни узиш ҳисобига тушадиган мол-мулк қиймати.

Товарларни экспорт қилиш - Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудидан товарларни, агар қонун ҳужжатларида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, қайта олиб кириш мажбуриятисиз олиб чиқиш.

Тўлов манбаи - солиқ тўловчига тўловларни амалга оширувчи юридик шахс.

Умидсиз қарз - суд қарорига биноан мажбуриятларнинг тугатилиши, қарздорнинг банкротлиги, тугатилиши ёки вафот этиши оқибатида ёхуд даъво қилиш муддати ўтиши оқибатида узиш мумкин бўлмаган қарз.

Фавқулодда ҳолатлар - тарафларнинг хоҳиш-иродаси ва ҳаракатларига боғлиқ бўлмаган, табиат ҳодисалари (зилзила, кўчкилар, бўрон, қурғоқчилик ва бошқалар), бошқа табиий офатлар ёки ижтимоий-иқтисодий вазиятлар (уруш ҳолати, қамал ҳолати, давлат манфаатларини кўзлаб импортни ҳамда экспортни тақиқлаш ва бошқалар) келтириб чиқарган муайян шароитлардаги фавқулодда, олдини олиб бўлмайдиган ва қутилмаган ҳолатлар бўлиб, қабул қилинган мажбуриятлар шулар туфайли бажарила олмайди.

Фоишлар - ҳар қандай турдаги қарз талабларидан олинган даромад, шу жумладан облигациялар ва бошқа қимматли қоғозлар, шунингдек депозит қўйилмалар ва бошқа қарз мажбуриятларидан олинган даромад.

Ҳақиқий харажатлар - ташкилотлар, муассасалар, бюджет маблағлари бошқа олувчиларининг тегишли ҳужжатлар билан расмийлаштирилган ҳақиқий чиқимлари, шу жумладан кредиторларнинг тўланмаган ҳисобварақлари бўйича, ҳисоблаб ёзилган иш ҳақи, стипендиялар, нафақалар бўйича қилинган харажатлар ҳақиқий харажатлар ҳисобланади.

ДИДАКТИК МАТЕРИАЛЛАР

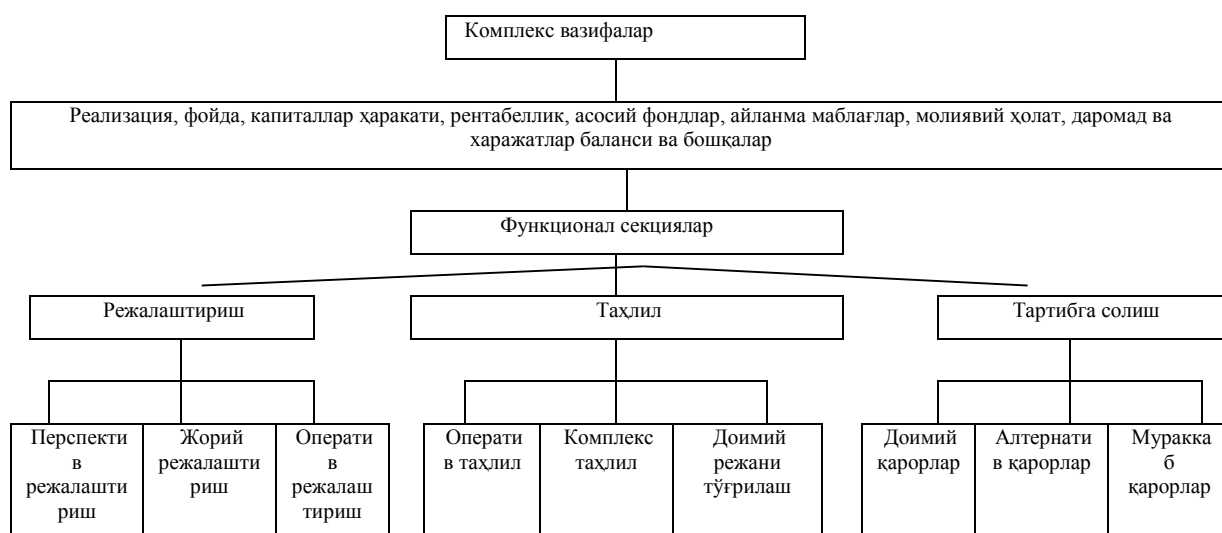
1- мавзу	Молиявий менежментнинг мақсади ва вазифалари
-----------------	---

1-слайд

2-слайд

Молиявий менежментнинг таркиби ¹

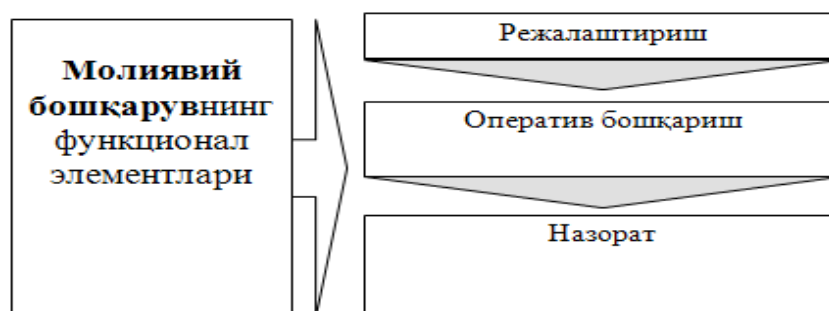

¹ «Бозор, пул ва кредит» журналі № 4. 2000й.

Корхона ва ташкилотларнинг молиявий ресурслари ва унинг манбалари

2. Молиявий бошқаришнинг таркибий тузилмаси ва унинг функционал элементлари.

1-слайд

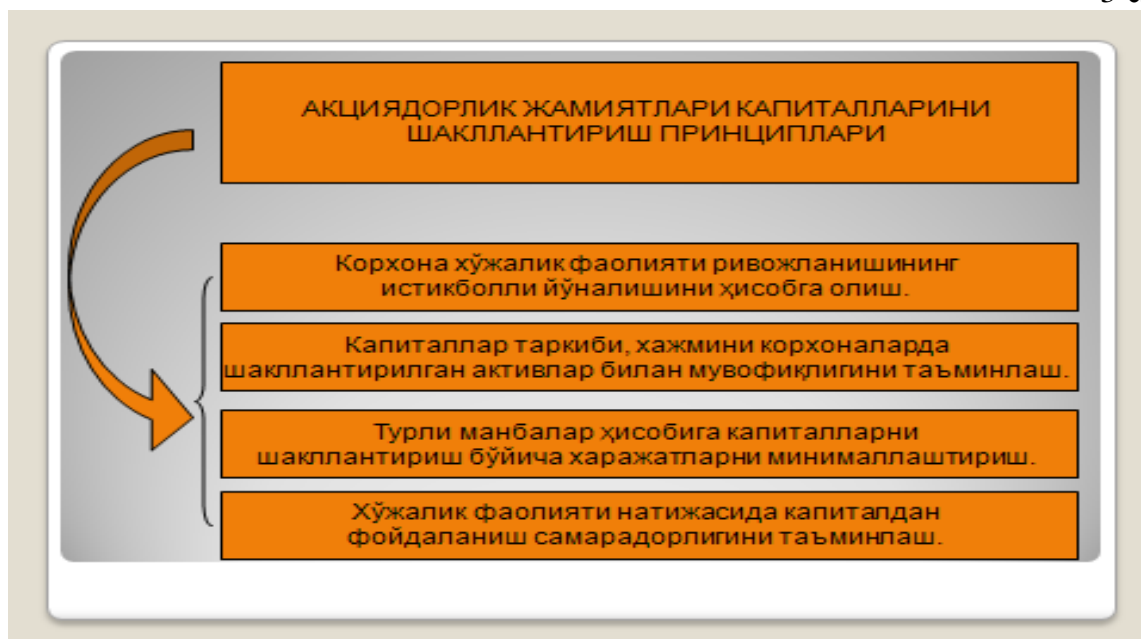
Капитал- молиявий менежментда доимий фойдаланиб келинаётган иқтисодий категориялардандир.

Капитал- корхонанинг активларига инвестиция килинган пул, моддий ва номоддий қийматликларнинг умумий қийматини ўзида ифодалайди.

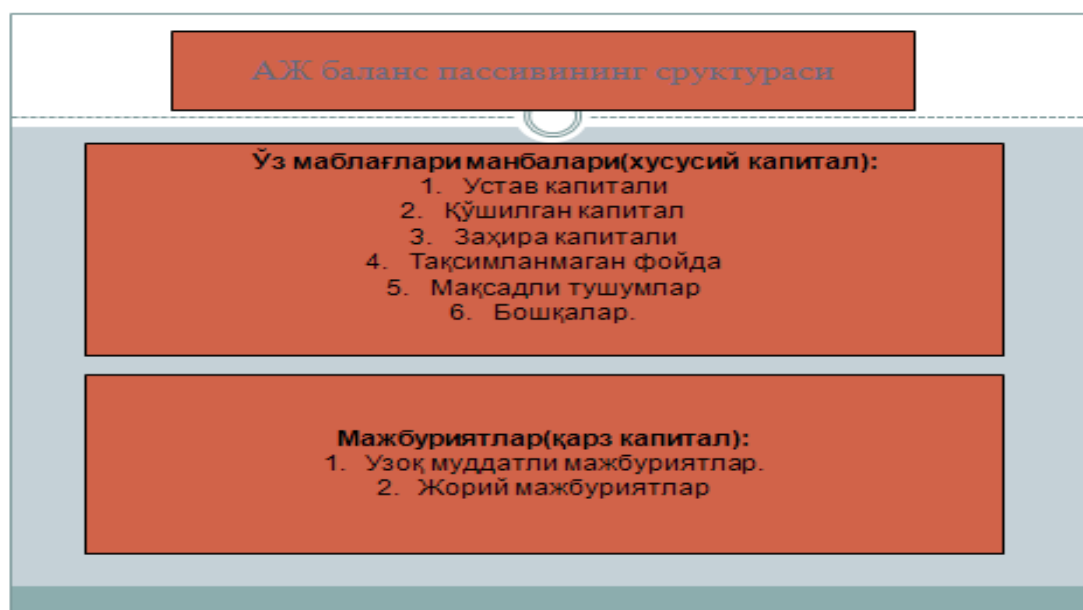
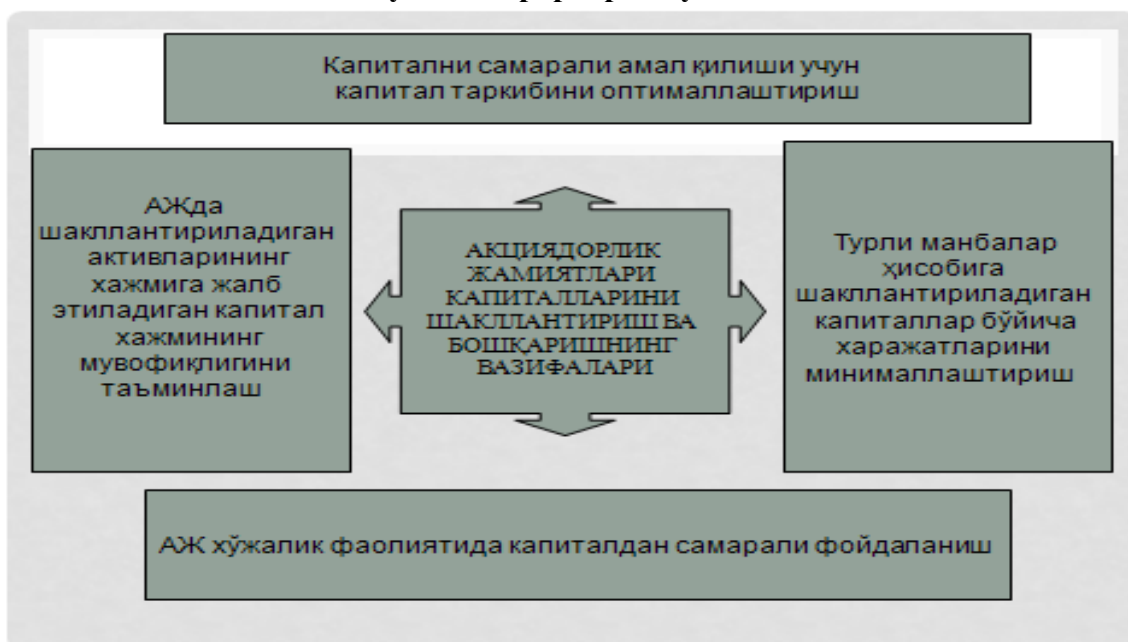
2-слайд

3-слайд

4. Капиталнинг алоҳида элементлари ва уни оптимал таркибини шакллантириш бўйича қарорлар қабул қилиш.

Акциядорлик жамиятининг(АЖ) устав фонди

АЖнинг устав фонди акциядорлар сотиб олган жамият акцияларининг номинал қийматидан ташкил топади. Жамият чиқарадиган барча акцияларнинг номинал қиймати бир хил бўлиши лозим.

АЖнинг устав фонди унинг мол-мулкнинг ўз кредиторлари манфаатларини кафолатлайдиган даражадаги энг кам миқдорини белгилайди. Жамият давлат мулки негизда тузилганда корхонанинг (мол-мулкнинг) қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда аниқланган бозор баҳоси жамият устав фондининг суммасини ташкил этади.

АЖ оддий акцияларни, шунингдек бир ёки бир неча турдаги имтиёзли акцияларни жойлаштиришга ҳақлидир. Жойлаштирилган имтиёзли акцияларнинг номинал қиймати жамият устав фондининг йигирма фонзидан ошмаслиги лозим.

АЖ таъсис этилаётганда унинг барча акциялари муассислар ўртасида жойлаштирилган бўлиши керак.

Акциядорлик жамиятининг(АЖ) устав фонди

Жамият уставида назарда тутилган, аммо устав фондининг ўн беш фонзидан кам бўлмаган миқдорда жамият захира фонди тузилади. Жамиятнинг захира фонди жамиятнинг устав фондида белгиланган миқдорга етгунига қадар ҳар йили соф фойдадан мажбурий ажратмалар ўтказиш орқали ташкил этилади. Ҳар йилги ажратмаларнинг миқдори жамият уставида назарда тутилади, аммо бу миқдор жамият уставида белгиланган миқдорга етгунига қадар соф фойданинг беш фонзидан кам бўлмаслиги керак.

Жамиятнинг захира фонди: (а) кўрилган зарарни қоплаш, (б) жамият облигацияларини муомаладан чиқариш, (в) имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар тўлаш ва Қонунга мувофиқ (г) акцияларни сотиб олишни талаб қилиш ҳуқуқига эга бўлган акциядорларнинг талабига биноан акцияларни сотиб олиш учун мўлжалланади.

Захира фондидан бошқа мақсадларда фойдаланиш мумкин эмас.

Акциядорлик жамиятининг соф активлари

Жамият соф активларининг қиймати бухгалтерия ҳисоб-китоб маълумотлари бўйича белгиланган тартибда баҳоланади.

Агар иккинчи молия йили ва ундан кейинги ҳар бир молия йили тугаганидан кейин жамият акциядорлари тасдиғига тақдим этилган йиллик бухгалтерия балансига ёки аудиторлик текшируви натижаларига кўра жамият соф активларининг қиймати унинг устав фондидан оз бўлиб чиқса, жамият ўз устав фондидан соф активлари белгиланган ошиб кетмайдиган миқдоргача камайтиришини эълон қилиши шарт.

Агар иккинчи молия йили ва ундан кейинги ҳар бир молия йили тугаганидан кейин жамият акциядорлари тасдиғига тақдим этилган йиллик бухгалтерия балансига ёки аудиторлик текшируви натижаларига мувофиқ жамият соф активларининг қиймати белгиланган устав фондидан энг кам миқдоридан оз бўлиб чиқса, жамият ўзини тугатиш ҳақида қарор қабул қилиши шарт.

Жамиятнинг устав фондидан камайтириш ёки жамиятни тугатиш тўғрисида қарор қабул қилинмаса, унинг акциядорлари, кредиторлари, шунингдек давлат томонидан ваколат берилган органлар жамиятни суд тартибидан тугатишни талаб қилишга ҳақли.

Акциядорлик жамиятининг соф активлари

I. Активлар

1. Номоддий активлар
 2. Асосий воситалар
 3. Бошқа айланмадан ташқари активлар, кечиштирилган солиқ активларини ҳисобга олган ҳолда
 4. Захиралар
 5. Дебиторлик қардорликлари, устав капиталига қўйилма қилиши лозим бўлганларидан ташқари
 6. Пул маблағлари
 7. Бошқа айланма маблағлар
- Жамин активлар(ЖА)

II. Пассивлар

- 2.1. Заёмлар ва кредитлар бўйича узок муддатли мажбуриятлар
 - 2.2. Бошқа узок муддатли мажбуриятлар
 - 2.3. Заёмлар ва кредитлар бўйича қисқа узок муддатли мажбуриятлар
 - 2.4. Кредиторлик қардорлиги
 - 2.5. Даромадларни тўлаш бўйича иштирокчиларга қаралар
 - 2.6. Бошқа қисқа муддатли мажбуриятлар
- Жамин пассивлар(ЖП)

21. Соф активларнинг қиймати(ЖА-ЖП)

Капиталнинг ўртача тортиган қиймати:

$$WACC = \sum_{i=1}^n k_i * r_i$$

АЖнинг келгусидаги ривожланишнинг молиявий салоҳияти модели

$$T_{\text{фў}} > T_{\text{хк}} > T_{\text{а}} > 100$$

Бу ерда,

$T_{\text{фў}}$ – фойданинг ўсиш суръати

$T_{\text{хк}}$ – хусусий капиталнинг ўсиш суръати

$T_{\text{а}}$ – активларнинг ўсиш суръати

5. Молиявий ричаг(левередж) самараси.

Молиявий ричаг(левередж) самараси

Молиявий ричаг самараси – қарз маблағларидан фойдаланишнинг натижавийлигини тавсифлайди.

$$ROA = \Pi_u : A,$$

Бу ерда

ROA – иқтисодий рентабеллик

Π_u - иқтисодий фойда

A - активлар

$$E_{\text{лр}} = (1 - \Gamma) (ROA - i) K_c$$

Бу ерда,

$E_{\text{лр}}$ - Молиявий ричаг самараси

i - кредит фоизи

K_c – мустақиллик коэффициенти

K_c – мустақиллик коэффициенти қуйидагича ҳисобланади

$$K_c = \text{Қарз маблағлари} / \text{хусусий капитал}$$

Хусусий капитанинг рентабеллиги (ROE) қуйидагича ҳисобланади

$$ROE = (ROA + E_{\text{мр}}) (1-T)$$

ёки

$$ROE = [ROA + (ROA - i) K_c] (1-T)$$

ёки

$$ROE = \text{фойда} / \text{хусусий капитал}$$

A, B, C акциядорлик жамиятларида хусусий капитал рентабеллиги, молиявий ричаз самарасини ҳисоблаш

Кўрсаткичлар	A	B	C
Активлар	1000	1000	1000
Хусусий капитал	1000	800	500
Қаз капитал	0	200	500
Солиқ ва кредитга тўловларгача бўлган фойда	200	200	200
ROA	20	20	20
Кредитга фоизли тўловлар, 10%	-	20	50
Фойда солиғи тўлангунга қадар фойда	200	180	150
Фойда солиғи, 10%	20	18	15
Соф фойда	180	162	135
ROE	18%	20,25%	27%
$E_{\text{мр}}$	0	2,25	9

3- мавзу	Корхоналар активлари ва улар бўйича молиявий қарор қабул қилиш асослари
----------	--

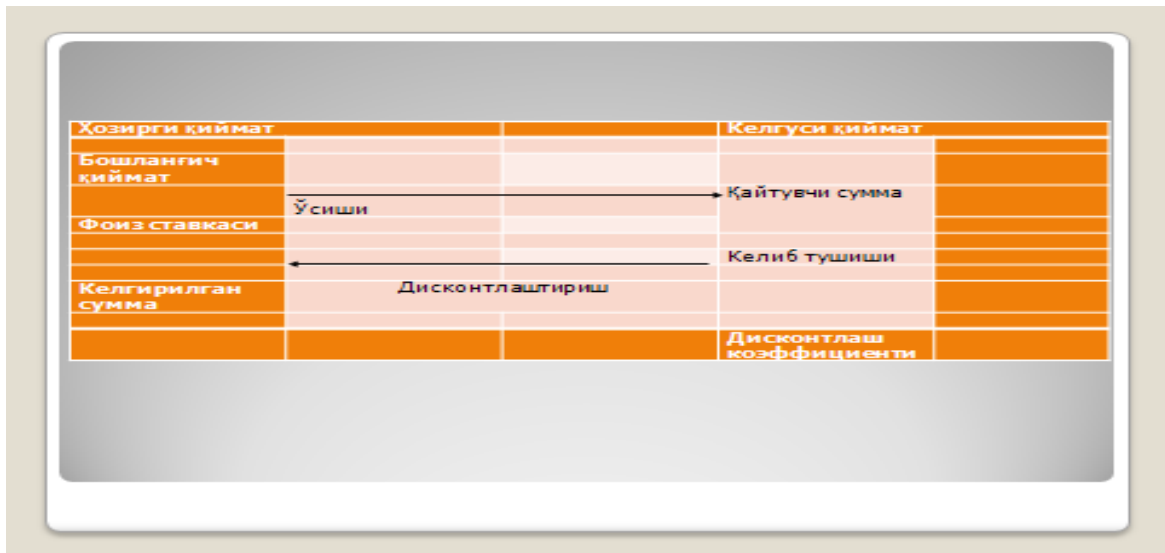
1-слайд

Дисконтлаш усули пул маблағларининг қиймати муайян вақтда бир хил эмаслиги, яъни бугунги бир сўм бир йилдан кейинги бир сўмга тенг эмаслиги боис пайдо бўлади.

Дисконтлаш мураккаб фоизларнинг тескари ҳисобланиш жараёни ҳисобланади.

Дисконт ставкаси капитал бозоридаги узоқ муддатли ссудалар бўйича тўланадиган ҳақиқий фоиз ставкасидан кичик бўлиши керак.

2-слайд

3-слайд

Оддий фоиз ҳисоблаш усули :

$$FV = P + Pr + \dots + Pi = P * (1 + n * i);$$

Мураккаб фоиз ҳисоблаш усули:

$$FVn = PV(1 + i)^n;$$

бу ерда
 $(1 + i)^n$ - мултипликацияланувчи купайтма;
 FV - пулнинг келгусидаги қиймати;
 PV - пулнинг ҳозирги қиймати;
 N - маълум давр оралиги.

4-слайд

Масалан, сиз банка 1 млн сўм жамғарма қўйдингиз. Йиллик фоиз ставкаси 4 % ва ҳар йиллик мураккаб фоиз ҳисоблаш асосида. 3 йилдан сўнг сизнинг ҳисоб рақамингиздаги пуллар қанча бўлишини ҳисоблаймиз.

$$FV_n = PV(1+I)^n$$

$$FV_3 = 1000000 \text{ сўм}(1 + 0,04)^3 = 1125000 \text{ сўм}$$

5-слайд

Аннуитет тенг даврий тўловлар серияси шароитидаги келгуси пул оқимлари.

Аннуитетнинг келгуси қиймати қуйидагича ҳисобланади:

$$FVA_n = \sum_{t=1}^n PMT_t(1+i)^{n-t}$$

6-слайд

Аралаш пул оқимларининг жорий қийматини ҳисоблаш

$$PV = \frac{CF_1}{(1+i)^1} + \frac{CF_2}{(1+i)^2} + \dots + \frac{CF_n}{(1+i)^n} = \sum_{n=1}^n \frac{CF_n}{(1+i)^n}$$

3. Корхоналарнинг активлар структураси ва уни бошқаришнинг зарурлиги

Ҳар қандай корхоналарда такрор ишлаб чиқариш жараёнининг моддий техник асосини ишлаб чиқариш фондлари ташкил қилади. Ишлаб чиқариш фондлари 2 қисмга бўлинади:

1. Асосий ишлаб чиқариш фондлари(Узоқ муддатли активлар).
2. Айланма ишлаб чиқариш фондлари(Айланма маблағлар).

«Айланмадан ташқари активлар» ва «Асосий активлар тушунчаси бир бирини тўлдиреди.

Асосий капиталлар қуйидагилардан ташкил топади:

1. Асосий воситалар. Бунга қўшимча равишда тугалланмаган узоқ муддатли инвестициялар шам киритилади.
2. Узоқ муддатли молиявий инвестициялар.
3. Номоддий активлар.

Асосий воситалар БҲМАга асосан узок давом этадиган вақт мобайнида моддий ишлаб чиқариш соҳасида ҳам ноишлаб чиқариш соҳасида амал қиладиган, шунингдек, ижарага бериш учун фойдаланиладиган моддий активлардир.

10- слайд

1. Йил охирига асосий ишлаб чиқариш фондларининг ҳолати.

$$F_1 = F_0 + F_{\text{я}} - F_{\text{ч}},$$

F_1 – йил охирига ишлаб чиқариш фондлари.

F_0 – йил бошига ишлаб чиқариш фондлари;

$F_{\text{я}}$ – ҳисобот даврида киритилган ишлаб чиқариш фондлари;

$F_{\text{ч}}$ – ҳисобот даврида чиқариб ташланган ишлаб чиқариш фондлари.

2. Асосий ишлаб чиқариш фондларини ўсиш индекси.

$$K_1 = F_1 / F_0 * 100\%$$

F_1 – йил охирига ишлаб чиқариш фондлари.

F_0 – йил бошига ишлаб чиқариш фондлари;

11-слайд

3. Асосий ишлаб чиқариш фондларини янгиланиш коэффициенти.

$$K_2 = F_{\text{я}} / F_1$$

$F_{\text{я}}$ – ҳисобот даврида киритилган янги ишлаб чиқариш фондлари;

F_1 – йил охирига ишлаб чиқариш фондлари.

Мазкур коэффициентни асосий фондларни янгиланиш коэффициенти деб ҳам аташ мумкин. Бу коэффициент йил охиридаги барча асосий ишлаб чиқариш фондларининг таркибида янги киритилган асосий фондларнинг улушини курсатиб беради.

4. Асосий ишлаб чиқариш фондларини янгилашнинг интенсивлиги коэффициенти.

$$K_3 = F_{\text{ч}} / F_{\text{я}}$$

$F_{\text{я}}$ – ҳисобот даврида киритилган ишлаб чиқариш фондлари;

$F_{\text{ч}}$, - ҳисобот даврида чиқариб ташланган ишлаб чиқариш фондлари.

Бу кўрсаткич техник прогресс суратларини кўрсатиб берувчи коэффициент ҳисобланади. Агар асосий фондларни ҳисобот даврида ишлаб чиқаришга кириши , мавжуд асосий фондларни ишлаб чиқариш жараёнидан чиқариб ташлаш суратига нисбатан юкори бўлса, машина ва жиҳозларни эксплуатация муддатларини иқтисодий мақсадга мувофиқ чегарасидан кўпаяётганлигини ва корхонадаги ишлаб чиқариш қувватлари эскираётганлигини аниқлатади ($K_3 < 1$).

Амортизация	Эскириш
Амортизация- асосий воситанинг фойдали хизмат муддати давомида амортизация қийматини мунтазам равишда тақсимлаш ва кўчириш кўринишида эскиришнинг қиймат ифодасидир.	Эскириш асосий воситалардан фойдаланиш вақтида уларнинг техник ишлаб чиқариш хоссаларини аста секинлик билан йўқотиши жараёнидир.
Амортизация ҳисоблаш асосий воситанинг эскиришини ҳисобга олган ҳолда қийматини маҳсулот таннархига ўтказилиши ҳисобланади. Амортизация ҳисоблаш жараёни корхоналар хўжалик фаолиятига бевосита боғлиқ. Амортизация ишлаб чиқариш жараёнида истеъмол қилинган асоси воситалар қийматини шакллантириш мақсадида пул фондини шакллантириш жараёнидир.	Эскириш ишлаб чиқариш жараёнида асосий воситалардан фойдаланиш хусусиятларига боғлиқ.
Умумий ҳулоса қилиб айтганда эскириш амортизациянинг дастлабки шарт шароитидир.	

Амортизация меёри қуйидаги формула орқали амалга оширилади:

$$H_i^A = \frac{(F^b - F^l) / T}{F^b} * 100 \%$$

H_i^A – гуруҳдаги асосий воситаларнинг амортизация меёри;

F^b - асосий воситаларнинг баланс қиймати;

F^l - асосий воситаларнинг ликвидацион қиймати;

T - асосий воситаларнинг хизмат муддати.

ЎзР Солиқ кодексига биноан белгиланган амортизация меъёрлари:

Гуруҳлар тартиб рақами	Келик гуруҳлар тартиб рақами	Асосий воситаларнинг номи	Амортизациянинг йиллик эгиз шакли нормаси, фошларда
I		Бинолар, инвентлар ва иншоотлар	5
II		Уштин кўратмалари	5
III		Кўч-қўнгат берилган машиналар ва ускуналар	5
IV		Фаолит турлари бўйича шун машиналари ва ускуналар (сара катланувчи транспортдан ташқари)	15
V		Харакатланувчи транспорт	5
	4	Автомобил, транспортнинг ҳаракатдали таркиби, шунга шунга транспорт	20
	5	Шунга автомобиллар	
	6	Саноат тракторлари	
	7	Колхозлар транспорт	10
	8	Манус вахта вақчалари	
	9	Бошқа транспорт воситалари	20
VI		Компьютер, периферия кўратмалари, маълумотларни кўчга шунга ускуналари	20
VII		Бошқа гуруҳларга киритилмаган шунга белгиланган активлар	
	1	Ўш йиллик дав-қарантлар	10
	2	Идора шобеси ва ускуналари (шунга шунгадан шобеси аппаратлари шунга шунга кўратмалари ва бошқалар)	15
	3	Бошқалар	10

СОҒ ЖОРИЙ ҚИЙМАТ (NPV) - ИНВЕСТИЦИЯЛАШ ОБЪЕКТИДАН ФОЙДАЛАНИШ ДАВРИДА ОЛДИНДАН ҚАТЪИЙ БЕЛГИЛАНГАН ВА ЎЗГАРМАС ФОИЗ СТАВКАСИДА ОЛИНАДИГАН ДАРОМАДЛАР ВА ҚИЛИНАДИГАН ХАРАЖАТЛАРНИНГ АЛОҲИДА МУАЙЯН ДАВРДАГИ БАРЧА КИРИМ ВА ЧИҚИМЛАРНИНГ ДИСКОНТЛАШТИРИЛИШИ ЙЎЛИ БИЛАН ОЛИНГАН ВА УЛАР ЎРТАСИДАГИ ФАРҚНИ ИФОДАЛОВЧИ ҚИЙМАТ.

Лойиҳанинг даслабки босқичида тўлиқ харажат қилинадиган лойиҳалар бўйича **NPV** ни ҳисоблаш қуйидагича бўлади:

$$NPV = \left(\frac{CF_1}{(1+i)^1} + \frac{CF_2}{(1+i)^2} + \dots + \frac{CF_n}{(1+i)^n} \right) - I_0 = \sum_{n=1}^n \frac{CF_n}{(1+i)^n} - I_0$$

Агар инвестиция лойиҳаси йиллар давомида молиявий ресурсларнинг кетма кет инвестицияланишини талаб этса, у ҳолда NPV ни ҳисоблаш қуйидагича бўлади:

$$NPV = \left(\frac{CF_1}{(1+i)^1} + \frac{CF_2}{(1+i)^2} + \dots + \frac{CF_n}{(1+i)^n} \right) - I_0 = \sum_{n=1}^n \frac{CF_n}{(1+i)^n} - \sum_{n=1}^n \frac{I_0}{(1+i)^n}$$

Агар

- **NPV > 0**, бўлса лойиҳани қабул қилиш мумкин;
- **NPV < 0**, бўлса лойиҳани қабул қилиш керак эмас;
- **NPV = 0**, бўлса лойиҳа фойдали ҳам, зарарли ҳам эмас.
- NPV қуйидагича аниқланади

ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ РЕНТАБЕЛЛИК ИНДЕКСИ- дисконтлаштирилган даромадларнинг инвестиция харажатларига нисбатини ҳисоблаб топишга асосланади.

Лойиҳанинг даслабки босқичида тўлиқ харажат қилинадиган лойиҳалар бўйича PI ни ҳисоблаш қуйидагича бўлади:

$$PI = \sum_{n=1}^n \frac{CF_n}{(1+i)^n} / I_0$$

Агар инвестиция лойиҳаси йиллар давомида молиявий ресурсларнинг кетма кет инвестицияланишини талаб этса, у ҳолда PI ни ҳисоблаш қуйидагича бўлади:

$$PI = \sum_{n=1}^n \frac{CF_n}{(1+i)^n} / \sum_{n=1}^n \frac{I_0}{(1+i)^n}$$

Даромадлилиқнинг ички нормаси жалб килинган инвестиция лойихаси буйича кутилаётган тушумларнинг келтирилган қийматини тенглаштирадиган дисконт ставкаси орқали аниқланади:

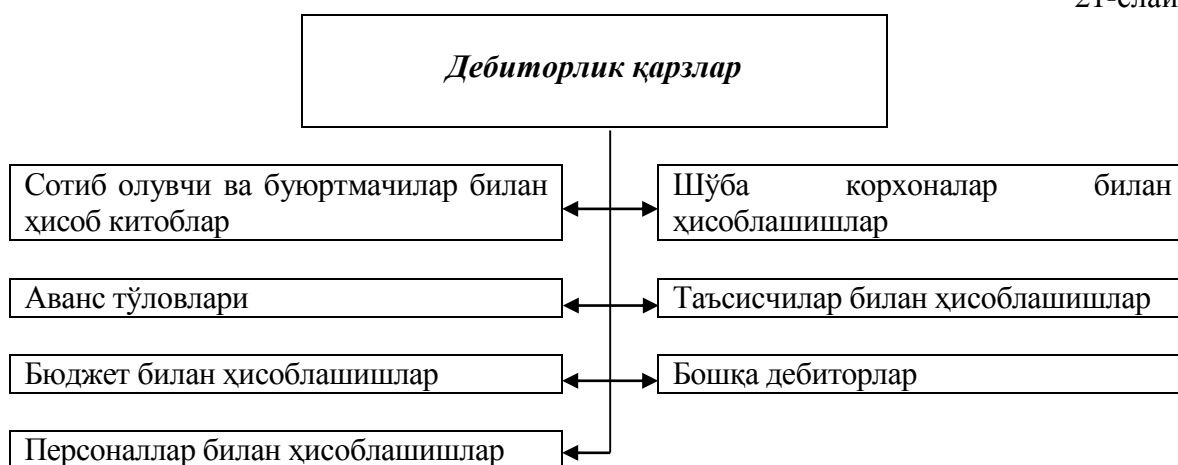
Бошқача килиб айтганда, тенгламада агар $IC=CF_0$ булса IRR куйидагича булади:

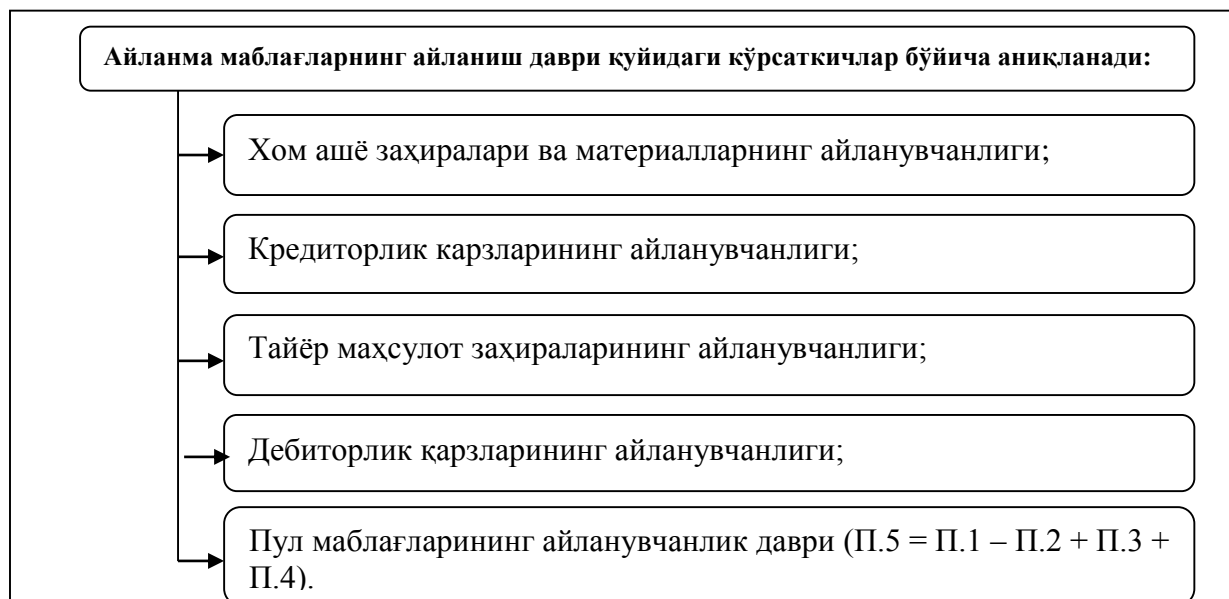
$$\sum_{t=0}^n \frac{CF_t}{(1+IRR)^t} = 0$$

IRR лойихада кутилаётган даромадлилигини характерлайди. Агар IRR лойихани молиялаштириш учун фойдаланилаётган капитал баҳосидан ошиб кетса, компаниянинг акционерлари томонидан капитални фойдаланиш учун ҳисоб китоблардан сунг ошиқчалик келиб чиқади. IRR капитал баҳосидан юкори булган лойихани қабул килиш акционерларнинг даромадини оширади. Иккинчи томондан IRR капитал баҳосидан кам булса лойихани амалга ошириш акционерлар учун зарарли булади..

Айланма маблағларнинг туркумланиши.

№	Айланма маблағлар гуруҳлари	Айланма маблағлар таркиби
1.	Ишлаб чиқариш соҳасидаги ва ишлаб чиқариш жараёнидаги айланма маблағлар	1.1. Ишлаб чиқариш заҳиралари. 1.2. Ишлаб чиқариш жараёнидаги маблағлар
2.	Мўмала фондлари (мўмаладаги айланма маблағлар)	2.1. Реализация қилинмаган маҳсулот 2.2. Пул маблағлари 2.3. Дебиторлар
	Жами айланма маблағлар.	1.1+1.2+2.1+2.2+2.3.

1-слайд

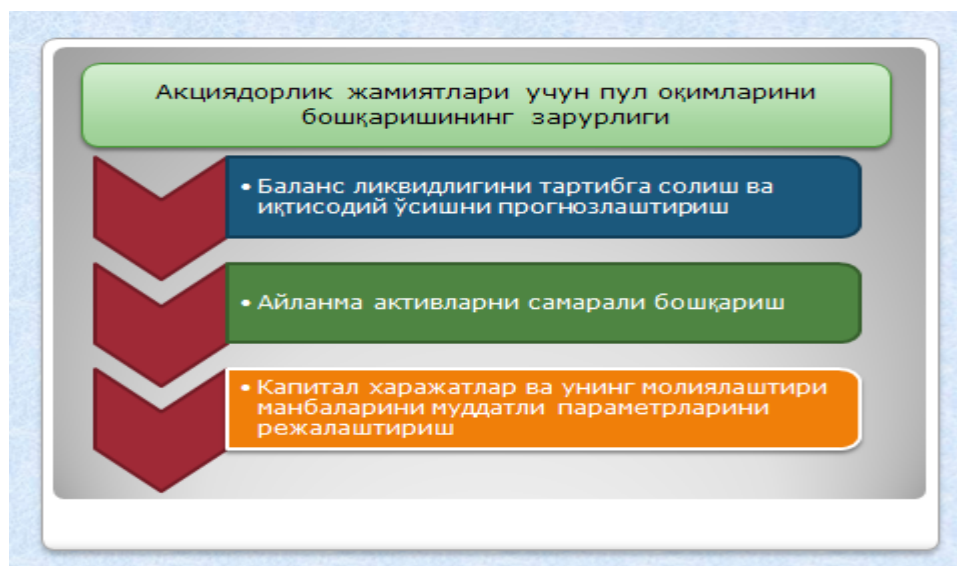
1. Пул оқимлар тушунчаси ва унинг мазмуни.

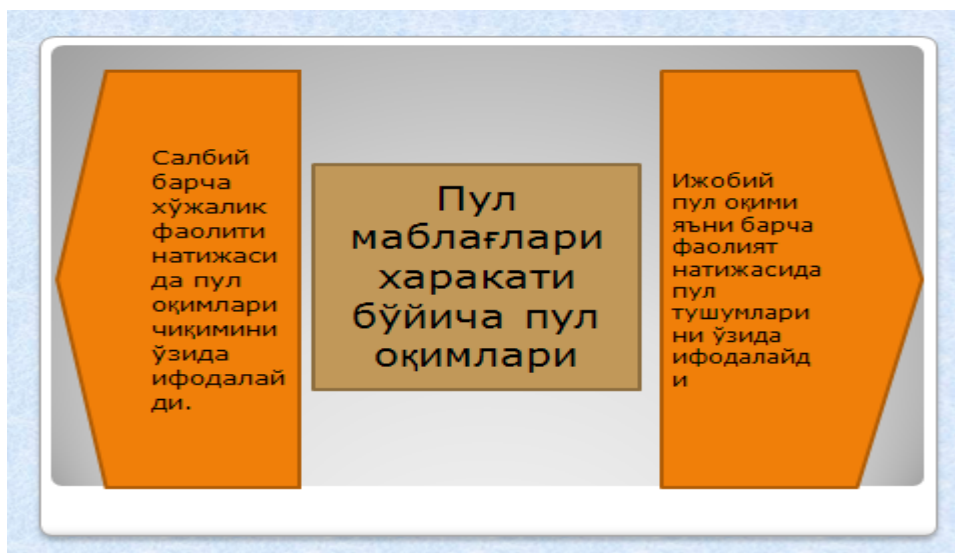
Пул оқими- корхона хўжалик фаолиятида маълум вақт мобайнида жамланадиган пул маблағлари тушумлари ва чиқимлари мажмуасини ўзида ифодалайди.

2-слайд

3-слайд

2. Пул оқимларининг таҳлили.

1. Соф пул оқимларининг етарлилик коэффиценти

$$КЕСПО = \frac{СПО}{АҚ + \Delta ЗТМ + Д'}$$

Бу ерда,
 КЕСПО- Соф пул оқимининг етарлилик коэффиценти,
 СПО- соф пул оқими,
 АҚ- асосий зарф бўйича йиғинди,
 $\Delta ЗТМ$ – айланма актив таркибидаги товар моддий қийматликларининг ўсиши;
 Д – дивиденд тўловлари

Пул оқимларининг ликвидлилик коэффициенти

$$КЛ = (ПМТ - (ДАЙБ - ДАЙО)) / ПМС;$$

Бу ерда:
 КЛ- ликвидлик коэффициенти;
 ПМТ- пул маблағлари тушуми;
 ДАЙБ- йил бошидаги пул маблағлари қолдиғи;
 ДАЙО- йил охиридаги пул маблағлари қолдиғи;
 ПМС – Пул маблағларининг сарфланиши суммаси.

Пул оқимларининг ликвидлилик коэффициенти

$$КС = СПО / ПМС;$$

Бу ерда:
 КС- пул оқимларининг самарадорлик коэффициенти;
 СПО- соф пул оқимлари;
 ПМС – Пул маблағларининг сарфланиши суммаси.

Пул оқимлари харакатининг умумий модели

$$d_0 + \Delta_+ d - \Delta_- d = d_1$$

Бу ерда,
 d_0 , d_1 – ҳисобот даврининг боши ва охирига пул маблағларининг қолдиғи;
 $\Delta_+ d$ – ҳисобот даври мобайнида пул маблағлари тушуми;
 $\Delta_- d$ – ҳисобот даври мобайнида пул маблағлари чиқими.

Фаолиятнинг алоҳида турлари бўйича пул оқимлари модели

$$\Delta_+ d = \Delta_{+ \text{тек}} d + \Delta_{+ \text{инв}} d + \Delta_{+ \text{фин}} d,$$

$$\Delta_- d = \Delta_{- \text{тек}} d + \Delta_{- \text{инв}} d + \Delta_{- \text{фин}} d,$$

Бу ерда,
 $\Delta_{+ \text{тек}} d$, $\Delta_{- \text{тек}} d$ – жорий фаолият бўйича пул тушумлари ва чиқимлари;
 $\Delta_{+ \text{инв}} d$, $\Delta_{- \text{инв}} d$ – инвестицион фаолият бўйича пул тушумлари ва чиқими;
 $\Delta_{+ \text{фин}} d$, $\Delta_{- \text{фин}} d$ – молиявий фаолият бўйича пул тушуми ва чиқими.

Пул маблағлари тушумлари таркибини аниқлаш усули

$$\left(\frac{\Delta_{+ \text{тек}} d}{\Delta_+ d}, \frac{\Delta_{+ \text{инв}} d}{\Delta_+ d}, \frac{\Delta_{+ \text{фин}} d}{\Delta_+ d} \right),$$

Пул маблағлари тушумлари чиқимини аниқлаш усули

$$\left(\frac{\Delta_{- \text{тек}} d}{\Delta_- d}, \frac{\Delta_{- \text{инв}} d}{\Delta_- d}, \frac{\Delta_{- \text{фин}} d}{\Delta_- d} \right),$$

3. Пул оқимларини прогнозлаш ва оптималлаштириш.

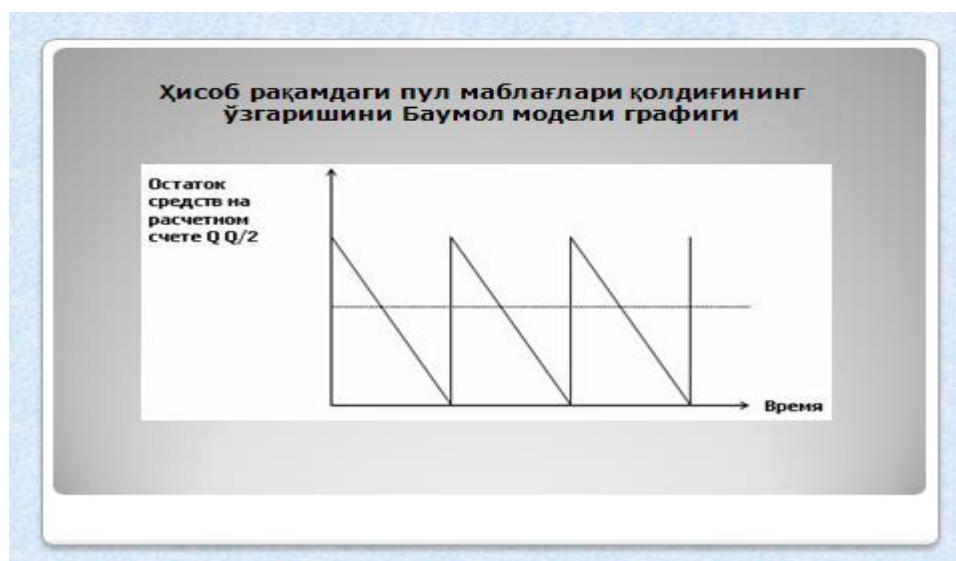
1. Маълум даврга пул тушумларини прогнозлаш

2. Пул оқимларини чиқимини прогнозлаш

3. Соф пулоқимларини ҳисоб китоби

4. Қисқа муддатли молиялаштиришда умумий эҳтиёжни ҳисобга олиш

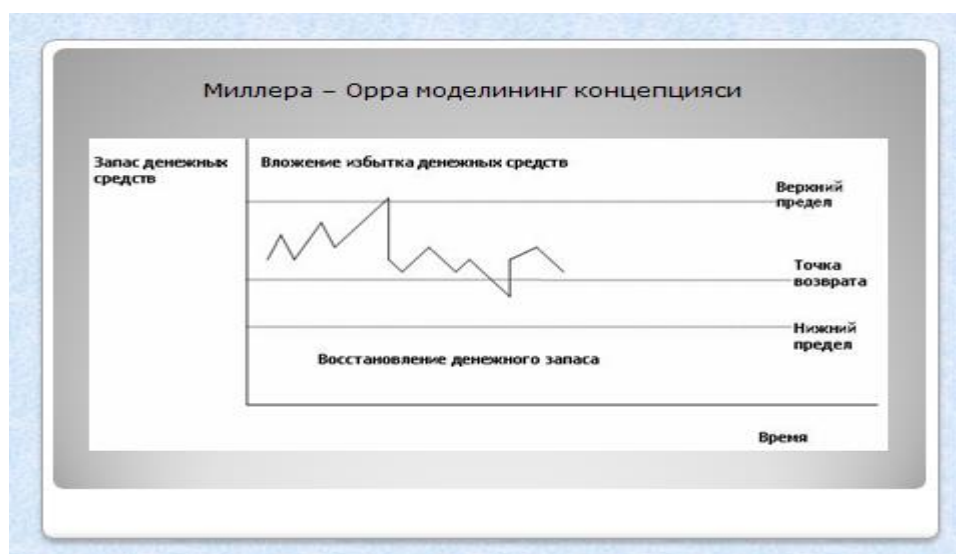
Ҳисоб рақамдаги пул маблағларини оптимал миқдорини (Q) ҳисоблаш формуласи:

$$Q = \sqrt{2 * V * c} / r$$

Демак, пул маблағларининг белгиланган даврдаги ўртача захираси $Q/2$ га тенг бўлади.

Бу ерда,

- V – маълум давр мобайнида пул маблағларига бўлган эҳтиёж;
- C – қимматли қоғозларни пулга конвертациялаш билан боғлиқ харажатлар;
- r – қисқа муддатли қимматли қоғозлар бўйича фоизли даромад.

1. Корпорациялар молиявий натижаларининг шаклланиши.

БХМС №3га биноан молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботда қуйидагиларни очиб бериш зарур:

- 6.1. Савдо-сотиқдан тушган соф тушум;
- 6.2. Савдо-сотиқнинг ялпи молиявий натижалари;
- 6.3. Асосий фаолиятдан келадиган бошқа операцион даромадлари ва харажатлари;
- 6.4. Асосий хўжалик фаолияти молиявий натижалари (фойда ёки зарар);
- 6.5. Молиявий фаолиятга доир бошқа даромадлар ва харажатлар;
- 6.6. Хўжалик умумий фаолиятининг молиявий натижаси;
- 6.7. Фавқулодда фойда ва зарар;
- 6.8. Даромад солиғи тўлангунга қадар умумий молиявий натижалар (фойдалар ёки зарарлар);
- 6.9. Ҳисобот давридаги соф фойда (зарар).

$$T = \Phi_a + \Phi_{\text{мх}} + \Phi_{\text{ихф}} + \Phi_{\text{ф}}$$

Бу ерда:

- T – тушум;
- Φ_a – асосий ишлаб чиқариш фондларининг жисмоний эскиришини тиклашга мўлжалланган амортизация ажратмалари фонди;
- $\Phi_{\text{мх}}$ – моддий харажатларни (хом ашё, материаллар, ёқилғи, электр энергияси ва бошқаларни сотиб олиш) молиялаштириш фонди;
- $\Phi_{\text{ихф}}$ – иш ҳақи фонди;
- $\Phi_{\text{ф}}$ – товарларни реализация қилишдан олинган фойда (солиқлар тўлангунча ва фойдадан бошқа тўланмалар амалга оширилгунча).

Хўжалик юритувчи субъект фаолиятининг молиявий натижалари фойданинг қуйидаги кўрсаткичлари билан тавсифланади

- маҳсулотни сотишдан олинган ялли фойда, бу сотишдан олинган соф тушум билан сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи ўртасидаги тафовут сифатида аниқланади:

$$\text{ЯФ} = \text{ССТ} - \text{ИТ},$$

бунда,

- ЯФ - ялли фойда;
- ССТ - сотишдан олинган соф тушум;
- ИТ - сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи;

- асосий фаолиятдан кўрилган фойда, бу маҳсулотни сотишдан олинган ялли фойда билан давр харажатлари ўртасидаги тафовут ва плюс асосий фаолиятдан кўрилган бошқа даромадлар ёки минус бошқа зарарлар сифатида аниқланади:

$$\text{АФФ} = \text{ЯФ} - \text{ДХ} + \text{БД} - \text{БЗ},$$

бунда,

- АФФ - асосий фаолиятдан олинган фойда;
- ДХ - давр харажатлари;
- БД - асосий фаолиятдан олинган бошқа даромадлар;
- БЗ - асосий фаолиятдан кўрилган бошқа зарарлар;

- хўжалик фаолиятдан олинган фойда (ёки зарар), бу асосий фаолиятдан олинган фойда суммаси плюс молиявий фаолиятдан кўрилган даромадлар ва минус зарарлар сифатида исоблаб чиқилади:

$$\text{УФ} = \text{АФФ} + \text{МД} - \text{МХ},$$

бунда,

- УФ - умумхўжалик фаолиятдан олинган фойда;
- МД - молиявий фаолиятдан олинган даромадлар;
- МХ - молиявий фаолият харажатлари;

- солиқ тўлангунгача олинган фойда, у умумхўжалик фаолиятдан олинган фойда плюс фавқулодда (кўзда тутилмаган) вазиятлардан кўрилган фойда ва минус зарар сифатида аниқланади:

$$\text{СТФ} = \text{УФ} + \text{ФП} - \text{ФЗ},$$

бунда,

- СТФ - солиқ тўлангунгача олинган фойда;
- ФП - фавқулодда вазиятлардан олинган фойда;
- ФЗ - фавқулодда вазиятлардан кўрилган зарар;

- йилнинг соф фойдаси, у солиқ тўлангандан кейин хўжалик юритувчи субъект ихтиёрида қолади, ўзида даромад (фойда)дан тўланадиган солиқни ва минус қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа солиқлар ва тўловларни чиқариб ташлаган ҳолда солиқлар тўлангунга қадар олинган фойдани ифодалайди:

$$\text{СФ} = \text{СТФ} - \text{ДС} - \text{БС},$$

бунда,

- СФ - соф фойда;
- ДС - даромад (фойда)дан тўланадиган солиқ;
- БС - бошқа солиқлар ва тўловлар.

2. Харажат ва сарфлар тушунчаларининг мазмуни ва моҳияти.

Маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннархига киритиладиган харажатлар ва давр харажатлари рўйхати:

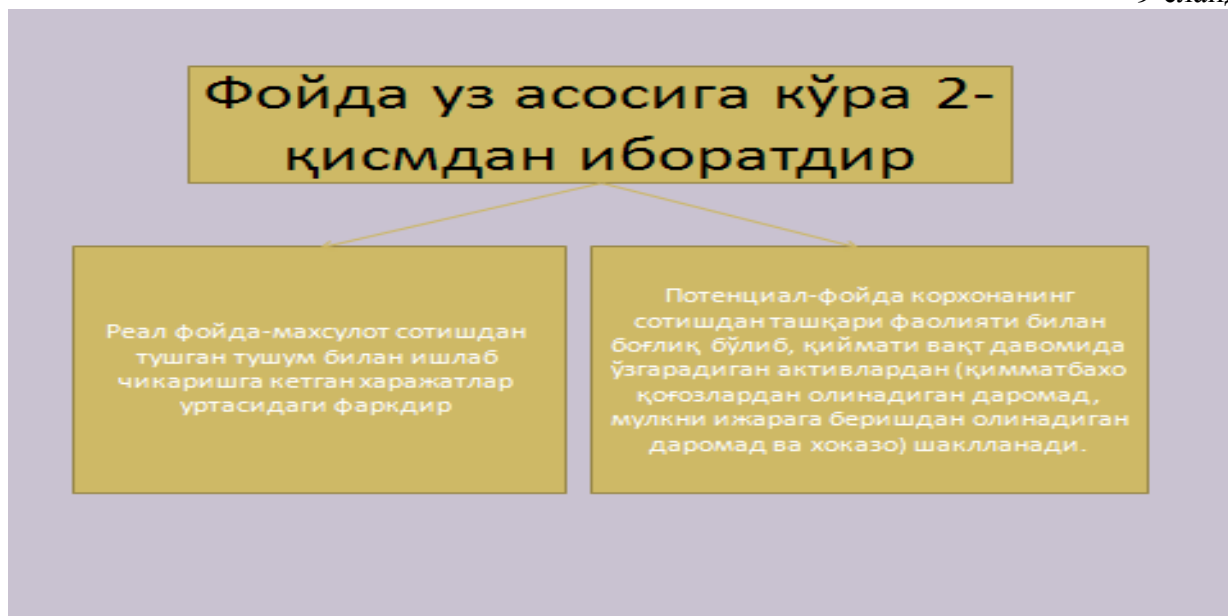
- хўжалик юритувчи субъект фаолиятининг рентабеллигини ва бозор рақобатбардошлилигини аниқлаш учун маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш давомида хўжалик юритувчи субъектда пайдо бўладиган барча харажатлар тўғрисида бухгалтерия ҳисоби счётида тўлиқ ва аниқ ахборот шакллантирилиши;
- солиқ солинадиган базани тўғри аниқлаш мақсадида белгиланади.

Барча харажатлар қуйидагиларга гурўҳланади:

- маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархига киритиладиган харажатлар:
 - а) бевосита ва билвосита моддий харажатлар;
 - б) бевосита ва билвосита меҳнат харажатлари;
 - в) бошқа бевосита ва билвосита харажатлар, шу жумладан, ишлаб чиқариш хусусиятларига эга бўлган ўстама харажатлар;
 - ишлаб чиқариш таннархига киритилмайдиган, бироқ асосий фаолиятдан олинган фойдада ҳисобга олинмайдиган ҳамда **давр харажатларига** киритиладиган харажатлар:
 - а) сотиш харажатлари;
 - б) бошқариш харажатлари (маъмурий сарф-харажатлар);
 - в) бошқа операцион харажатлар ва зарарлар;
 - хўжалик юритувчи субъектнинг умумхўжалик фаолиятидан олинган фойда ёки зарарларни ҳисоблаб чиқишда ҳисобга олинмайдиган хўжалик юритувчи субъектнинг **молиявий фаолияти бўйича харажатлари**:
 - а) фоизлар бўйича харажатлар;
 - б) хорижий валюта билан операция бўйича салбий курс тафовутлари;
 - в) қимматли қоғозларга қўйилган маблағларни қайта баҳолаш;
 - г) молиявий фаолият бўйича бошқа харажатлар;
- Фавқулодда зарарлар**, у даромад (фойда)дан олинмайдиган солиқ тўлангунга қадар фойда ёки зарарларни ҳисоблаб чиқишда ҳисобга олинади.

3. Фойда ва унинг манбалари.

Фойда капитал ва ишбилармонлик қобилиятини ишга солиб, ақл-идрок билан иш юритиб, хатарли ишга таваккал қўл урганлиги учун тегадиган молиявий маблағ ҳисобланади.

4. Дюпон формуласи ва фойдага таъсир этувчи омиллар

Рентабелликнинг кўп омилли модели (Дюпон формуласи)

$$R = \frac{P}{K} = \frac{P}{N} * \frac{N}{K} = \frac{P}{N} \div \frac{K}{N} = \frac{\frac{P}{N}}{\frac{F}{N} + \frac{E}{N}}$$

Бу ерда,
 R- рентабеллик коэффиценти;
 P- фойда;
 K- капитал;
 N- реализация;
 F- айланма капитал;
 E- асосий капитал;
 P/N- айланманинг рентабеллиги;
 N/K- фонд қайтими;
 F/N – фонд сиғими;
 E/N – айланма маблағларнинг айланувчанлиги.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Қонунилари

1. O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - T.: O`zbekiston, 2005 yil.-40 bet
2. Ўзбекистон Республикасининг «Давлат бюджетининг ғазначилик ижроси тўғрисида»ги Қонуни. - T.: «Ўзбекистон», 26 август 2004 йил.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Хусусий корхона тўғрисида”ги 2003 йил 11 декабрдаги Қонуни. “Солиқлар ва божхона хабарлари” газетаси, 2004 йил 10 февраль.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Чет эл инвестициялари тўғрисида”ги 1998 йил 30 апрелдаги Қонуни. Ўзбекистоннинг янги қонунилари, 1998.
5. Ўзбекистон республикасининг «Қимматбаҳо қоғозлар ва фонд биржаси тўғрисида»ги қонуни. 2.09.93 г. N 918-ХП.

II. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонлари ва Қарорлари

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йилнинг 1 октябридан бошлаб «Иш ҳақи, пенсиялар, стипендиялар ва ижтимоий нафақалар миқдорини ошириш тўғрисида»ги 2005 йил 14 сентябрдаги Фармони.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Бозор ислохотларини чуқурлаштириш ва иқтисодий эркинлаштириш соҳасидаги устувор йўналишларни амалга оширишни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида "ги 2005 йил 14 июндаги ПФ 3618-сонли Фармони.

III. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Қарорлари

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикасининг 2005 йилги Давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги 2004 йил 28 декабрдаги 610-сонли Қарори.
9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Давлат бошқаруви ҳудудий органлари тузилмасини такомиллаштириш тўғрисида»ги 2004 йил 5 январдаги 2-сонли Қарори.
10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 14 апрель 2001 йилдаги “Корхоналар инвестицион фаоллигини рағбатлантириш чора-тадбирлари ҳақида”ги 184-сонли Қарори.

IV. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

11. Каримов И.А. 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади// Халқ сўзи газетаси-Тошкент, 2014 йил, 18 январь
12. Каримов И.А. Бош мақсадимиз- кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш.-Тошкент: Ўзбекистон, 2013. – 36 б.
13. Каримов И.А. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. T.: Ўзбекистон, 2012. – 3 б.

V. Ўзбекистон Республикаси вазирликларининг меъёрий – ҳуқуқий ҳужжатлари

14. «Маҳсулотлар (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида»ги Низом (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралдаги 54-сонли Қарори). Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 15 октябрдаги 444-сонли қарори билан ўзгартиришлар киритилган.
15. Давлат молияси тизими. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами. 1,2,3-жилдлар.- T.: Ўзбекистон, 2002.

VI. Дарсликлар

16. Б.Тухлиев. Молиявий менежмент.-Т.: ТДИУ, 2007 йил.
17. Кожухар В.М. Практикум по экономической оценке инвестиций “Издательский дом Дашков и К” -М., 2007. 148 с.
18. Поляк Г.Б. Финансы. - М.: ЮНИТИ, 2006. – 534 с.
19. Ковалева В. Финансы. -М.: Проспект, 2006.- 498 с.
20. Курбанов Х.А. Корпоративные финансы.-Т.: TACIS, 2005.-143 p.
21. Миляков Н.В. Финансы: учебник. 2-е изд. - М.: ИНФРА-М, 2004. – 543 с.
22. Брейли Р., Майерс С. «Принципы корпоративных финансов», М.: «Олимп бизнес», 2004- с. 1294.
23. Бочаров В.В. Финансовое инженерия.- СПб. «Питер», 2004 г.
24. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски: Оценка, управление, портфель инвестиций.- М.: «Дашков и К^o», 2004 г.
25. Turalay Kenc, «Corporate finance», Text Lectures, 2004.
26. Бочаров В.В., Леонтев В.Е. Корпоративные финансы. - СПб.: Питер, 2002 г.
27. Brealey R., S. Myers «Principles of corporate finance» 6th editions · Irvin- McGraw-Hill.2000, Chapter 1.
28. Epstein L. G. Sharing Ambiguity, American Economic Review, 2001.
29. Brealy R. and S. Myers “Principles of corporate finance” 6-th edition, 2000.
30. Kenneth M. Morris & Allan M.Siegel. Guide to understanding money and investing. 2000 by lighthouse, press, Inc.
31. Terry J.Watsham, Keith Parramore, Quantitative Methods in Finance, ITBP, 1995.
32. Брикхем Ю. и Гапенски Л., Финансовый менежмент (польный курс в 2-х томах), С.-Пб, 1997, Глава 1,2,3.
33. Ковалев В.В. Управление финансами.- М: «Пресс», 1998 г.

VII. Ўқув қўлланмалар.

34. Ходиев Б.Ю, Бекмуродов А.Ш., Гофуров У.В., Тухлиев Б.К.: “ЎЗР Президенти И. Каримовнинг «Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари» номли асарини ўрганиш” бўйича уқув қўлланма. Тошкент “Иқтисодиёт” 2009.
35. Gadoev E.F., Qurbonov X.A. Moliya. - Т.: O`zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg`armasi nashriyoti, 2005.- 189 б.
36. Иванов А.П., Финансовые инвестиции на рынке ценных бумаг.- М.: «Дашков и К^o», 2004 г.
37. Вахобов А. Халқаро молия муносабатлари/-Т.:Шарқ, 2003.- 399 с.
38. Вахобов А. Чет мамлакатлар молияси: Дарслик/-Т.: Янги аср авлоди, 2003. - 332 б.
39. Хайдаров М.Т. Халқаро молия бозорлари тараққиёти глобаллашув жараёнида: Ўқув қўлланма. - Т.: Фан, 2003. - 152 б.
40. Жумаев Н. Молиянинг долзарб муаммолари. - Т.: Янги аср авлоди, 2003. - 382 б
41. Хайдаров Н. Молия. 1- қисм. -Т.: Академия, 2001. -72 с.
42. Knight F. Uncertainty and Profit. Boston: Houghton Mifflin, 2002.

VIII. Илмий монографиялар, мақолалар ва бошқа асарлар

43. Маманазаров А. Маҳаллий бюджет ва солиқ. Монография. - Т.: MARIFAT-MADADKOR, 2001.- 120 б.

IX. Докторлик ва номзодлик диссертациялар

44. Бурхонов У. Давлат бюджети тақчиллиги ва уни камайтириш йўллари. Номзодлик диссертацияси. Ўзбекистон Республикаси Банк Молия Академияси. 2002 йил. X. Илмий – амалий анжуманлар маърузалари тўплами
45. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида бюджет-солиқ тизимининг долзарб масалалари. Республика илмий - амалий анжумани материаллари. - Т.: ТДИУ, 2007 йил 14-15- декабр. 310-бет.

XI. Газета ва журналлар

46. «Бозор, пул ва кредит» журнали.
47. «Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси» журнали.
48. «Халқ сўзи» газетасининг 2008-2009 йил сонлари.

XII. Статистик маълумотлар тўплами

49. «Ўзбекистон Иқтисодиёти» статистик маълумотлар тўплами. Т.: 2007 йил.
50. «Ўзбекистон Иқтисодиёти» статистик маълумотлар тўплами.Т.: 2008 йил.

XIII. Интернет сайтлари

51. <http://www.mf.uz> (ЎЗР Молия Вазирлиги сайти)
52. <http://www.finansy.ru>.

XIV. Виртуал кутубхона электрон дарсликлари ва ўқув қўлланмалари

53. Курбанов Х.А. Умаров К.Э. Корпоративные финансы. Электронная текст лекция.-Т.: ТГЭУ, 2009.

XV. Интернет сайтлари

1. <http://www.edu.uz> – Ўзбекистон Республикаси таълим портали
2. <http://www.uza.uz> – Ўзбекистон Республикаси Миллий Ахборот Агентлиги
3. <http://www.tsue.uz> – ТДИУ сайти
4. <http://www.treasure.uz> – Ўзбекистон Республикаси молия вазирлиги ғазначилиги сайти
5. <http://www.mf.uz> – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги сайти.
6. <http://www.soliq.uz> – Ўзбекистон Республикаси Давлат Солиқ Қўмитаси сайти.